

**ΕΘΝΙΚΗ ΣΧΟΛΗ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ
ΚΑΙ ΑΥΤΟΔΙΟΙΚΗΣΗΣ**

ΚΑ΄ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ ΣΕΙΡΑ

ΤΕΛΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΤΙΤΛΟΣ

**Οι Ελληνοαιγυπτιακές Σχέσεις στα Πεδία της Οικονομίας και της
Ενέργειας**

ΤΜ. ΕΞΕΙΔΙΚΕΥΣΗΣ: Ο.Ε.Υ.

Επιβλέπων:

Δρ. Χαράλαμπος Τσαρδανίδης

Σπουδαστής:

Ηλίας-Ιωάννης Μπαβαβέας

ΑΘΗΝΑ – 2017

Copyright © 2017

Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας εργασίας, εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα.

Οι απόψεις και θέσεις που περιέχονται σε αυτήν την εργασία εκφράζουν τον συγγραφέα και δεν πρέπει να ερμηνευθεί ότι αντιπροσωπεύουν επίσημες θέσεις της Εθνικής Σχολής Δημόσιας Διοίκησης.

Δήλωση

«Δηλώνω ρητά ότι, η παρούσα εργασία αποτελεί αποκλειστικά προϊόν προσωπικής εργασίας, δεν παραβιάζει καθ' οιονδήποτε τρόπο πνευματικά δικαιώματα τρίτων και δεν είναι προϊόν μερικής ή ολικής αντιγραφής.»

Αθήνα, 27/10/2017

Υπογραφή

Ηλίας-Ιωάννης Μπαβαβέας

Ευχαριστίες

Ολοκληρώνοντας την εκπόνηση της τελικής εργασίας στα πλαίσια της φοίτησής μου στην Εθνική Σχολή Δημόσιας Διοίκησης και Αυτοδιοίκησης, νιώθω την ανάγκη να ευχαριστήσω τον επιβλέποντά μου, καθηγητή Κο Τσαρδανίδη, ο οποίος από τη στιγμή της ανάληψης της εργασίας μου, μου έδωσε πολύτιμη βοήθεια και καθοδήγηση στα βήματα της εκπόνησής της, διάβαζε με προσοχή κάθε νέο κομμάτι της και σίγουρα τα σχόλιά του, οι διορθώσεις του, η οργανωτικότητά του, ο ακαδημαϊκός του επαγγελματισμός, το ενδιαφέρον του για το θέμα και η μεγάλη του ηλεκτρονική βιβλιοθήκη στην οποία μου έδωσε απλόχερα πρόσβαση, αποτέλεσαν καίριους συμμάχους στην έγκαιρη και ευχάριστη εκπόνησή της.

Παράλληλα, θα ήθελα να ευχαριστήσω το μελλοντικό συνάδελφο, υπάλληλο Οικονομικών Εμπορικών Υποθέσεων Κο Βαλάση για την άμεση ανταπόκρισή του και το ενδιαφέρον του για την παροχή στοιχείων που με βοήθησαν στη συγγραφή της εργασίας, καθώς και τον Πανελλήνιο Σύνδεσμο Εξαγωγέων που ανταποκρίθηκε στα αιτήματά μου για παροχή στοιχείων.

Την εργασία την αφιερώνω στην οικογένειά μου για τη στήριξη που μου έχει παράσχει όλα αυτά τα χρόνια, αλλά και στη φιλία μεταξύ του Ελληνικού και του Αιγυπτιακού λαού, μία φιλία ανεξίτηλη στο πέρασμα των αιώνων που κι αν έχει περάσει από καμπές, σίγουρα έχει πολλά να προσφέρει τόσο στην Ελλάδα και την Κύπρο, όσο και στην ίδια την Αίγυπτο.

Περίληψη

Αντικείμενο της παρούσας εργασίας είναι η μελέτη των ελληνοαιγυπτιακών οικονομικών και ενεργειακών σχέσεων. Στόχος της, να αναδειχθούν τα σημεία σύγκλισης των συμφερόντων των δύο χωρών και ενδεχομένως νέες ευκαιρίες συνεργασίας στα δύο αυτά πεδία. Όσον αφορά στην επιστημονική συνεισφορά της εργασίας, καίτοι έχουν γραφεί άρθρα για τη συνεργασία σε επιμέρους τομείς, δεν καλύπτεται επαρκώς η καταγραφή του πλέγματος των σχέσεων σε τέτοιο εύρος (οικονομία, ενέργεια) και χρονικό βάθος (δεκαετία). Πέραν όμως από την επιστημονική συνεισφορά, η μελέτη αυτή έχει και χρησιμότητα πρακτική, δεδομένης της εμβάθυνσης της συνεργασίας Ελλάδας-Αιγύπτου που δημιουργεί την ανάγκη καλύτερης γνώσης του πλαισίου μέσα στο οποίο αναπτύσσεται.

Μεθοδολογικά, ακολουθήθηκε η ανάλυση των διμερών σχέσεων σε δύο μέρη, λόγω της φύσης του θέματος, με ένα πρώτο εισαγωγικό κεφάλαιο να δίνει το ιστορικό πλαίσιο μέσα στο οποίο αναπτύχθηκαν οι σχέσεις τα τελευταία 100 χρόνια. Το πρώτο μέρος αναφέρεται στην οικονομία μέσα από το διμερές εμπόριο, τις επενδύσεις, τον τουρισμό και την αναπτυξιακή βοήθεια, ενώ το δεύτερο μέρος επικεντρώνεται στην ενέργεια αναλύοντας καταρχήν το γενικότερο γεωπολιτικό πλαίσιο στο οποίο αναπτύσσονται οι σχέσεις των δύο κρατών. Στη συνέχεια εξετάζεται το ζήτημα της ενεργειακής συνεργασίας υπό το φως του διεθνούς δικαίου (οριοθέτηση υφαλοκρηπίδας, Αποκλειστικής Οικονομικής Ζώνης) και τέλος διερευνώνται οι σημαντικότερες συμφωνίες που έχουν γίνει σε διμερές ή και πολυμερές επίπεδο που διέπουν τις ενεργειακές σχέσεις των δύο κρατών.

Λέξεις Κλειδιά : Εμπόριο, επενδύσεις, τουρισμός, αναπτυξιακή βοήθεια, ενέργεια, φυσικό αέριο, Α.Ο.Ζ.

Abstract

The subject of this paper is the study of Greek-Egyptian economic and energy relations. Its aim is to highlight the convergence of interests of the two countries and new opportunities for eventual cooperation in these two fields. Regarding the scientific contribution of this work, although there have been many publications on cooperation in specific areas, the relationship between Egypt and Greece is not covered to such an extent (economy, energy) over time. Apart from the scientific contribution, this study can be useful due to the deepening of the cooperation between Greece and Egypt, which creates the need for better knowledge of the context in which economic and energy relations are developed.

The method that was followed to develop the subject was to split the relations in two parts while dedicating another chapter to the historical context of Greek-Egyptian relations during the last hundred years. The first part refers to the economic relations through the analysis of bilateral commerce, investments, tourism and development aid. The second one covers the energy relations. For this purpose, it initially highlights the geoeconomic context in which these relations are being developed. Thence, the issue is examined through the prism of public international law and, in the end, the most important agreements are listed not only between the two parties, but also between the E.U. and Egypt.

Key words: Commerce, investments, tourism, development aid, energy, natural gas, Exclusive Economic Zone

Συντομογραφίες

Α.Ξ.Ε.: Άμεσες Ξένες Επενδύσεις

Α.Ο.Ζ.: Αποκλειστική Οικονομική Ζώνη

Α.Π.Ε.: Αθηναϊκό Πρακτορείο Ειδήσεων

CO.M.E.S.A.: Common Market for Eastern and South Africa

Δ.Ε.Σ.: Διμερείς Επενδυτικές Συμφωνίες

Δ.Ν.Τ.: Διεθνές Νομισματικό Ταμείο

Ε.Ε.: Ευρωπαϊκή Ένωση

Ε.Κ.Τ.: Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα

ΕΛ.ΠΕ.: Ελληνικά Πετρέλαια

ΕΛ.ΣΤΑΤ.: Ελληνική Στατιστική Αρχή

Ε.Τ.Ε.: Εθνική Τράπεζα Ελλάδας

EUROSTAT: Ευρωπαϊκή Στατιστική Υπηρεσία

I.T.C: International Trade Center

Κ.μ.: Κυβικά μέτρα

Κ.π.: Κυβικά πόδια

Μ.Ε.Δ.: Μηχανισμός Επίλυσης Διαφορών

Μ.Κ.Ο.: Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις

Μ.Π.Ε.: Μακεδονικό Πρακτορείο Ειδήσεων

Ο.Ε.Υ.: Οικονομικές Εμπορικές Υποθέσεις

Ο.Ο.Σ.Α.: Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης

P.C.I.: Project of Common Interest

Σ.Ε.Β.: Σύνδεσμος Επιχειρήσεων και Βιομηχανιών

Υ.Δ.Α.Σ.: Υπηρεσία Διεθνούς Αναπτυξιακής Συνεργασίας

Υπ.Εξ.: Υπουργείο Εξωτερικών

U.N.C.T.A.D.: United Nations Conference For Trade and Investment

W.I.T.S. : World Integrated Trade Service

Πίνακας περιεχομένων

Περίληψη	3
Συνομογραφίες	5
Πρόλογος.....	8
A. Το Ιστορικό Πλαίσιο	9
1. Η περίοδος πριν την άνοδο του Νάσερ στην Εξουσία.....	9
2. Από το Νάσερ στο σήμερα	11
B. Οι Οικονομικές Σχέσεις Ελλάδας-Αιγύπτου.....	14
1. Το θεσμικό και πολιτικό πλαίσιο	14
1.1 Το θεσμικό πλαίσιο οικονομικής και εμπορικής συνεργασίας Ε.Ε. - Αιγύπτου	166
1.2 Το θεσμικό πλαίσιο της διμερούς οικονομικής και εμπορικής συνεργασίας	177
2. Διμερές Εμπόριο	19
3. Άμεσες Ξένες Επενδύσεις.....	23
4. Τουρισμός	26
5. Διμερής αναπτυξιακή βοήθεια.....	288
Γ. Οι ενεργειακές σχέσεις Ελλάδας- Αιγύπτου.....	33
1. Το οικονομικό και γεωπολιτικό πλαίσιο μέσα στο οποίο αναπτύσσονται οι σχέσεις	333
2. Νομικές προεκτάσεις.....	38
3. Διακρατικές ενεργειακές συμφωνίες	42
Συμπεράσματα	46
Παράρτημα.....	48
Βιβλιογραφία.....	55

Πίνακας Εικονογράφησης

Πίνακας Νο 1 (Κυριότερες χώρες εξαγωγείς αγαθών προς Αίγυπτο).....	48
Πίνακας Νο 2 (Κυριότερες χώρες εισαγωγείς αιγυπτιακών αγαθών).....	48
Πίνακας Νο 3 (Διμερείς οικονομικές, εμπορικές, ενεργειακές συμφωνίες).....	53
Πίνακας Νο 4 (Κυριότερα εισαγώγιμα και εξαγώγιμα προϊόντα ανά κατηγορία).....	49
Πίνακας Νο 5 (Κυριότερα εισαγώγιμα και εξαγώγιμα προϊόντα ανά είδος).....	50
Πίνακας Νο 6 (Πορεία του διμερούς εμπορίου).....	51
Πίνακας Νο 7 (Εμπόριο με τις χώρες της Μ. Ανατολής και Β. Αφρικής).....	52
Ιστόγραμμα Νο 1 (Ο πίνακας 6 σε ιστόγραμμα).....	51
Χάρτης Νο 1 (Η θέση της Ελλάδας για τις Α.Ο.Ζ. της περιοχής).....	52
Χάρτης Νο 2 (Η θέση της Τουρκίας για τις Α.Ο.Ζ. της περιοχής).....	53
Χάρτης Νο 3 (Εξαγωγική υποδομή φυσικού αερίου της Αιγύπτου).....	53
Χάρτης Νο 4 (Η διαδρομή του αγωγού Eastmed).....	54

Πρόλογος

Πρόσφατα, ο Πατριάρχης Αλεξανδρείας, Θεόδωρος Β', δήλωσε σε συνάντησή του με τον Πρόεδρο της Κύπρου Ν. Αναστασιάδη ότι οι αδελφικές σχέσεις Κύπρου, Ελλάδας και Αιγύπτου «βρίσκονται στο ζενίθ» (Βικέτος, 2017). Δεν είναι όμως μόνον ο Πατριάρχης που πιστεύει ότι οι σχέσεις Ελλάδας-Αιγύπτου βρίσκονται σε αυτό το σημείο. Στους τηλεοπτικούς και ραδιοφωνικούς δέκτες, στο διαδίκτυο, αλλά και στα έντυπα μέσα, οι αναλύσεις συγκλίνουν ότι οι σχέσεις Ελλάδας-Αιγύπτου αποκτούν στρατηγικό χαρακτήρα. Ανταποκρίνονται οι προσδοκίες αυτές στην πραγματικότητα;

Στην εργασία επιχειρείται να δοθεί μία έμμεση απάντηση στο ερώτημα αυτό μέσα από την ανάλυση των ενεργειακών και οικονομικών σχέσεων. Ούτως ή άλλως είναι και οι δύο αλληλένδετες με τις πολιτικές και διπλωματικές σχέσεις των δύο χωρών. Ενδεικτικό είναι ότι παρότι στο παρελθόν οικονομία και ενέργεια έμπαιναν στην χορεία των θεμάτων χαμηλής πολιτικής, σήμερα τα πράγματα έχουν αλλάξει, με την οικονομία να διεκδικεί πρωτεύοντα λόγο και την ενέργεια να αποτελεί το κλειδί της ανταγωνιστικότητας της οικονομίας, της ποιότητας της ζωής όλων, αλλά και της ανεξαρτησίας κινήσεων μιας χώρας.

Προτού αναλυθεί η διμερής συνεργασία στους δύο αυτούς τομείς, γίνεται, σ' ένα πρώτο χρόνο, μια ιστορική αναδρομή του τελευταίου αιώνα της μακρόχρονης παρουσίας του ελληνισμού στην Αίγυπτο, έτσι ώστε ο αναγνώστης να μπορεί να βάλει τη συνεργασία αυτή στο διαχρονικό της πλαίσιο. Στη συνέχεια, αναλύονται οι οικονομικές σχέσεις των δύο χωρών (πρώτο μέρος). Για το σκοπό αυτό, επιλέχθηκε να δοθεί αρχικά το θεσμικό πλαίσιο ανάπτυξής τους κι έπειτα να εξεταστούν τα στοιχεία που συνθέτουν την τελευταία δεκαετία την εικόνα του διμερούς εμπορίου. Έπειτα, δίνεται η εικόνα των επενδύσεων και του τουρισμού, ενώ, τέλος, αφιερώνεται μια ενότητα στην ελληνική αναπτυξιακή βοήθεια προς την Αίγυπτο ως όχημα άσκησης οικονομικής διπλωματίας και αναζητείται η σχέση της με την αύξηση του διμερούς εμπορίου.

Το δεύτερο μέρος εστιάζει στις ενεργειακές σχέσεις. Για το σκοπό αυτό, καταρχήν δίνεται το γεωπολιτικό και οικονομικό πλαίσιο μέσα στο οποίο αναπτύσσονται. Ακόμα, αναλύονται οι προεκτάσεις που έχει το διεθνές δίκαιο στη σφυρηλάτηση των σχέσεων αυτών, ιδίως το ακανθώδες ζήτημα της υφαλοκρηπίδας. Τέλος, αναπτύσσονται οι διακρατικές ενεργειακές συμφωνίες, περιφερειακές και διμερείς.

A. Το Ιστορικό Πλαίσιο

1. Η περίοδος πριν την άνοδο του Νάσερ στην Εξουσία

Οι Έλληνες, λαός γεμάτος ναυτοσύνη και ικανός στις εμπορικές σχέσεις, είχαν αναπτύξει σχέσεις με τους Αιγύπτιους από τα αρχαία κιόλας χρόνια. Στη σύγχρονη εποχή, μετά από μια μακρά περίοδο ανομβρίας στις σχέσεις Ελλάδας-Αιγύπτου, κι ενώ ακόμα η Αίγυπτος ήταν υποτελής στο Σουλτάνο της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, δημιουργείται, αρχές του 19ου αιώνα, μια ανθηρή και ακμάζουσα ελληνική κοινότητα με επίκεντρο την Αλεξάνδρεια. Το αποκορύφωμα της ελληνικής παρουσίας είναι στις αρχές του 20ου αιώνα. Το 1908 καταγράφονται στην επίσημη απογραφή 62.973 Έλληνες, οι οποίοι μάλιστα αγγίζουν έως το 1940 τον αριθμό των 250.000. Μόνο στην Αλεξάνδρεια, στα 1927 οι Έλληνες είναι η κυρίαρχη ξένη πληθυσμιακή ομάδα, με 36.000 ανθρώπους, όταν οι Εγγλέζοι αριθμούν 15.000, οι Ιταλοί 22.000 και οι Γάλλοι 9.000 (Polyzoides, 2014). Από την ελληνική παρούκία της Αλεξάνδρειας δεν λείπουν ελληνικά σχολεία, ελληνικά νοσοκομεία και εκκλησίες, ενώ πέραν της Αλεξάνδρειας, ελληνικές κοινότητες υπάρχουν και στο Κάιρο, στο Πορτ Σάιντ και στην Τάντα.

Αν ανατρέξει κανείς στους λόγους χάρη στους οποίους άκμασε ο ελληνισμός της Αιγύπτου, μπορεί να τους εντοπίσει καταρχήν στις Διομολογήσεις που ίσχυαν στην Οθωμανική Αυτοκρατορία από το 16ο αιώνα- άρα και στην Αίγυπτο που αποτελούσε μέρος της οθωμανικής επικράτειας- και προέβλεπαν προνόμια για τους ξένους υπηκόους σε θέματα Αστικού, Εμπορικού και Ποινικού Δικαίου. Επίσης, μπορεί να τους εντοπίσει στην κακή οικονομική κατάσταση του νεότευκτου Ελληνικού Βασιλείου, αλλά και στη θετική ανταπόκριση που βρήκε η μετεγκατάσταση των Ελλήνων από τις αιγυπτιακές αρχές και ιδιαίτερα από τον Μωχάμετ Άλι, διοικητή της Αιγύπτου από το 1805 έως το 1848. Ο τελευταίος επιδίωκε την ανεξαρτητοποίηση της Αιγύπτου από την Υψηλή Πύλη και έβλεπε θετικά την ελληνική παρουσία και την ενίσχυσή της, καίτοι δεν πρέπει να ξεχνάμε την κατοχή της Πελοποννήσου από το γιο του, Ιμπραήμ, με αιγυπτιακά στρατεύματα και την αιχμαλωσία χιλιάδων γυναικόπαιδων που πουλήθηκαν ως σκλάβοι σε παζάρια της Μέσης Ανατολής.

Σε ό,τι έχει να κάνει με τους τομείς στους οποίους παρατηρείται δραστηριοποίηση των Ελλήνων της Αιγύπτου, οι ίδιοι υπήρξαν πρωτοπόροι στην καλλιέργεια βαμβακιού και καπνού,

οργανώνοντας κατά τρόπο επιστημονικό την καλλιέργειά τους, εξάγοντάς τα και βελτιώνοντας τόσο την ποσότητα, όσο και την ποιότητα της παραγωγής και μάλιστα σε εδάφη που ήταν μέχρι πρότινος άγονα, συνεισφέροντας τα μέγιστα και στην ανάπτυξη της αιγυπτιακής οικονομίας (Polyzoides, 2014, σσ.113-116). Άλλοι τομείς της έντονης ελληνοαιγυπτιακής δραστηριότητας ήταν, μεταξύ άλλων, η εστίαση, η οινοπαραγωγή, τα αρωματικά σαπούνια, οι ξυλοτεχνίες, η παραγωγή τροφίμων, η βιομηχανία της εκτύπωσης και ο τραπεζικός τομέας.

Σε σχέση με τον τελευταίο τομέα, αξίζει να γραφτεί ότι η πρώτη Τράπεζα στην Αίγυπτο, ήταν αυτή που δημιούργησε η οικογένεια Συναδινού με την επωνυμία «Αγγλο-Αιγυπτιακή Τράπεζα», ενώ από Έλληνες δημιουργήθηκαν και η «Τράπεζα της Αλεξανδρείας» καθώς και η «Γενική Τράπεζα της Αλεξάνδρειας»¹. Στην Αίγυπτο δραστηριοποιείται μάλιστα μέχρι και σήμερα η Εθνική Τράπεζα μέσω θυγατρικής της. Μετά τις εθνικοποιήσεις τραπεζών τη δεκαετία του 1960 και την επαναδραστηριοποίησή της από το 1979 με το σταδιακό άνοιγμα της οικονομίας από το διάδοχο του Νάσερ, Σαντάτ, η Εθνική Τράπεζα είναι σήμερα η μοναδική ελληνική τράπεζα που δραστηριοποιείται στην Αίγυπτο, αριθμώντας δέκα επτά καταστήματα στα μεγαλύτερα οικονομικά κέντρα της χώρας².

Χηηρά σήμερα ονόματα που βοήθησαν πολλαπλά την Ελλάδα, εκεί ξεκίνησαν τα πρώτα τους βήματα. Αναφέρουμε χαρακτηριστικά τις οικογένειες Μπενάκη, Ζερβουδάκη, Κυριαζή, Ζερμπίνη, αλλά και των Τοσίτσα, Σαλβάγου, Αβέρωφ, Δέλτα, Σιβιτανίδη, Ράλλη, Βασιλόπουλου και Καζούλη για να μην αναφερθούμε παρά μόνο σε λίγες από τις περιπτώσεις Ελλήνων που πρόκοψαν και διακρίθηκαν στη χώρα του Νείλου. Όλοι αυτοί οι επιχειρηματίες συγκρότησαν μια τοπική αριστοκρατία και δεν ξέχασαν ποτέ την εθνική μητρόπολη συνεισφέροντας σημαντικά ποσά για το κτίσιμο σχολείων, ακαδημιών, νοσοκομείων και ιδρυμάτων σε Αίγυπτο και Ελλάδα³.

Βεβαίως, για να είμαστε δίκαιοι με την ιστορία, παρότι ο προσανατολισμός της εργασίας είναι οικονομικός, δεν μπορούμε, μιας και αναφερόμαστε στο ιστορικό της ελληνικής παρουσίας, να μην αναφέρουμε ότι από την Ελληνική κοινότητα της Αιγύπτου προήλθαν επίσης πολλοί

1 Βλ. σχετικά το ντοκιμαντέρ του Al Jazeera, *Egypt: The Other Homeland* με ημερομηνία δημοσίευσης 4 Απριλίου 2012 που αναφέρεται στις σχέσεις Ελλάδας- Αιγύπτου στη διαχρονία, Πηγή: https://www.youtube.com/watch?v=Cjw4VIgI_r0, επίσκεψη ιστοτόπου: 15/09/2017

2 Βλ. σχετικά «National Bank of Greece- More than 100 years in Egypt», ήτοι το σημείωμα της Ε.Τ.Ε. στην ιστοσελίδα της θυγατρικής της για τη δραστηριοποίησή της στην Αίγυπτο, Πηγή: http://www.nbg.com.eg/en/pages/2/about_nbg_egypt, επίσκεψη ιστοτόπου: 16/09/2017

3 Ενδεικτικά αναφέρουμε τη συνδρομή του Μ. Τοσίτσα και της γυναίκας του για την ίδρυση του Ε.Κ.Π.Α., του Αμαλίου Ορφανοτροφείου, του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου, του Ε.Μ.Π., αλλά και του Ελληνικού Προξενείου στην Αλεξάνδρεια, του Γ. Αβέρωφ στην ίδρυση της Σχολής Ευελπίδων και την αγορά του θωρηκτού Αβέρωφ, του Ε. Μπενάκη στην κατασκευή της Εθνικής Πινακοθήκης καθώς και του γιού του στην ίδρυση του Μουσείου Μπενάκη.

συγγραφείς, καλλιτέχνες και πολιτικοί διεθνούς φήμης. Ο πιο διάσημος από αυτούς είναι ο ποιητής Κωνσταντίνος Καβάφης, καθώς και ο ζωγράφος Κωνσταντίνος Παρθένης, ενώ κατά την διάρκεια των Βαλκανικών πολέμων, η ελληνική διασπορά της Αιγύπτου έστειλε εθελοντές, ίδρυσε νοσοκομεία, και φιλοξένησε οικογένειες από την Ελλάδα, βοηθώντας με αυτούς τους τρόπους την Ελλάδα. Κατά το Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο μάλιστα, υπολογίζεται ότι πάνω από 7.000 Έλληνες της Αιγύπτου πολέμησαν με τους συμμάχους στη Μέση Ανατολή εναντίον των δυνάμεων του Άξονα, με την οικονομική τους συνεισφορά να ανέρχεται σε 2,5 δισεκατομμύρια Αιγυπτιακές λίρες (Τομαρά-Σιδέρη, 2007).

Αν και τα πράγματα θα άλλαζαν δραματικά εις βάρος του Ελληνισμού της Αιγύπτου με την άνοδο του Νάσερ στην εξουσία, τα πρώτα σημάδια της αποκαθήλωσής του από κυρίαρχη οντότητα στα οικονομικά τεκταινόμενα της Αιγύπτου φαίνονται ήδη από το Μεσοπόλεμο. Η κατάργηση των διομολογήσεων, ευνοϊκών δηλαδή συμφωνιών που προστάτευαν τις επενδύσεις και την παρουσία ξένων υπηκόων στα 1937, η άνοδος της ανεργίας και η θέσπιση νόμων που ορίζουν υψηλότατα κατώτατα όρια στην αναλογία Αιγυπτίων εργαζομένων στις επιχειρήσεις⁴, οδηγεί σε μαζική φυγή των Ελλήνων και άλλων ξένων υπηκόων πριν καν ο Νάσερ δώσει τη χαριστική βολή.

2. Από το Νάσερ στο σήμερα

Από το 1954 στην εξουσία αναρριχάται ο Νάσερ του οποίου μέλημα είναι η αποτίναξη της επιρροής των δυτικών δυνάμεων από τη χώρα του και ο οποίος εισήγαγε τον Παναραβισμό⁵ και έναν ιδιότυπο αραβικό σοσιαλισμό. Αρχικά μοίρασε την εθνική γη στους ακτήμονες και εθνικοποίησε πολλές ξένες επιχειρήσεις, με πρώτη τη διαχείριση της διώρυγας του Σουέζ, κάτι που προκάλεσε μείζονα εστία κρίσης με τη Γαλλία και το Ηνωμένο Βασίλειο, που επιδίωξαν να αλλάξουν την κατάσταση manu militari. Τελικά, μετά την κρίση του Σουέζ το 1956, η επιδείνωση της κρίσης αποσοβείται με παρέμβαση των Ηνωμένων Πολιτειών και της Σοβιετικής Ένωσης.

Έτσι, αρχικά Γάλλοι και Βρετανοί και στη συνέχεια και οι ίδιοι οι Έλληνες που διατηρούσαν περισσότερες γέφυρες επικοινωνίας με το αιγυπτιακό καθεστώς⁶ αναγκάζονται να

4 Συγκεκριμένα 75 % πλαφόν (Σακκάς, 2015, σ.25)

5 Στα πλαίσια αυτά κήρυξε, στα 1958 την Ηνωμένη Αραβική Δημοκρατία μαζί με τη Συρία, την Ιορδανία και τον Λίβανο προσπαθώντας να εισαγάγει ένα σοσιαλισμό α λα αραβικά, ωστόσο το εγχείρημα απέβη άκαρπο μόλις 3 χρόνια αργότερα.

6 Τον Ιούνιο του '60 π.χ., ο Νάσερ επισκέφθηκε την Αθήνα κατόπιν επίσημης πρόσκλησης της ελληνικής πολιτικής

αποχωρήσουν έπειτα από κύμα εθνικοποιήσεων των βιομηχανιών της χώρας, των τραπεζών, αλλά και του αναδασμού της γης. Από τους 250.000 Έλληνες λίγο πριν τη δεκαετία του '50 φτάνουμε στα τέλη της δεκαετίας του '60 η ελληνική κοινότητα να αριθμεί λιγότερο από 5.000 ανθρώπους, με παράπλευρες απώλειες τα σχολεία, τις εκκλησίες και τα ευαγή ιδρύματα.

Η κατάσταση αρχίζει να βελτιώνεται με την άνοδο στην εξουσία του Σαντάτ το 1970, ο οποίος παραμένει στην προεδρία μέχρι και το 1981, όταν και δολοφονείται από εξτρεμιστές λόγω της προσπάθειάς του για συμφιλίωση με το Ισραήλ. Ο Σαντάτ, καίτοι προερχόταν από το κίνημα των Ελεύθερων Αξιωματικών, εισήγαγε τη λεγόμενη διορθωτική επανάσταση και προσπάθησε να βελτιώσει την κατάσταση της οικονομίας που ήταν καθημαγμένη από τον πόλεμο των Έξι Ημερών του 1967 και τον Πόλεμο του Γιομ Κιπούρ του 1973, τα οποία σε συνδυασμό με τον διωγμό των 15.000 Σοβιετικών στρατιωτικών συμβούλων και τη συνακόλουθη επιδείνωση των σχέσεων με τη Μόσχα αφαίρεσαν από την Αίγυπτο οικονομικά ερείσματα (Πανέλλα, 2007). Καθοριστικής βεβαίως σημασίας αίτιο για την οικονομική κακοδαιμονία ήταν ο σχεδόν αφανισμός της τάξης των εμπόρων, τραπεζιτών, βιοτεχνών και βιομηχάνων του εξωτερικού, ανάμεσα στους οποίους και οι Έλληνες, που είχαν βοηθήσει ουσιαστικά την Αίγυπτο να ορθοποδήσει οικονομικά στα πρώτα της βήματα.

Ωστόσο, ούτε ακόμα και με την άνοδο του φιλελεύθερου οικονομικά Μουμπάρακ το 1981 στην εξουσία οι Έλληνες της Αιγύπτου δεν μπόρεσαν να ξαναποκτήσουν την ίδια θέση που είχαν πριν το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο. Η φιλοαραβική πολιτική των ελληνικών κυβερνήσεων ήταν μια σταθερή συνιστώσα της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής, ανεξαρτήτως των πολιτικών κομμάτων που κάθε φορά ήταν στην εξουσία και μπορεί κανείς να πει ότι επειδή επί κυβέρνησης Μουμπάρακ η Αίγυπτος εγκατέλειψε σε πολύ μεγάλο βαθμό τις προνομιακές σχέσεις που διατηρούσε με τη Σοβιετική Ένωση⁷, τούτο διευκόλυνε τη φιλοαραβική πολιτική της Ελλάδας.

Η φιλοαραβική πολιτική που εξακολούθησε να τηρεί η Αθήνα μετά το 1974 είχε να κάνει τόσο με την ενίσχυση των οικονομικών σχέσεών της με τον αραβικό κόσμο, όσο και με την αποφυγή αναγνώρισης του ψευδοκράτους Ντενκτάς από τις ομόδοξες προς την Τουρκία, Αραβικές

ηγεσίας. Από την επίσκεψη αυτή μάλιστα ξεκίνησε η δημιουργία του Ελληνοαραβικού Επιμελητηρίου και απαλείφθηκαν οι κατά των Ελλήνων της Αιγύπτου αξιώσεις δήμευσης περιουσιών και απελάσεων. Την επίσκεψη εκείνη ανταπέδωσε ο τότε διάδοχος Κωνσταντίνος στον οποίο ο Νάσερ επεφύλαξε θερμή υποδοχή. Να σημειωθεί ότι ο διάδοχος ήταν ο πρώτος επίσημος της Δύσης που θα επισκεπτόταν τη χώρα μετά την προσέγγιση της Αιγύπτου με το Ανατολικό Μπλοκ.

⁷ Υπενθυμίζεται ότι ακόμα και το φράγμα στην περιοχή του Ασουάν, φράγμα ζωτικής σημασίας για την υδροδότηση της Αιγύπτου, την αύξηση των καλλιεργήσιμων αγροτικών εκτάσεων και την παραγωγή ηλεκτρικής ενέργειας, είναι κατασκευασμένο από Σοβιετικούς από τη δεκαετία του 1960 και είναι εκείνοι που επανεξόπλιζαν το Νάσερ στους πολέμους που είχε εμπλακεί με το Ισραήλ, ενώ η οικονομία της Αιγύπτου ήταν την εποχή εκείνη καθημαγμένη.

χώρες. Υπαγορευόταν επίσης από την ύπαρξη, έστω και μικρών πια ελληνορθόδοξων κοινοτήτων και την παρουσία του Πατριαρχείου Αλεξανδρείας και Ιεροσολύμων. Ταυτόχρονα, μια ολόκληρη γενιά διπλωματών με αιγυπτιακή καταγωγή, αυτοί που ονομάζονταν στο Υπουργείο Εξωτερικών (στο εξής ΥΠ.ΕΞ.) ως *Αλεξανδρινοί*, είχαν διαμορφώσει μια κουλτούρα συμφιλίωσης και αρμονικής συνύπαρξης με τις χώρες της Αραβικής Χερσονήσου και ιδίως του Μασρέκ, ενώ όλες αυτές οι χώρες συνδέονταν στην ελληνική εξωτερική πολιτική με την «Καθ' ημάς Ανατολή», έναν φυσικό για τον ελληνισμό χώρο που δεν του ήταν άγνωστος μιας και από την αρχαιότητα μέχρι τις μέρες μας ανθούσαν δραστήριες ελληνικές κοινότητες⁸. Το 1981 μάλιστα, υπογράφεται με την Αίγυπτο Συμφωνία για τη Μετάκληση Εποχικών Εργατών η οποία τίθεται σε ισχύ το 1984. Είναι η εποχή όπου έρχονται στην Ελλάδα, κυρίως στη Μηχανιώνα, αλλά και στο Πέραμα, Αιγύπτιοι ψαράδες, οι οποίοι χάρη στη συμφωνία αυτή επανδρώνουν ακόμα και σήμερα τις μηχανότρατες και τα γρι-γρι που οργώνουν τις ελληνικές θάλασσες.

Επανερχόμενοι στο Χόσνι Μουμπάρακ, προς επίρρωση του φιλελεύθερου χαρακτήρα της οικονομικής του πολιτικής, υπενθυμίζεται ότι ήταν εκείνος που ξεκίνησε τις ιδιωτικοποιήσεις των κρατικών επιχειρήσεων από το 2005. Στα 2011, με τις ταραχές που φέρνει η Αραβική Άνοιξη, ο Μουμπάρακ χάνει την εξουσία και έπειτα από περίοδο αναταραχών, με βραχύβια παραμονή των Αδερφών Μουσουλμάνων στην εξουσία και πρόεδρο το Μόρσι, σε συνέχεια νέων ταραχών, την εξουσία ανέλαβε, έπειτα από εκλογές, ο Στρατηγός Σίσι το 2014. Ο τελευταίος φαίνεται να προσπαθεί να φέρει τη χώρα του ξανά στο δρόμο της σταθερότητας και της οικονομικής προόδου, ενώ επί των ημερών του οι ελληνοαιγυπτιακές σχέσεις ξανααποκτούν ένα εξαιρετικό μομέντουμ και μια δυναμική που είχε χαθεί εδώ και χρόνια.

⁸ Για περαιτέρω ανάλυση της ελληνικής πολιτικής έναντι των χωρών της Μ.Ανατολής, βλ. Ρούσσο, Σ. «Η Ελληνική Πολιτική στη Μέση Ανατολή: Μεταξύ Επιχειρησιακής Νοοτροπίας, Εσωτερικής Πολιτικής και Νέων Προκλήσεων» στο Κ. Αρβανιτόπουλος, Μ. Κοπά (επιμέλεια) , *30 Χρόνια Ελληνικής Εξωτερικής Πολιτικής, 1974-2004*, Αθήνα, Λιβάνης

B. Οι Οικονομικές Σχέσεις Ελλάδας-Αιγύπτου

1. Το θεσμικό και πολιτικό πλαίσιο

Η περίοδος από το 2013-2014 και έπειτα χαρακτηρίζεται από τη διεύρυνση του διμερούς εμπορίου και την υπογραφή οικονομικών και εμπορικών συμφωνιών που ανοίγουν ένα νέο κεφάλαιο στις σχέσεις των δύο χωρών. Παράλληλα, μετά την ανατροπή του Μόρσι το 2013, βαθαίνει και η στρατηγική συνεργασία Ελλάδας, Κύπρου και Αιγύπτου, καθώς η εξωτερική πολιτική της τελευταίας απαγκιστρώνεται από την επιρροή της Τουρκίας.

Εν τάχει, ο Μόρσι, του οποίου το κόμμα –οι Αδερφοί Μουσουλμάνοι- είναι ιδεολογικά συγγενές προς το κυβερνών κόμμα της Τουρκίας, είχε αποτελέσει κατά τη διετία της προεδρίας του ένα μείζονα σύμμαχο του Τούρκου πρωθυπουργού. Έτσι, το διμερές εμπόριο Τουρκίας- Αιγύπτου πολλαπλασιάστηκε από τα 300 εκατομμύρια το 2002 στα 5 δις δολάρια το 2013, ενώ την εποχή εκείνη η Τουρκία χορήγησε και διμερές δάνειο ενός δις δολλαρίων στην Αίγυπτο. Η Άγκυρα κυρίως όμως προσπαθεί, με όχημα τους Αδελφούς Μουσουλμάνους, να φέρει στην εξουσία καθεστώτα φιλικά προς την ίδια, τα οποία θα τη θεωρούσαν στη συνέχεια ως φυσικό τους ηγέτη και προστάτη, φιλοδοξίες στις οποίες είχε αναφερθεί και ο πρώην Υπουργός Εξωτερικών της Τουρκίας, Μ. Νταβούτογλου μέσα από το βιβλίο του *Στρατηγικό Βάθος*. Παράλληλα, η Τουρκία άσκησε παρασκηνιακές πιέσεις ώστε η Αίγυπτος και η Ελλάδα να μην προχωρήσουν σε διευθέτηση των θαλασσιών ζωνών τους. Κύριος στόχος της πολιτικής αυτής ήταν το «γκριζάρισμα» που επιχειρεί στο Αιγαίο ώστε να επεκταθεί στην Ανατολική Μεσόγειο και να έχει μεγαλύτερο λόγο σε τυχόν μοίρασμα της «ενεργειακής πίτας» (Κουλούρης, 2016).

Η αποκρυστάλλωση της εμβάθυνσης της τριμερούς στρατηγικής συνεργασίας μεταξύ Κύπρου, Αιγύπτου και Ελλάδας, αποτυπώνεται στη σύγκλιση τριμερούς συνόδου κορυφής στο Κάιρο, το Νοέμβριο του 2014, μεταξύ του τότε Έλληνα Πρωθυπουργού, Α. Σαμαρά, του Κύπριου Προέδρου, Ν. Αναστασιάδη και του Αιγυπτίου ομολόγου του, Α.Φ. Αλ Σίσι. Οι τρεις ηγέτες συμφώνησαν να ενισχύσουν τη συνεργασία των χωρών τους στα πεδία της οικονομίας, της ασφάλειας, του τουρισμού και της ενέργειας και να καθορίσουν τα θαλάσσια σύνορα και τις Α.Ο.Ζ. των χωρών τους. Η συνεργασία όμως πηγαίνει κι ένα βήμα παραπέρα καθώς συμφώνησαν να αλληλοϋποστηρίζονται σε διεθνείς οργανισμούς και fora και η Ελλάδα ειδικότερα να υποστηρίζει τις αιγυπτιακές θέσεις στην Ε.Ε. Βεβαίως οι συναντήσεις κορυφής δεν σταμάτησαν εκεί, ούτε και η

στρατηγική εταιρική σχέση άλλαξε με την ανάληψη της κυβέρνησης στην Ελλάδα από το ΣΥΡΙΖΑ.

Λίγους μήνες αργότερα, τον Απρίλιο του 2015, ο Πρόεδρος της Ελληνικής Δημοκρατίας πραγματοποιούσε επίσημη επίσκεψη στο Κάιρο για την ενίσχυση της διμερούς συνεργασίας και την οριοθέτηση θαλασσιών ζωνών⁹, ενώ τον ίδιο μήνα συγκλήθηκε στη Λευκωσία και νέα Σύνοδος Κορυφής του Πρωθυπουργού Α. Τσίπρα και των Προέδρων Ν. Αναστασιάδη και Α.Φ. Αλ Σίσι. Τον Νοέμβριο του 2017 φτάνουμε στην Πέμπτη Σύνοδο Κορυφής από το 2014 σε τρία μόλις χρόνια, ενδεικτικό της στρατηγικής σημασίας που έχουν αποκτήσει τόσο για την Ελλάδα, όσο και για την Αίγυπτο οι διμερείς τους σχέσεις. Το γεγονός της σύγκλησης τόσων συνόδων κορυφής σε τόσο μικρό χρονικό διάστημα σημαίνει ότι οι ηγέτες των τριών κρατών, ο καθένας για τους λόγους του, επενδύουν στη στρατηγική εταιρική σχέση. Η Ελλάδα προσπαθεί παραδοσιακά να έχει καλές σχέσεις με τις χώρες της Αραβικής Χερσονήσου κι ακόμα περισσότερο με την Αίγυπτο που όχι μόνο είναι η μεγαλύτερη, αλλά και με το μεγαλύτερο ιστορικά ελληνικό ενδιαφέρον. Ίσως η Ελλάδα βλέπει στην Αίγυπτο όχι μόνο την ευκαιρία να βγει από την απομόνωση στην οποία είχε περιέλθει τα χρόνια της οικονομικής κρίσης, αλλά και να βρει ένα αντίβαρο στην άτεγκτη στάση της Άγκυρας για τα εθνικά θέματα, εκμεταλλευόμενη την ευνοϊκή διεθνή συγκυρία της κατάληψης της εξουσίας από έναν ηγέτη που βλέπει με σκεπτικισμό τις τάσεις της Άγκυρας να αποτελέσει το φυσικό ηγέτη του πολιτικού Ισλάμ. Η Κύπρος επίσης ψάχνει για διεθνή ερείσματα σε μια περίοδο όπου η επίλυση του Κυπριακού ανακινείται, ενώ ταυτόχρονα προσπαθεί να εξασφαλίσει συνέργειες στο μέτωπο της εκμετάλλευσης των υδρογονανθράκων που έχουν ανευρεθεί ανοικτά των ακτών της. Τέλος, η Αίγυπτος έχει επίσης συμφέρον να προσεγγίσει Ελλάδα και Κύπρο ως αντίβαρα στην προσπάθεια της Τουρκίας να αναμειχθεί στην πολιτική της σκηνή μέσα από τους Αδελφούς Μουσουλμάνους, αλλά και να αναζητήσει υποστήριξη από την Ε.Ε., μέλη της οποίας είναι ως γνωστόν τόσο η Ελλάδα, όσο και η Κύπρος.

Πέρα από τις συναντήσεις κορυφής και την άνηση που έχουν γνωρίσει τα τέσσερα τελευταία χρόνια οι διμερείς πολιτικές σχέσεις, τη διευκόλυνση των διμερών εμπορικών και οικονομικών επαφών βοηθά ένα όλο και πιο λεπτομερές θεσμικό πλαίσιο που αυξάνει την προβλεψιμότητα και διαφάνεια των ρυθμίσεων και αποτελεί εχέγγυο για τη δραστηριοποίηση των επιχειρήσεων των δύο κρατών. Ένα μέρος του θεσμικού αυτού πλαισίου έχει δημιουργηθεί σε διμερές επίπεδο. Ωστόσο η εμπορική δραστηριότητα ρυθμίζεται σε μεγάλο βαθμό σήμερα από

⁹ Σε αντίθεση με την κυβέρνηση Μόρσι, εκείνη του Αλ Σίσι έχει συμφωνήσει να προχωρήσει σε καθορισμό των θαλασσιών συνόρων. Οι τεχνικές επιτροπές έχουν ολοκληρώσει το έργο τους και εκκρεμεί η πολιτική απόφαση. Οι επιφυλάξεις της Αιγύπτου που φαίνεται να εξακολουθούν να υφίστανται, οφείλονται στις αντιδράσεις της Τουρκίας. (Γκουτζάνης, 2015)

συμφωνίες μεταξύ της Ευρωπαϊκής Ένωσης (στο εξής Ε.Ε.) και της Αιγύπτου.

1.1 Το Θεσμικό πλαίσιο οικονομικής και εμπορικής συνεργασίας Ε.Ε.- Αιγύπτου

Σε θεσμικό επίπεδο, το διμερές εμπόριο μεταξύ Ε.Ε. και Αιγύπτου, το διέπει η Ευρωμεσογειακή Συμφωνία Σύνδεσης Ε.Ε.-Αιγύπτου, η οποία ισχύει από τον Ιούνιο του 2004¹⁰, καθώς και η Συμφωνία για τα Αγροτικά Προϊόντα, τα Επεξεργασμένα Αγροτικά Προϊόντα και τα Αλλιεύματα που τέθηκε σε ισχύ τον Ιούνιο του 2010. Αξίζει δε να σημειωθεί ότι από τον Ιούνιο του 2013 έχει ξεκινήσει διάλογος Ε.Ε.- Αιγύπτου για δημιουργία Εκτεταμένης και Ολοκληρωμένης Ζώνης Ελευθέρων Συναλλαγών (Deep and Comprehensive Free Trade Area) που ακόμα δεν έχει καρποφορήσει. Αν ωστόσο κάτι τέτοιο επιτευχθεί, οι επιπτώσεις αναμένονται θετικότερες και για το διμερές εμπόριο Ελλάδας- Αιγύπτου, λόγω της εξάλειψης των δασμών και των πάσης φύσης εμπορικών περιορισμών.

Σε ό,τι αφορά στην Ευρωμεσογειακή Συμφωνία Σύνδεσης του 2004, μεταξύ άλλων προβλέπει τη σταδιακή δασμολογική απελευθέρωση των βιομηχανικών προϊόντων έως το 2019, ενώ σε συνδυασμό με την αμοιβαία δασμολογική απελευθέρωση της συντριπτικής πλειονότητας των αγροτικών προϊόντων από το 2010, αναμένεται να επιφέρει υπερδιπλασιασμό του διμερούς εμπορίου ΕΕ – Αιγύπτου¹¹. Στα πλαίσια της ίδιας Συμφωνίας υπογράφηκε και η δημιουργία ενός Μηχανισμού Επίλυσης Διαφορών (στο εξής Μ.Ε.Δ.), ο οποίος ωστόσο δεν έχει ακόμα επικυρωθεί από την Αίγυπτο. Όσον αφορά στο χρονοδιάγραμμα της απελευθέρωσης του εμπορίου αγαθών, σημειώνουμε τους εξής σταθμούς: από 1η Ιανουαρίου του 2016, απελευθερώθηκε το εμπόριο ενδυμάτων, ηλεκτρικών οικιακών συσκευών, επίπλων, καλλυντικών και οχημάτων για μεταφορά προϊόντων. Στη συνέχεια, από 1^η Ιανουαρίου του 2019, το ίδιο θα συμβεί με τα οχήματα για μεταφορά ανθρώπων καθότι το μέτρο δεν εφαρμόστηκε το 2013 λόγω ελλειμματικού ισοζυγίου πληρωμών.

¹⁰ Βλ. Απόφαση 2004/635/EK του Συμβουλίου της Ε.Ε. για τη σύναψη ευρωμεσογειακής συμφωνίας σύνδεσης μεταξύ της Ε.Ε. και της Αιγύπτου. Η απόφαση εντάσσεται στην «Ευρωμεσογειακή Εταιρική Σχέση» που έχει θεσπίσει η Ε.Ε. με τις χώρες της Νότιας Μεσογείου, κάτι που ξεκίνησε το 1995 με τη διαδικασία της Βαρκελώνης. Αυτή η πολιτική, και οικονομική εταιρική σχέση βασίζεται στις αρχές της αμοιβαιότητας, της αλληλεγγύης, του σεβασμού των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, στην κοινωνική και πολιτιστική συνεργασία και συνεργασία σε θέματα εκπαίδευσης, οικονομίας, εμπορίου και χρηματοπιστωτικού τομέα ενόψει και της δημιουργίας Ζώνης Ελευθέρων Συναλλαγών με τις χώρες αυτές. Η Ευρωμεσογειακή Εταιρική Σχέση δεν είναι μόνο ευχολόγιο, αλλά απτή απάντηση της Ε.Ε. στο σύνολο των προβλημάτων που χαρακτηρίζουν τις σχέσεις του αραβικού κόσμου με την Ευρώπη: μεταναστευτικό, ενεργειακή ασφάλεια, τρομοκρατία, οργανωμένο έγκλημα. Σε αυτό το πλαίσιο, έχουν συναφθεί συμφωνίες σύνδεσης μεταξύ της ΕΕ, των κρατών μελών της και των μεσογειακών κρατών-εταίρων. Οι διμερείς αυτές συμφωνίες νέας γενιάς έρχονται να υποκαταστήσουν εκείνες που είχαν συναφθεί στη δεκαετία του '70. Βλ. European Commission, Euro-Mediterranean Partnership, Πηγή:<http://ec.europa.eu/trade/policy/countries-and-regions/regions/euro-mediterranean-partnership/>

¹¹ Α. Μακρανδρέου, Ε. Δαίρετζής, Δ. Πιτσιδήμος, Ετήσια Έκθεση του ελληνικού Γραφείου Ο.Ε.Υ. στο Κάιρο για το 2014, Ιούλιος 2015

1.2 Το θεσμικό πλαίσιο της διμερούς οικονομικής και εμπορικής συνεργασίας Ελλάδας-Αιγύπτου

Περνώντας στο θεσμικό πλαίσιο που διέπει διμερώς τις σχέσεις Ελλάδας και Αιγύπτου¹², η πρώτη συμφωνία που υπογράφηκε, μετά τη βελτίωση των σχέσεων χάρη στο πιο φιλελεύθερο και φιλοδυτικό προφίλ των κυβερνήσεων Σαντάτ και Μουμπάρακ μετά την περίοδο Νάσσερ ήταν εκείνη για τη Ναυτιλία και τις Θαλάσσιες Μεταφορές με ενσωματωμένο Πρωτόκολλο για τους ναυτικούς, που υπογράφηκε το 1981 και κυρώθηκε το 1984, οπότε και ξεκινά η ισχύς της. Είναι μια συμφωνία που μάλλον αποτελεί προάγγελο για το όραμα να καταστούν οι δύο χώρες ένας ενιαίος διάδρομος μεταφοράς προϊόντων μεταξύ Αφρικής και Αραβικής Χερσονήσου από τη μία πλευρά και Νοτιοανατολικής Ευρώπης και στη συνέχεια ολόκληρης της Ευρώπης από την άλλη, όπως έχει εκφραστεί από τα πλέον επίσημα χείλη¹³. Μάλιστα, στα πλαίσια της 6^{ης} Συνόδου της Μικτής Διπλωματικής Επιτροπής Οικονομικής Συνεργασίας μεταξύ Ελλάδας και Αιγύπτου (2006), συζητήθηκε η ενεργοποίηση του Μνημονίου Συμφωνίας για Συνεργασία στο τομέα των Θαλάσσιων Μεταφορών και της Ανάπτυξης Λιμένων που υπογράφηκε το 2005¹⁴.

Οι σχέσεις των δύο χωρών γίνονται όλο και στενότερες από τη δεκαετία του '80 χάρη στη δυτική στροφή της κυβέρνησης Μουμπάρακ. Το 1981 υπογράφεται Συμφωνία για εργατικά θέματα (μετακλητοί εργάτες) που κυρώνεται το 1984¹⁵, χάρη στην οποία όπως αναφέρθηκε παραπάνω, έρχονται στην Ελλάδα Αιγύπτιοι εργάτες, συμφωνία αλληλένδετη με εκείνη για την απαλλαγή των εργαζομένων από την καταβολή τελών (1981) και εκείνη για την κοινωνική ασφάλεια του 1985 που κυρώθηκε το 1986. Τη χρονιά εκείνη υπογράφηκε και η Συμφωνία για Οικονομική και Τεχνική Συνεργασία, η οποία κυρώθηκε από το Ελληνικό Κοινοβούλιο ένα χρόνο αργότερα και τέθηκε σε ισχύ το 1989. Η συμφωνία αυτή ρυθμίζει τα ζητήματα παροχής τεχνικής βοήθειας και μέτρα προώθησης των διμερών οικονομικών και εμπορικών σχέσεων. Σχετικά πρόσφατα (2006) υπογράφηκε Πρωτόκολλο της Επιτροπής Οικονομικής και Τεχνικής Συνεργασίας μεταξύ των δύο

¹² Πηγές για την αναζήτηση του θεσμικού πλαισίου: Fact Sheet on Egypt-Greece Economic and Trade Relations, Alexandria Chamber of Commerce, Πηγή: <http://english.alexcham.org/c1563/Egypt---Greece---Economic-and-Trade-relations>, Έκθεση της Β3 Διεύθυνσης για το Διμερές Θεσμικό Πλαίσιο με τις χώρες της Β. Αφρικής, Μ. Ανατολής και Κόλπου με έμφαση στις Εμπορικές και τις Οικονομικές Σχέσεις, Νοέμβριος 2009, Πηγή: http://www.agora.mfa.gr/images/pdfs/B3/DIM_THESMIKO_PLAISIO_NOEMBRIOS_2009.pdf, Egypt State Information Service, Economic Relations with Greece, Πηγή: <http://www.sis.gov.eg/Story/97534?lang=en-us>

¹³ Βλ. σχετικά, «Π. Καμμένος: Δημιουργούμε ένα άξονα ασφάλειας με την Αίγυπτο», Pyramis News, 26/09/2016, Πηγή: <http://pyramisnews.gr/wp-content/uploads/2016/09/0926.pdf>

¹⁴ Βλ. σχετικά, Εφημερίδα της Κυβέρνησης, Αρ. Φύλλου 226, Τεύχος Πρώτο, 7 Νοεμβρίου 2008

¹⁵ Για έναν αναλυτικό κατάλογο των οικονομικών και εμπορικών συμφωνιών που διέπουν διμερώς τις σχέσεις Ελλάδας-Αιγύπτου, βλ. Παράρτημα, Πίνακα Νο3

χωρών¹⁶ όπου συμφωνήθηκε η ανάγκη περαιτέρω προώθησης των υφιστάμενων διμερών οικονομικών και εμπορικών σχέσεων. Οι δράσεις που καλύπτονται από τα κείμενα αυτά είναι ποικίλες και αφορούν ένα ευρύ φάσμα συνεργασίας, από την εκπαίδευση, μέχρι τη διαχείριση των υδάτων και την πράσινη ενέργεια και αποτέλεσαν σηματοδότη για το πού έπρεπε να εστιάσει η ελληνική αναπτυξιακή βοήθεια. Παράλληλα, το 1987, υπογράφεται το Πρωτόκολλο Συνεργασίας στον Αγροτικό Τομέα που κυρώνεται τέσσερα χρόνια αργότερα.

Σημαντικότερη για την οικονομική και εμπορική συνεργασία των χωρών συμφωνία, είναι αναμφίβολα εκείνη για την Προώθηση και Αμοιβαία Προστασία των Επενδύσεων που υπογράφηκε το 1993 και κυρώθηκε το 1995, οπότε και ξεκινά η ισχύς της. Η συμφωνία προβλέπει ότι σε περίπτωση που μια διαφορά μεταξύ του επενδυτή και του κράτους που λαμβάνει χώρα η επένδυση δεν λυθεί με φιλικό τρόπο, παραπέμπεται σε διεθνή διαιτητικά δικαστήρια (άρθρο 10), ενώ με το άρθρο 5 ορίζεται ότι αν ο επενδυτής ενός από τα δύο συμβαλλόμενα μέρη υποστεί απώλειες στο έδαφος του άλλου συμβαλλόμενου μέρους λόγω πολέμου, ένοπλης σύρραξης, επανάστασης, εθνικής ανάγκης ή άλλης έκτακτης κατάστασης, θα δικαιούται αποζημίωσης ή αποκατάστασης της επένδυσής του, όχι λιγότερο ευνοϊκής από εκείνη που θα είχε ένας ντόπιος επενδυτής ή εκείνος οποιουδήποτε τρίτου κράτους (όποια αντιμετώπιση από τις δύο είναι η ευνοϊκότερη). Το δε άρθρο 4 προστατεύει τους επενδυτές από εθνικοποιήσεις ή απαλλοτριώσεις των περιουσιών τους.

Στη συνέχεια, υπογράφεται το 2004 η Συμφωνία για την Αποφυγή της Διπλής Φορολογίας, που σκοπό έχει την αποτροπή της φοροδιαφυγής αναφορικά με τους φόρους εισοδήματος και κεφαλαίου. Η συμφωνία κυρώθηκε το 2006 και έκτοτε ισχύει. Άλλες συμφωνίες οικονομικού ή εμπορικού περιεχομένου είναι το Μνημόνιο Συνεργασίας στον τομέα του Τουρισμού που υπογράφηκε το 2005 και κυρώθηκε το 2006, αλλά για το οποίο εκκρεμεί η ανταλλαγή των ρηματικών διακοινώσεων, το Μνημόνιο Συνεργασίας για την Ενέργεια που υπογράφηκε και κυρώθηκε το 2006 και το μη χρήζον κύρωσης Πρωτόκολλο Συνεργασίας μεταξύ Εμπορικού και Βιομηχανικού Επιμελητηρίου Θεσσαλονίκης και του Εμπορικού Επιμελητηρίου Αλεξάνδρειας (2004). Παράλληλα, σημαντικά βήματα θεσμικής συνεργασίας με μείζονα οικονομικό και εμπορικό αντίκτυπο έχουν γίνει στο ζήτημα της δια θαλάσσης σύνδεσης των δύο χωρών. Αρχικά, υπογράφηκε Μνημόνιο Κατανόησης διμερούς λιμενικής συνεργασίας τον 6^ο του 2013 μεταξύ του Οργανισμού Λιμένος Πειραιά κι εκείνου της Αλεξάνδρειας. Μάλιστα, κατά τη διάρκεια της επίσκεψης του Προέδρου Σίσι στην Αθήνα το Δεκέμβριο του 2015 υπογράφηκαν Μνημόνια

¹⁶ ibid

Κατανόησης και μεταξύ των Οργανισμών Λιμένων Καβάλας και Αλεξάνδρειας, καθώς και Αλεξανδρούπολης και Νταμιέττα¹⁷.

Όσον αφορά στις αεροπορικές συνδέσεις, την ίδια περίοδο υπογράφηκε η μονογραφηθείσα από το 2011, σε αντικατάσταση της παλαιότερης του 1950, Συμφωνία Αεροπορικών Μεταφορών και έγιναν διαπραγματεύσεις που κατέληξαν σε υπογραφή Μνημονίου Κατανόησης, το οποίο τέθηκε σχεδόν αμέσως σε ισχύ (3^{ος}/16) καθώς και Πρωτόκολλο Συνεργασίας στην Πολιτική Αεροπορία. Τέλος, υπό διαπραγμάτευση είναι η Συμφωνία στον Τομέα των Οδικών Μεταφορών και το Μνημόνιο Συνεργασίας στον Τομέα της Απασχόλησης.

Εξετάζοντας κανείς το διμερές θεσμικό πλαίσιο, παρατηρεί την πληρότητά του, αφού καλύπτει ένα ευρύ φάσμα τομέων συνεργασίας, ενώ από τη θεσμική φαρέτρα δεν λείπουν ούτε Διμερείς Επενδυτικές Συμφωνίες (στο εξής Δ.Ε.Σ.), ούτε συμφωνία αποφυγής διπλής φορολογίας. Τελευταία μάλιστα αναπτύσσεται περαιτέρω μέσα από την τακτική σύγκλιση διυπουργικών επιτροπών και επιτροπών τεχνικής συνεργασίας καταδεικνύοντας ότι το πλαίσιο θα βαθαίνει με την εμπάθυνση της διμερούς συνεργασίας. Μένει να φανεί αν η κινητικότητα θα οδηγήσει και στην πολυπόθητη συμφωνία καθορισμού της Α.Ο.Ζ.

2. Διμερές Εμπόριο

Για να έχει κανείς μια πιο σφαιρική εικόνα του διμερούς εμπορίου, χρειάζεται να το εξετάσει τουλάχιστον σε βάθος δεκαετίας. Έτσι, στη συνέχεια θα εξεταστεί το διμερές εμπόριο για την περίοδο 2006-2016, προκειμένου να εξαχθούν συμπεράσματα τόσο για τη σύνθεσή του, όσο και για τα μεγέθη και τη δυναμική του και βέβαια την επίδραση που έχουν πάνω στις εμπορικές σχέσεις οι πολιτικές σχέσεις. Ως έτος βάσης χρησιμοποιείται ως εκ τούτου το 2006, όταν αρχίζει να εκδηλώνεται εντονότερο το ενδιαφέρον των ελληνικών επιχειρήσεων για την Αίγυπτο (Mishrif, 2010), μιας και τη δεκαετία του '90 και στις αρχές του 2000, η επέκταση της ελληνικής οικονομίας αφορούσε κυρίως στα Βαλκάνια.

Είναι χαρακτηριστικό ότι το 2006, καίτοι ούτε η οικονομική κρίση έχει ξεσπάσει στην Ελλάδα, ούτε πολλώ μάλλον η πολιτική κρίση στην Αίγυπτο, ο όγκος του διμερούς εμπορίου είναι

¹⁷ Βλ. σχετικά: Σημείωμα Β3 Οικονομικής Διεύθυνσης του Υπουργείου Εξωτερικών για τις Οικονομικές- Εμπορικές Σχέσεις Ελλάδας- Αιγύπτου.

χαμηλότερος ακόμα και από τα χρόνια της κρίσης, με μόλις 293,9 εκατομμύρια €¹⁸. Οι ελληνικές εξαγωγές ήταν τότε σχεδόν υποδεκαπλάσιες από τις σημερινές (116,7 εκατομμύρια € σε σχέση με 1,42 δις € το 2015), ενώ το εμπορικό ισοζύγιο είναι αρνητικό για την Ελλάδα κατά 60,5 εκατομμύρια €. Οι ελληνικές επενδύσεις που έλαβαν χώρα στην Αίγυπτο δεν αφορούσαν εξάλλου τόσο σε παραγωγικές δραστηριότητες, όσο τον τραπεζικό τομέα (βλ. αναλυτικότερα την επόμενη ενότητα που αφορά στις επενδύσεις). Ωστόσο, οι ελληνικές επιχειρήσεις επεκτείνουν έκτοτε την επενδυτική τους δραστηριότητα σε μια σειρά κομβικών κλάδων της οικονομίας, όπως η χημική βιομηχανία, η κλωστοϋφαντουργία, η βιομηχανία τροφίμων και τα οικοδομικά υλικά, κάτι που έχει αντίστοιχο αντίκτυπο στην άνθιση του διμερούς εμπορίου, που δεν έχει σταματήσει έκτοτε να έχει αυξητικές τάσεις.

Προς επίρρωση αυτού, το 2007 ο συνολικός όγκος του διμερούς εμπορίου ανέρχεται στα 412,6 εκατομμύρια €, αν και αυτό επιτυγχάνεται κυρίως χάρις στη θεαματική αύξηση των εισαγωγών αιγυπτιακών προϊόντων (σχεδόν 308 εκατομμύρια € από 177 το 2006), παρά στις εξαγωγές που μάλιστα σημείωσαν το έτος εκείνο μικρή πτώση¹⁹. Η πτώση αυτή αποδείχθηκε πρόσκαιρη, καθώς το 2008 οι ελληνικές εξαγωγές αυξάνονται κατά 40 περίπου εκατομμύρια €, όσο δηλαδή περίπου και οι αιγυπτιακές εισαγωγές με τον όγκο του διμερούς εμπορίου να πλησιάζει το μισό δις €. Το δε 2009, οι ελληνικές εξαγωγές ξεπερνούν τα 200 εκατομμύρια €, αναδεικνύοντας την Αίγυπτο σε μια σημαντικότερη αγορά για τα ελληνικά προϊόντα, αν και ο συνολικός όγκος εμπορικών συναλλαγών μειώνεται στα 450 εκατομμύρια €, λόγω και της μείωσης εισαγόμενων αιγυπτιακών προϊόντων, κάτι που πιθανότατα έχει την εξήγησή του στο ξεκίνημα της κρίσης στην Ελλάδα.

Το 2010 θα αποτελέσει χρονιά ρεκόρ για τις ελληνικές εξαγωγές που ξεπερνούν τα 350 εκατομμύρια €, ενώ ο όγκος του εμπορίου ξεπερνά τα 600 εκατομμύρια, ωστόσο πιο εμβληματικό ακόμα είναι το 2011, όταν το διμερές εμπόριο σπάει το φράγμα του ενός δις € με τις εξαγωγές να πλησιάζουν τα 400 εκατομμύρια, αν και το διμερές εμπόριο παραμένει ελλειμματικό και σημειώνει ρεκόρ ελλείμματος της τάξης των 262 εκατομμυρίων €, εξέλιξη μάλλον πρόσκαιρη και συναρτώμενη με τις τιμές του αργού πετρελαίου που σημειώνει ανώφλι στα 90 δολάρια το βαρέλι με την Ελλάδα να έχει μεγάλη εξάρτηση από ξένους ενεργειακούς πόρους και την Αίγυπτο να είναι εξαγωγική χώρα την περίοδο εκείνη. Έχει ήδη ξεκινήσει η πρακτική ελληνικά τάνκερ να φέρνουν αιγυπτιακό φυσικό αέριο στην Κρήτη που χρησιμοποιείται στη συνέχεια για ηλεκτροπαραγωγή, όχι τόσο λόγω της τιμής των αγαθών αυτών, όσο της γεωγραφικής εγγύτητας Κρήτης και Αιγύπτου

¹⁸ Για μια συνολική εικόνα του διμερούς εμπορίου, βλ. Πίνακα 6 στο Παράρτημα.

¹⁹ *ibid*

στα 400 ναυτικά μίλια σε σχέση με τον Περσικό που απέχει 3500 ή την Αλγερία με 1200 ν.μ. απόστασης²⁰. Ειδωμένο αντίστροφα, είναι σε μεγάλο βαθμό το ίδιο φαινόμενο που αυξάνει την αξία των εξαγωγών, καθώς με τα αιγυπτιακά διυλιστήρια να μην ανταποκρίνονται στη ζήτηση, η Αίγυπτος να μην εξάγει ακατέργαστους ενεργειακούς πόρους, αλλά και τους εισάγει από την Ελλάδα έτοιμους προς κατανάλωση.

Είναι βάσιμο να γραφεί ότι οι εμπορικές σχέσεις Ελλάδας-Αιγύπτου είναι ως ένα βαθμό παρακολούθημα των πολύ θετικών πολιτικών σχέσεων και του καλού κλίματος ανάμεσα στις δύο χώρες. Παρατηρείται δηλαδή, παρά τις όχι άριστες πορείες των οικονομιών των δύο χωρών, μια δυναμική που ίσως να οφείλεται στη σύμπληξη ενός στρατηγικού άξονα ανάμεσα στην Αίγυπτο, την Ελλάδα και την Κύπρο, έναν άξονα που έχει και παραμέτρους ενεργειακές, αμυντικές και φυσικά πολιτικές (Προδρομίδου, 2012-2013). Προς επίρρωση του γεγονότος αυτού άλλωστε, έρχονται τα ποσοστά της χρονιάς 2012 όπου τη διακυβέρνηση άσκησε προσωρινά ο πρώην πρόεδρος Μόρσι: η χρονιά εκείνη είναι η μοναδική όπου διακόπτεται η αυξητική τάση του διμερούς εμπορίου, λόγω της προσέγγισης Τουρκίας-Αιγύπτου και του παγώματος ουσιαστικά των διαπραγματεύσεων για τον καθορισμό των Α.Ο.Ζ. Ελλάδας-Αιγύπτου για τους λόγους που εξετάστηκαν πιο πάνω. Το διμερές εμπόριο μειώνεται κατά περισσότερο από 200 εκατομμύρια €, ενώ πτώση σημειώνουν τόσο οι εισαγωγές (444 εκατομμύρια €), όσο και οι εξαγωγές (345 εκατομμύρια €). Πρέπει ωστόσο να υπογραμμιστεί ότι πέραν από την αποδυνάμωση των σχέσεων των δύο χωρών, ρόλο έπαιξαν σίγουρα και τα capital controls που επιβλήθηκαν στην Αίγυπτο λόγω της πολιτικής αναταραχής, αλλά και η όξυνση της κρίσης στην Ελλάδα που έφτασε ίσως στο αποκορύφωμά της με αντίστοιχη επιβολή capital controls και στην Ελλάδα .

Από το 2013 όταν πια ο Μόρσι χάνει την εξουσία, ο όγκος των εμπορικών σχέσεων περνάει στα 1,127 δις € για να κορυφωθεί το 2015 στα 1,7 δισεκατομμύρια. Η μείωση που παρατηρείται το 2016 στα 1,327 δισεκατομμύρια € (-22%), ενδέχεται να σχετίζεται αφενός με την πρόθεση της διακυβέρνησης Αλ Σίσι να μειώσει τις εισαγωγές ώστε να επαναφέρει τη χώρα σε δημοσιονομική τάξη, αφετέρου, στις μεγάλες μειώσεις που παρατηρήθηκαν στις αιγυπτιακές εισαγωγές ορισμένων κατηγοριών προϊόντων και στην πτώση των εξαγωγών αιγυπτιακών προϊόντων προς την Ελλάδα.

Προχωρώντας στη μείωση του εξαγωγικού εμπορίου προς την Αίγυπτο, από τα 1,042 δις εξαγωγών του 2015 στα 750 εκατομμύρια του 2016 (μείωση 28%), στους κλάδους με τη μεγαλύτερη μείωση, ενδεικτικά, η μείωση της αξίας των εξαγωγών μας σε ορυκτά καύσιμα άγγιξε

²⁰ Βλ. Συμπεράσματα Ημερίδας για τη Χρήση του Φυσικού Αερίου στην Κρήτη ως καυσίμου για την παραγωγή ηλεκτρικής ενέργειας, ΔΕΠΑ Α.Ε., Ηράκλειο, 24 Απριλίου 2004, Πηγή: http://www.rae.gr/old/K1/Crete_NGSupply/Crete-DEPA.pdf

το -37,6%, των φρούτων το -20,2%, του μηχανολογικού εξοπλισμού το -24%, του μεταφορικού εξοπλισμού και εξαρτημάτων το -41,9% με τις πλαστικές ύλες να σημειώνουν πτώση -62,4%, τα ορυκτά και τσιμέντα -83,1% και τις ζωοτροφές -57,4%. Μολαταύτα, την εικόνα ανέστρεψαν εν μέρει οι αυξήσεις στην αξία των ελληνικών εξαγωγών στο βαμβάκι (+16,3%), στα καπνά (+122,4%), αλλά και στα προϊόντα αλουμινίου και φυτικών και ζωικών λιπών και ελαίων (+182,7%)²¹.

Τα προϊόντα που προαναφέρθηκαν αποτελούν ουσιαστικά για όλη την περίοδο που αναλύεται και τον κορμό του διμερούς εμπορίου σε ό,τι έχει να κάνει με τις ελληνικές εξαγωγές. Σε ό,τι αφορά στις ελληνικές εισαγωγές από την Αίγυπτο, παρατηρείται επίσης μείωση από το 2015 στο 2016, εφόσον από τα 657,370 εκατομμύρια €, οι εισαγωγές πέφτουν στα 577 εκατομμύρια περίπου, δηλαδή -12%. Η μεγαλύτερη μείωση αφορά στην αξία της κατηγορίας αερίων πετρελαίου και άλλων αερίων υδρογονανθράκων κατά -55,2% και ακατέργαστων ελαίων πετρελαίου κατά -18,8%. Ωστόσο δεν ισχύει το ίδιο για τα λιπάσματα, των οποίων η αξία αυξήθηκε κατά 25%, των κατεργασμένων ελαίων πετρελαίου κατά +154,5% και πανιών καθαριότητας κατά +24,6%²².

Σε κάθε περίπτωση, η Αίγυπτος είναι μαζί με το Λίβανο οι δύο κυριότεροι προορισμοί των ελληνικών εξαγωγών μεταξύ των χωρών της Μέσης Ανατολής και της Βόρειας Αφρικής²³, ενώ το ποσοστό του +352% που ανταποκρίνεται στην αύξηση του διμερούς εμπορίου τα τελευταία δέκα χρόνια είναι εύγλωττο για τη δυναμική που μπορεί να αναπτύξει και τη σημασία που έχει η αιγυπτιακή αγορά για την Ελλάδα. Τα επόμενα χρόνια μάλιστα, η διάνοιξη διώρυγας Β στο Σουέζ αναμένεται να αυξήσει την τάση προώθησης αγαθών από αιγυπτιακά λιμάνια προς ελληνικά για να διανέμονται από εκεί σε όλη την Ευρώπη, ενώ έχουν ήδη υπογραφεί μεταξύ αιγυπτιακών και ελληνικών λιμένων σχετικές συμφωνίες που έχουν αναλυθεί σε προηγούμενη ενότητα σχετική με το θεσμικό πλαίσιο.

Δύο είναι τα σημεία τα οποία μπορούν να διαταράξουν τη δυναμική αυτή. Αφενός οι ελληνικές επιχειρήσεις πρέπει συχνά να εγγράφουν σε ειδικά μητρώα τα σήματά τους και τις μονάδες παραγωγής τους²⁴ και να συνεργάζονται πολλές φορές άτυπα με ντόπιους μεσάζοντες προκειμένου να αντιμετωπίσουν ζητήματα παρελκυστικής αντιμετώπισής τους και γραφειοκρατίας χωρίς οι τελευταίοι να τις ενημερώνουν ξεκάθαρα για τους εμπορικούς όρους και αλλάζοντας

²¹ Βλ. σχετικά Πίνακα 5 στο Παράρτημα

²² Πηγές: Egypt Statistics, ΕΛΣΤΑΤ, Έκθεση για το Διμερές εμπόριο Ελλάδας-Αιγύπτου το 2016, Γραφείο Ο.Ε.Υ. Καΐρου, Μάρτιος 2017

²³ Βλ. Παράρτημα, Πίνακας Νο 7

²⁴ Βλ. σχετικά: Σημείωμα Β3 Οικονομικής Διεύθυνσης του Υπουργείου Εξωτερικών για τις Οικονομικές- Εμπορικές Σχέσεις Ελλάδας- Αιγύπτου.

κάποτε τα συμφωνηθέντα. Έτσι, οι επιχειρήσεις δεν έχουν άλλη επιλογή παρά να καθίστανται έρμαια τους. Αφετέρου, οι ελληνικές εξαγωγές είναι ως προς την αξία τους υπερβολικά εστιασμένες στο βαμβάκι και την εξαγωγή κατεργασμένων πετρελαιοειδών. Το 2016 που παρουσιάστηκε μείωση της ζήτησης κατεργασμένων πετρελαιοειδών, η αξία των ελληνικών εξαγωγών έπεσε κατά σχεδόν 30%²⁵.

Το συμπέρασμα που μπορεί κανείς να εξαγάγει από αυτές τις στατιστικές είναι η αυξητική πορεία του διεθνούς εμπορίου τα τελευταία χρόνια με μόνη εξαίρεση την περσινή χρονιά και μάλιστα σε καιρούς ιδιαίτερα δύσκολους για αμφότερες τις χώρες. Παράλληλα, παρατηρεί κανείς ότι ενώ το διμερές εμπόριο μέχρι και το 2014 ήταν ελλειμματικό για την Ελλάδα, τα δυο τελευταία χρόνια είναι πλεονασματικό για τη χώρα μας, έστω και μειωμένο το 2016. Αυτό παρά τους ελέγχους κεφαλαίων που ισχύουν και στις δύο χώρες²⁶ και που σίγουρα δυσχεραίνουν τις επιχειρηματικές συναλλαγές.

3. Άμεσες Ξένες Επενδύσεις

Με δεδομένες τις κοινές επιδιώξεις τους στην ευρύτερη περιοχή και το βάθος της συνεργασίας τους, για την οποία έχει ήδη γίνει μνεία, αλλά και λαμβανομένης υπ' όψη της συμμετοχής των δύο χωρών σε μια σειρά περιφερειακών συσσωματώσεων και συνεργασιών²⁷, δημιουργείται με οικονομικούς όρους η δυναμική για να γίνει η μεν Αίγυπτος πύλη εισόδου για τα ελληνικά προϊόντα και τις ελληνικές υπηρεσίες στην αφρικανική αγορά και στον αραβικό κόσμο, κάτι που ήδη ισχύει εν μέρει και vice versa η Ελλάδα μια πύλη για την Αίγυπτο στις αγορές της Νοτιοανατολικής Ευρώπης. Παράλληλα, η Ευρω-Μεσογειακή Συνεργασία μπορεί να αποδειχθεί

²⁵ Στο Παράρτημα, στους Πίνακες 4, 5 και 6 παρουσιάζονται αντίστοιχα: η σύνθεση του διμερούς εμπορίου από το 2010 ως το 2014, τα κυριότερα εισαγωγίμα και εξαγωγίμα προϊόντα για τα έτη 2014-2016 καθώς και πίνακας με αντίστοιχο ιστόγραμμα με τα μεγέθη του διμερούς εμπορίου σε βάθος δεκαετίας.

²⁶ Πιο συγκεκριμένα, στην Ελλάδα ισχύουν από το 2015, όταν οι πιστωτές της και η Ε.Κ.Τ. αποφάσισαν να μην αυξήσουν περαιτέρω το επίπεδο της Επείγουσας Βοήθειας Ρευστότητας για τις ελληνικές τράπεζες, αν και έχουν γίνει ορισμένα βήματα για τη χαλάρωσή τους, ιδίως για τις επιχειρήσεις, στη δε Αίγυπτο, από το 2011, με τον ξεσηκωμό εναντίον της κυβέρνησης του Χ. Μουμπάρακ, η Κεντρική Τράπεζα αποφάσισε να θέσει οροφή τις 100 χιλιάδες δολάρια στην εξαγωγή συναλλάγματος από ιδιώτες χωρίς χρονικό περιορισμό. Πιο αναλυτικά, βλ. «Egypt: Central Bank eases capital controls», *The Economist*, 08/01/2014, Πηγή: <http://www.eiu.com/industry/article/511402235/egypt-central-bank-eases-capital-controls/2014-01-08>

²⁷ Η Αίγυπτος είναι μέλος της COMESA (Κοινή Αγορά Ανατολικής και Νότιας Αφρικής που είναι στην ουσία ζώνη ελεύθερου εμπορίου για τις χώρες που συμμετέχουν και σχηματίστηκε το 1994) και της Σύμβασης του Αγαδίρ (αραβική ζώνη ελεύθερων συναλλαγών μεταξύ Αιγύπτου- Ιορδανίας- Λιβάνου- Παλαιστίνης- Μαρόκου και Τυνησίας). Η Ελλάδα από την άλλη είναι μέλος του Οργανισμού Οικονομικής Συνεργασίας της Μαύρης Θάλασσας και του SEECF (Διαδικασία Συνεργασίας Νοτιοανατολικής Ευρώπης) και βεβαίως της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

εξίσου ένα ικανό πλαίσιο ενίσχυσης της διμερούς συνεργασίας, ειδικά μάλιστα μετά τη θέση σε ισχύ της Συμφωνίας Σύνδεσης Ε.Ε.- Αιγύπτου τον Ιούνιο του 2004.

Η Αίγυπτος αποτελεί αυτή τη στιγμή όχι μόνο για τις ελληνικές, αλλά και τις διεθνείς επενδύσεις προτεραιότητά τους, δεδομένης της μεγάλης αγοράς της, με πληθυσμό που υπερβαίνει τα 95 εκατομμύρια²⁸, αλλά και επειδή αποτελεί πύλη εισόδου για άλλες χώρες της Μέσης Ανατολής και αφρικανικές χώρες, όπως το Σουδάν. Σύμφωνα με την UNCTAD²⁹, η Αίγυπτος είναι σήμερα στις τέσσερις κυριότερες χώρες υποδοχής ΑΞΕ στην Αφρική μαζί με τη Νότιο Αφρική, τη Νιγηρία και την Ανγκόλα. Ο όγκος των ΑΞΕ στην Αίγυπτο άγγιξε τα 8,1 δις δολάρια μόνο κατά το έτος 2016, κάτι που αντιπροσωπεύει αύξηση 17% σε σχέση με το 2015.

Σε ό,τι έχει να κάνει ειδικότερα με τις επενδύσεις μεταξύ Ελλάδας και Αιγύπτου, νέα πνοή στη συνεργασία των επιχειρηματικών κοινοτήτων των δύο χωρών, έχει φέρει η επαναλειτουργία του Ελληνοαιγυπτιακού Επιχειρηματικού Συμβουλίου, μετά την υπογραφή και της σχετικής Συμφωνίας (13.06.2013) (Κάτσικας, 2017). Σήμερα στην Αίγυπτο, τα ελληνικά επενδυτικά σχέδια αριθμούν τα 104, κάτι που αντιστοιχεί σε 1,6 δις αιγυπτιακές λίρες στους τομείς της χημικής βιομηχανίας, της κλωστοϋφαντουργίας, των οικοδομικών υλικών και της βιομηχανίας τροφίμων, για να μην αναφέρουμε παρά τους κυριότερους³⁰.

Ποιός είναι όμως ο χάρτης των ελληνικών επενδύσεων στη χώρα του Νείλου; Τουλάχιστον δεκαπέντε ελληνικοί όμιλοι έχουν δραστηριότητα στη χώρα ήδη από τη δεκαετία του '90, αν και η αλήθεια είναι ότι η επενδυτική δραστηριότητα μέχρι το 2005 ήταν μάλλον υποτονική, με την πλειοψηφία των επενδύσεων να αφορούν στον τραπεζικό τομέα (241 από τα 368 εκατομμύρια € των ελληνικών επενδύσεων το 2005). Μέχρι το 2003 μάλιστα, οι ελληνικές επενδύσεις δεν υπερέβαιναν τα 14,2 εκατομμύρια δολάρια, με τα μισά περίπου από τα χρήματα αυτά επενδεδυμένα στη βιομηχανία τροφίμων. Από το 2007 το ενδιαφέρον έχει γίνει πολύ πιο έντονο, καθώς γίνονται ΑΞΕ που ξεπερνούν σε μια μόλις χρονιά τα 70 εκατομμύρια €, ενώ σίγουρα βοηθητικά λειτουργεί και το θεσμικό πλαίσιο (πχ Συμφωνία Αποφυγής Διπλής Φορολόγησης του 2004), αλλά και η ανάπτυξη ελληνικού δικτύου τραπεζών με οχήματα τις θυγατρικές της Τράπεζας Πειραιώς και της Εθνικής Τράπεζας. Ως χαρακτηριστικά παραδείγματα των επενδυτικών ανοιγμάτων μπορούμε να παραθέσουμε την περίπτωση της Chipita με 2500 εργαζομένους και δύο εργοστάσια με ύψος

²⁸ Για την ακρίβεια 95.688.681 το 2016 σύμφωνα με την Παγκόσμια Τράπεζα. Βλ. σχετικά : <https://data.worldbank.org/country/egypt-arab-rep>

²⁹ Βλ. σχετικά: Egypt ranks 4 in capturing FDI in 2016: UNCTAD, Egypt Information Service, Πηγή: <http://www.sis.gov.eg/Story/114495?lang=en-us>, επίσκεψη ιστοτόπου: 26/09/2017

³⁰ Βλ.: Egypt State Information Service, Economic Relations with Greece, (<http://www.sis.gov.eg/Story/97534?lang=en-us>)

επένδυσης 70 εκατομμύρια € ή τον Τιτάνα που διατηρεί επίσης δύο εργοστάσια και ελέγχει το ένα δέκατο της αιγυπτιακής παραγωγής τσιμέντου³¹, αλλά και το εργοστάσιο τη χαρτοποιίας Flora του ομίλου Ζερίτη .

Στον τραπεζικό τομέα, από τις δύο τράπεζες που δραστηριοποιούνταν στην Αίγυπτο, σήμερα δραστήρια παραμένει μόνο η Εθνική Τράπεζα, καθώς η Τράπεζα Πειραιώς που λειτουργούσε 48 υποκαταστήματα στη χώρα, πούλησε τη θυγατρική της στην Al Ahli Bank of Kuwait K.S.C.P. («ABK») έναντι τιμήματος 149,7 εκατομμυρίων δολαρίων το Νοέμβριο του 2015 στα πλαίσια του σχεδίου αναδιάρθρωσής της, όπως αυτή έχει εγκριθεί από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή³². Οσον αφορά στην Εθνική Τράπεζα, έχει αυξήσει από το 2007 τα υποκαταστήματά της στην Αίγυπτο σε 17 με παρουσία σε όλα τα μείζονα οικονομικά κέντρα της χώρας.

Το συνολικό ύψος των επενδυμένων ελληνικών κεφαλαίων στην Αίγυπτο ανέρχεται σήμερα σε περίπου 800 εκατομμύρια € ενώ οι πιο σημαντικές επενδύσεις από ελληνικής πλευράς είναι οι: TITAN (τσιμέντα), Χαρτοποιία Θράκης (χαρτοβιομηχανία), Όμιλος Βαρδινογιάννη (εξόρυξη πετρελαίου), Όμιλος Λάτση (μεταφορά πετρελαίου), Alumil (αλουμίνιο), Kothali (δομικά υλικά), Όμιλος Κοπελούζου (φυσικό αέριο), ISOMAT και KNAUF(δομικά υλικά), ER-LACK (χρώματα), Αρχιρόδον (τεχνικά έργα λιμένων), J&P και Μηχανική (κατασκευές), Edita/Chipita (τρόφιμα), Eurodrip (συστήματα υδρέυσεως και αρδύσεως), Isomat (κατασκευαστικά υλικά), ΕΛ.ΠΕ. (διύλιση πετρελαίου, γεωτρήσεις), Εθνική Τράπεζα, Όμιλος Ζερίτη (χαρτοποιία), Informer (πληροφορική), MelloTechnologies (πληροφορική), Intralot-Intracom (τυχερά παιχνίδια), Blue Point (παραγωγή μαγιά), BSB και Raxevski (franchise γυναικείων ενδυμάτων), Όμιλοι Χανδρή και Ευγενίδη (θαλάσσιες μεταφορές), Aegean Airlines (αεροπορικές μεταφορές), κ. ά.³³

Περνώντας στις αιγυπτιακές επενδύσεις στην Ελλάδα, αυτές συγκεντρώθηκαν κυρίως στον τομέα των τηλεπικοινωνιών. Ιδιαίτερη μνεία αξίζει να γίνει στην εξαγορά από τον αιγυπτιακό τηλεπικοινωνιακό πάροχο Orascom Telecom της ελληνικής εταιρείας κινητής τηλεφωνίας TIM HELLAS (σημερινή Wind) το Φεβρουάριο του 2007, μια συμφωνία αξίας 3,4 δις €. Επιπλέον, ο ίδιος πάροχος που κατείχε το 51% των μετοχών της ελληνικής εταιρείας τηλεπικοινωνιών Tellas Telecom, αγόρασε όλες τις μετοχές της εταιρείας. Ωστόσο, ο ιδιοκτήτης, Κος Sawiris πούλησε τη συμμετοχή του τρία χρόνια αργότερα σε ξένα funds λόγω οικονομικών δυσκολιών που αντιμετώπιζε η ελληνική θυγατρική που στο μεταξύ είχε χτυπηθεί από την κρίση.

³¹ Βλ.: «Δυναμική παρουσία μεγάλων ελληνικών ομίλων στην Αίγυπτο», 03/02/2011, Εφημερίδα Καθημερινή

³² Βλ.: «Ολοκλήρωση πώλησης της Piraeus Bank Egypt στην ABK», 10/11/2015, Εφημερίδα Ναυτεμπορική

³³ Βλ. Α. Μακρανδρέου, Ε. Δαϊρετζής, Δ. Πιτσιδής, Ετήσια Έκθεση του ελληνικού Γραφείου Ο.Ε.Υ. στο Κάιρο για το 2014, Ιούλιος 2015

Τέλος, αξίζει να υπογραμμιστεί η δυναμική που φέρνει η πρωτοβουλία Export Ready του ΣΕΒ για την πραγματοποίηση ελληνικών επενδύσεων στην Αίγυπτο, όπου επιχειρήσεις από αμφοτέρους τις χώρες επιδιώκουν συνεργασίες, ιδίως στις κατασκευές, στα logistics, στα τρόφιμα και τα φάρμακα, μέσα από τις Συναντήσεις των επιχειρηματικών συμβουλίων Ελλάδας- Αιγύπτου, η τρίτη από τις οποίες σημειώθηκε το φετινό Μάιο³⁴ και όπου συναντήθηκαν περισσότερες από 100 αντιπροσωπείες, με ηχηρά ονόματα της ελληνικής επιχειρηματικότητας, όπως η ΑΤΤΙΚΟ ΜΕΤΡΟ, η ΕΛΒΙΑΛ, Η Ελληνικά Καλώδια Α.Ε., η Intermed, η ΣΙΔΕΝΟΡ, η Γιώτης, η Unipharma ή ο Όμιλος Ζερίτη για να μην σταχυολογήσουμε παρά μόνο μερικά.

4. Τουρισμός

Είναι γεγονός ότι ο διμερής τουρισμός Ελλάδας-Αιγύπτου αφορούσε, ιδίως τα προηγούμενα χρόνια, κατά κύριο λόγο Έλληνες τουρίστες που επισκέπτονταν τη χώρα του Νείλου, λόγω αφενός της ευνοϊκής συναλλαγματικής ισοτιμίας ευρώ- αιγυπτιακής λίρας και, αφετέρου, της ύπαρξης, ιδίως τα προηγούμενα χρόνια, ευάριθμης μεσαίας τάξης, αλλά και της γοητείας που ασκεί η Αίγυπτος στους Έλληνες λόγω του παρελθόντος της, της ιστορίας της και της πολυάριθμης ελληνικής κοινότητας που υπήρχε στη χώρα ιδίως στις αρχές του 20^{ου} αιώνα.

Ο τουρισμός υπέστη ισχυρό πλήγμα τόσο λόγω της οικονομικής συγκυρίας για τις δύο χώρες, όσο, κυρίως λόγω των πολιτικών ταραχών που επικρατούσαν μέχρι πρόσφατα στην Αίγυπτο πριν αρχίσει να σταθεροποιείται η κυβέρνηση Σίσι και οι οποίες είχαν φέρει τη χώρα στο χείλος της αναρχίας και της γενικευμένης βίας, ιδίως μεταξύ των διαφορετικών εθνοτικών και θρησκευτικών ομάδων, αλλά και μεταξύ διαφωνούντων για το δρόμο που η χώρα θα έπρεπε να ακολουθήσει μετά την Αραβική Άνοιξη. Η βία αυτή είχε στραφεί σε μεγάλο βαθμό και εναντίον των Χριστιανών της Αιγύπτου, με βομβιστικές επιθέσεις εναντίον της χριστιανικής μειονότητας και δολοφονίες Χριστιανών με πιο πρόσφατη τη δολοφονία είκοσι οκτώ Κοπτών από πυροβολισμούς το Μάιο του 2017 που έρχεται μετά από σειρά βιαιοπραγιών τα χρόνια μετά τις αναταραχές του 2011. Να σημειωθεί δε ότι οι Χριστιανοί της Αιγύπτου αποτελούν τη μεγαλύτερη κοινότητα Χριστιανών της Μέσης Ανατολής αριθμώντας περίπου 9.000.000 πιστούς³⁵. Η βούληση της νέας αιγυπτιακής ηγεσίας, όπως έχει εκφραστεί μέσα από την ανταπόκριση στην εμβληματική πρωτοβουλία του

³⁴ Βλ. σχετικά: «ΣΕΒ: Επιχειρηματική συνεργασία Ελλάδας-Αιγύπτου», 03/05/2017, Business News, Πηγή: <http://www.businessnews.gr/article/72982/sev-epiheirimatiki-synergasia-elladas-aigyptoy>

³⁵ Βλ. «Who are Egypt's Coptic Christians?», 26/05/2017, CNN, Πηγή: <http://edition.cnn.com/2017/04/09/middleeast/egypt-coptic-christians/index.html>

Έλληνα Υπουργού Εξωτερικών, Νίκου Κοτζιά για τη διεξαγωγή διεθνών διασκέψεων για το «Θρησκευτικό και Πολιτισμικό Πλουραλισμό και την Ειρηνική Συνύπαρξη στη Μέση Ανατολή», η δεύτερη από τις οποίες ολοκληρώθηκε στην Αθήνα στις 30 και 31 Οκτωβρίου 2017, είναι η προστασία των θρησκευτικών μειονοτήτων και η πρωτοβουλία καθαυτή στέλνει το μήνυμα της συνεργασίας και της ασφαλούς και ειρηνικής συνύπαρξης που στη συγκεκριμένη περίπτωση αποτελεί εχέγγυο για την ανάπτυξη της τουριστικής επιχειρηματικής δραστηριότητας και της προσέλκυσης νέων τουριστών.

Σήμερα οι ηγεσίες των δύο χωρών φαίνεται να συμφωνούν ότι δεν είναι ανταγωνίστριες στην προσέλκυση τουριστών, αλλά μπορούν να συμμαχήσουν για την προσέλκυση τουριστών από μακρινές αγορές, όπως αυτή της Νοτιοανατολικής Ασίας, της Ρωσίας και των Η.Π.Α., σε συνεργασία ενδεχομένως και με τον άλλο ελληνικό πόλο της Κύπρου. Αυτό μπορεί να επιτευχθεί με την προσφορά πακέτων διακοπών που να περιλαμβάνουν την κρουαζιέρα (στα πλαίσια και της MEDCRUISE, Ένωσης Μεσογειακών Λιμένων Κρουαζιέρας), το θρησκευτικό- προσκυνηματικό τουρισμό, τον αρχαιολογικό τουρισμό, αεροπορικές συνεργασίες και πύκνωση των συνδέσεων ώστε όποιος τουρίστας επισκεφτεί την Ελλάδα, εύκολα να μπορεί να επισκεφθεί Κύπρο και Αίγυπτο και το αντίστροφο.

Αυτά είχαν συζητηθεί ήδη στο Μνημόνιο Τριμερούς Συνεργασίας Κύπρου-Αιγύπτου-Ελλάδας τον Οκτώβρη του 2014, αλλά πήραν σάρκα και οστά με την υπογραφή Διμερούς Μνημονίου Κατανόησης για τον Τουρισμό το Φεβρουάριο του 2016 που κυρώθηκε από την Ελληνική Βουλή τον Ιανουάριο του 2017³⁶. Μάλιστα, η Ελληνίδα Υπουργός Τουρισμού, Κα Κουντουρά, συμμετείχε το Μάιο του 2016 και στο 1^ο Ελληνο-αιγυπτιακό τουριστικό φόρουμ, το οποίο αποτελεί το όχημα της θεσμοποίησης της στρατηγικής συνεργασίας των δύο χωρών στο δύσκολο, αλλά σημαντικότερο και για τις δύο οικονομίες, τομέα του τουρισμού.

Τέλος, ένα ζήτημα που ενδεχομένως μπορεί να διευκολύνει τόσο την προσέλκυση Αιγύπτια τουριστών στην Ελλάδα, όσο και Ελλήνων τουριστών στην Αίγυπτο είναι η εύκολη, φθηνή και μη χρονοβόρα έκδοση τουριστικής θεώρησης. Εδώ μπορούν να γίνουν βήματα, πόσο μάλλον αν λάβουμε υπ' όψη δημοσιεύματα που θέλουν την έκδοση τουριστικής βίζας για την Αίγυπτο να ακριβαίνει μέσα στο 2017³⁷, ενώ και η διαδικασία για να βγάλει ένας Αιγύπτιος βίζα

³⁶ Βλ. σχετικά : «Διμερή συμφωνία για τον τουρισμό υπέγραψε στο Κάιρο η Αν. Υπουργός Τουρισμού Έλενα Κουντουρά με τον Αιγύπτιο ομόλογό της Χ. Ζααζούα», 23/02/2016, Pyramis News, Πηγή: <http://pyramisnews.gr/mnimonio-synergasias-elladas-aigyptou-apo-kountoura-zazoua/>, και Εφημερίδα της Κυβέρνησης, 13 Ιανουαρίου 2017, Τεύχος Πρώτο, Αριθμός Φύλλου: 1

³⁷ Βλ. «Αίγυπτος: Το καλοκαίρι θα αλλάξει η τιμή της τουριστικής βίζας», 27/02/2017, Newsit, Πηγή: <http://www.newsit.gr/kosmos/aigyptos-to-kalokairi-tha-allaksei-i-timi-tis-toyristikis-vizas/1066180/>

για τουριστική βίζα στην Ελλάδα δεν είναι ιδιαίτερα απλή.

Πιο συγκεκριμένα, χρειάζεται να κάνει την αίτησή του εικοσι δύο ως πενήντα πέντε μέρες προτού ταξιδέψει και η απάντηση του Προξενείου παίρνει είκοσι ή και περισσότερες μέρες³⁸. Για την ταχύτερη διεκπεραίωση της διαδικασίας το Γενικό Προξενείο Καΐρου έχει αναθέσει με διαδικασία outsource τη συλλογή των αιτήσεων και των βιομετρικών δεδομένων στη VFSGlobalVisaCenter με ένα επιπλέον κόστος είκοσι ευρώ³⁹. Συνεπώς ίσως το θέμα των θεωρήσεων να πρέπει να αποτελέσει το επόμενο σημείο όπου θα εστιάσουν οι δύο χώρες για να εμβαθύνουν τη συνεργασία στο στρατηγικό και για τις δύο τομέα των οικονομιών τους.

5. Διμερής αναπτυξιακή βοήθεια

Η Αίγυπτος ανήκε τη δεκαετία του 2000 στην κατηγορία χωρών με χαμηλομεσαίο εισόδημα (κατά κεφαλήν ακαθάριστο εισόδημα μεταξύ 746 και 2.975 δολαρίων), ξεκινώντας από τα 1.260 \$ για το έτος 2003 και φτάνοντας το 2013 τα 3.050 \$, φεύγοντας από την κατηγορία εκείνη και περνώντας στην κατηγορία των χωρών με μεσαίο εισόδημα, ακολουθώντας μια αυξητική πορεία στο κατά κεφαλή μέσο ακαθάριστο εισόδημα, με εξαίρεση τις χρονιές 2002 ως 2005, που συνέπεσαν και με την αύξηση των τιμών των τροφίμων⁴⁰. Η Ελλάδα αντίθετα είναι τα τελευταία χρόνια, ακόμα και αυτά της κρίσης, σταθερά μεταξύ των χωρών υψηλού εισοδήματος (άνω των 9.200 δολαρίων) εφόσον κυμάνθηκε από τα 15.700 \$ κατά κεφαλήν μέσου ακαθάριστου εισοδήματος το 2003 στα 29.330 το 2009, χρονιά όπου ξεκινά η ύφεση. Το αποτέλεσμα της κρίσης ήταν να μειωθεί το κατά κεφαλήν Α.Ε.Π., ακολουθώντας μέχρι σήμερα πτωτική πορεία και να πέφτει στα 18.960 \$ για το 2016⁴¹.

Είναι ευνόητο ότι η αναπτυξιακή βοήθεια υφίσταται μονομερώς από την πλευρά της Ελλάδας προς την Αίγυπτο, η οποία αποτέλεσε, όπως θα καταδειχθεί στη συνέχεια, προνομιακό προορισμό της ελληνικής αναπτυξιακής βοήθειας μεταξύ των χωρών της Αφρικής, δυσανάλογα ως προς το κατά κεφαλήν ΑΕΠ της, που υπερβαίνει κατά πολύ άλλες χώρες της αφρικανικής ηπείρου. Η Ελλάδα υπήρξε τα προηγούμενα χρόνια ένας σημαντικός δρων στην παροχή αναπτυξιακής βοήθειας στις χώρες της ευρύτερης περιοχής της, κυρίως σε διμερές επίπεδο⁴². Η

³⁸ Πηγή: VFS Global Visa Center: <http://www.vfsglobal.com/greece/egypt/shortstayvisa.html>

³⁹ Πηγή: Ιστότοπος της Ελληνικής Πρεσβείας στο Κάιρο: <http://www.mfa.gr/missionsabroad/en/visas.html?mission=cai&mis=egypt>

⁴⁰ Πηγή: World Bank, <https://data.worldbank.org/>

⁴¹ Όπως παραπάνω

⁴² Από το 2001, όταν ιδρύεται η Υ.Δ.Α.Σ., η Ελλάδα δαπανά το 0,21% του ΑΕΠ της σε αναπτυξιακή βοήθεια που

οικονομική δυσπραγία που έπληξε τη χώρα ωστόσο, αλλά και τα σκάνδαλα στη διαχείριση της ανθρωπιστικής και αναπτυξιακής βοήθειας (Ζαφειρόπουλος, 2015), πάγωσαν την ελληνική αναπτυξιακή βοήθεια που παρεχόταν από τα κανάλια της Υ.Δ.Α.Σ. στις εγγεγραμμένες στα μητρώα του Υπ.Εξ. Μ.Κ.Ο. και πλέον η σημαντικά ελαττωμένη αναπτυξιακή βοήθεια που προσφέρει η Αθήνα δίνεται κυρίως μέσα από διεθνείς οργανισμούς, όπως η Ε.Ε.

Αναπτυξιακή βοήθεια: όχημα άσκησης της ελληνικής οικονομικής διπλωματίας στην Αίγυπτο;

Σε ακαδημαϊκό επίπεδο γίνεται δεκτό ότι τα σύνορα μεταξύ της πολιτικής και της οικονομικής διπλωματίας είναι δυσδιάκριτα (Τσαρδανίδης, 2008) και άρα η οικονομική διπλωματία είναι κατ'ουσίαν συνέχιση της πολιτικής με άλλα μέσα. Το κομμάτι της αναπτυξιακής βοήθειας είναι ένα μέσο άσκησης της οικονομικής διπλωματίας, μέσα από την οποία επιτυγχάνονται κατά τον καθηγητή Χαράλαμπο Τσαρδανίδη (Τσαρδανίδης, 2008, σσ 495-497), μεταξύ άλλων, οι εξής σκοποί:

1. *διαμόρφωση προτεραιοτήτων οικονομικής βοήθειας (πού και πόσα χρήματα δίνονται)*
2. *ενεργή συμμετοχή της χώρας στους διεθνείς οργανισμούς μέσω των οποίων παρέχεται βοήθεια*
3. *αξιολόγηση των αναπτυξιακών προγραμμάτων*

Σίγουρα με αυτόν τον τρόπο βοηθούνται και οι επιχειρήσεις της χώρας που θα κάνει εμπόριο με τη χώρα δέκτη της βοήθειας, μιας και κατά κανόνα η χώρα αυτή όντας φτωχή, εξαρτάται από τα κεφάλαια που της διοχετεύονται για την ανάπτυξή της, ενώ δημιουργείται μια θετική εικόνα για τη χώρα δότρια ως συμμάχου που συντρέπει στις δυσκολίες. Ίσως δε δημιουργείται και η προσδοκία ότι μπορεί η χώρα δότρια να συνεχίσει να συμμετέχει με αναπτυξιακά προγράμματα για τη λήπτρια χώρα. Η Αίγυπτος, με σημαντικά διαρθρωτικά προβλήματα και εξαρτώμενη σημαντικά, ιδίως τα προηγούμενα χρόνια, από την αναπτυξιακή βοήθεια, εκτίμησε τις κινήσεις της ελληνικής πλευράς.

διοχετεύεται είτε διμερώς είτε πολυμερώς σε αντίθεση με το 0,13% που δαπανούσε το 1995. Σε διμερή μάλιστα παροχή βοήθειας, περνά από το 0,02% του 1995 στο 0,13% του 2003, που σημαίνει ότι με την ίδρυση της Υ.Δ.Α.Σ. σηματοδοτείται η βούληση όχι μόνο να δοθούν περισσότερα χρήματα αναπτυξιακής βοήθειας, αλλά και τα χρήματα αυτά να δίνονται σε επίπεδο διμερές και μάλιστα κατά μείζονα λόγο στις χώρες του γεωγραφικού περιγύρου κάτι που ενδεχομένως γίνεται και ως όχημα ανάπτυξης της οικονομικής διπλωματίας και ανάδειξης του περιφερειακού ρόλου που η χώρα δύναται να διαδραματίσει. Πηγή: Annual Report of the Greek Bilateral and Multilateral Official Development Cooperation and Assistance, Year 2003, διαθέσιμο στο <http://hellenicaid.mfa.gr/etesies-ektheseis/udas/annual-reports.html>

Η τελευταία, μετά τις χώρες της Νοτιοανατολικής Ευρώπης, έδωσε το βάρος στην Αίγυπτο, όπως θα φανεί στη συνέχεια από τα στατιστικά στοιχεία που παρατίθενται, ενώ μόνο τυχαίος δεν μπορεί να θεωρηθεί ο πολλαπλασιασμός του διμερούς εμπορίου, που γνώρισε άνθηση τη δεκαετία του 2000 κι έκτοτε συνεχίζει να ακολουθεί ανοδική τάση. Η τάση αυτή πρακτικά συμπίπτει με τα αναπτυξιακά προγράμματα που ανέλαβε η Ελλάδα στα πλαίσια μιας δραστήριας πολιτικής που ακολουθήθηκε στην οικονομική διπλωματία, με τις όποιες παθογένειες είχε και η οποία της έδωσε πολλαπλασιαστικά οφέλη και την καθιέρωσε ως χώρα του ανεπτυγμένου κόσμου.

Η πηγή άντλησης στοιχείων για τη διμερή αναπτυξιακή βοήθεια είναι αφενός το Creditor Reporting System του Ο.Ο.Σ.Α.⁴³ που δίνει πληροφορίες για τα κράτη μέλη του DAC από το 2007 έως το 2016, αφετέρου οι εκθέσεις της Υ.Δ.Α.Σ., οι οποίες αφορούν στα έτη 2003 ως 2015 και αποτελούν τις ετήσιες εκθέσεις που έστελνε το Υπ.Εξ. στον Ο.Ο.Σ.Α. προς ενημέρωση του οργανισμού για τις αναπτυξιακές πρωτοβουλίες που αναλαμβάνει η Ελλάδα⁴⁴. Η ανασκόπηση της αναπτυξιακής βοήθειας επομένως ξεκινά από το έτος 2003 και φτάνει ως το 2015 που έχουν υποβληθεί εκθέσεις.

Όσον αφορά στα έτη 1997-2004 υπάρχει μια αναφορά στην Εφημερίδα της Κυβέρνησης⁴⁵ σύμφωνα με την οποία η ελληνική βοήθεια στην Αίγυπτο για το σύνολο των ετών εκείνων ανερχόταν στα 8,5 εκατομμύρια € με προεξάρχουσες (35,5% της βοήθειας) τις πολιτιστικές δράσεις, όπως η αρωγή στην ανακαίνιση της Βιβλιοθήκης της Αλεξάνδρειας. Οι εκπεφρασμένοι τομείς προτεραιότητας της Υ.Δ.Α.Σ. στην Αίγυπτο, σύμφωνα με την ενημέρωση της υπηρεσίας αποτελούσαν οι ανανεώσιμες πηγές ενέργειας, η συνδρομή στις μικρές και μεσαίες επιχειρήσεις, ο τουρισμός, η ασφάλεια τροφίμων, η γεωργία, ο πολιτισμός, η εκπαίδευση και επαγγελματική κατάρτιση, η υγεία και η διαχείριση των υδάτων. Παράλληλα, η Ελλάδα έχει δεσμευτεί στην αιγυπτιακή πλευρά και το πράττει, να υποστηρίξει την Αίγυπτο μέσα στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης και συνακόλουθα στην παροχή αναπτυξιακής βοήθειας σε ευρωπαϊκό επίπεδο προς τη χώρα αυτή.

⁴³ Το «Σύστημα Αναφοράς Πιστωτών» του Ο.Ο.Σ.Α. δίνει αναλυτικές πληροφορίες για όλα τα αναπτυξιακά και ανθρωπιστικά έργα αρωγής που παρέχουν ορισμένες ανεπτυγμένες χώρες, η λεγόμενη ομάδα DAC, στις αναπτυσσόμενες. Οι χώρες αυτές είναι 30, στις οποίες συγκαταλέγεται και η Ελλάδα. Για να συμπεριληφθεί σε αυτές μια χώρα, χρειάζεται να έχει κατάλληλες στρατηγικές, πολιτικές και θεσμούς ώστε να μπορεί να παράσχει ένα αναπτυξιακό πρόγραμμα και να έχει ένα σύστημα ελέγχου και αξιολόγησης των επιδόσεων της στον τομέα αυτό εφαρμόζοντας τις κατευθυντήριες γραμμές που η Διεύθυνση Συνεργασίας και Ανάπτυξης του Ο.Ο.Σ.Α. εκδίδει, όντας υποχρεωμένες να ενημερώνουν τον οργανισμό και να δέχονται περιοδικές αξιολογήσεις για τον τρόπο που συνεργάζονται στην εκπόνηση αναπτυξιακών προγραμμάτων. Βλ. <https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=CRS1>

⁴⁴ Βλ. σχετικά : <http://hellenicaid.mfa.gr/etesies-ektheseis/udas/annual-reports.html>

⁴⁵ Βλ. υποσημείωση 14

Το 2003, η Αίγυπτος παίρνει από την Ελλάδα τη μερίδα του λέοντος σε αναπτυξιακή βοήθεια σε σχέση με τις υπόλοιπες χώρες της Αφρικής, με ποσοστό 26,08% του συνόλου των αφρικανικών χωρών και 3,56 εκατομμύρια \$, αν και τα χρήματα αυτά είναι πολύ λίγα σε σύγκριση με αυτά που έχουν δοθεί σε χώρες των Βαλκανίων (π.χ. η Αλβανία παίρνει την ίδια χρονιά 83,38 εκατομμύρια \$, με τη Σερβία να λαμβάνει άλλα 59,20 εκατομμύρια) σε ένα σύνολο 249,05 εκατομμυρίων \$ προϋπολογισμού διμερούς βοήθειας. Είναι σημαντικό ότι για το έτος 2003 και την κατηγορία χωρών που ανήκει η Αίγυπτος, το 32,56% αφορά σε εκπαιδευτικά προγράμματα, το 9,21% στην υγεία και άλλο ένα 35,26% για τη διακυβέρνηση της χώρας και την κοινωνία των πολιτών, με τα υπόλοιπα ποσά να κατανέμονται σε μικρά ποσοστά σε άλλες κατηγορίες, κάτι που δεν αντιβαίνει στις προτεραιότητες που αναφέρει η Εφημερίδα της Κυβέρνησης για τις αναπτυξιακές προτεραιότητες της Υ.Δ.Α.Σ. στην Αίγυπτο τα έτη 1997-2003, αποδεικνύοντας τη συνέχεια στη στόχευση της αναπτυξιακής λογικής.

Συνεχίζοντας με τα έτη 2004-2015⁴⁶, διακρίνουμε δύο περιόδους: από το 2004 έως το 2008, όπου η αναπτυξιακή βοήθεια αυξάνεται και από το 2009 ως το 2015 όπου είναι μειούμενη. Για το 2004, η αναπτυξιακή βοήθεια έφτασε το 1,41 εκατομμύρια €, αφορώντας κυρίως σε προγράμματα σχολικής και προσχολικής εκπαίδευσης και δευτερευόντως σε πολιτιστικά θέματα και σε θέματα τουριστικής και οικονομικής διαχείρισης. Το 2004, η Αίγυπτος χάνει την πρωτοκαθεδρία αναπτυξιακής βοήθειας στις χώρες της Αραβικής χερσονήσου, αφού η βοήθεια που δίνεται στην Παλαιστινιακή αρχή, την Ιορδανία, το Λίβανο και τη Συρία είναι μεγαλύτερη.

Ωστόσο, το 2005, η διμερής βοήθεια προς την Αίγυπτο υπερδιπλασιάζεται, φτάνοντας τα 3,01 εκατομμύρια €, εστιάζοντας σε θέματα τεχνικής βοήθειας (παροχή τεχνογνωσίας στο σχεδιασμό και διαχείριση έξυπνων δικτύων νερού, ανανεώσιμων πηγών ενέργειας, περίθαλψης, διατήρησης και προβολής πολιτιστικής κληρονομιάς, κ.α.) με την ελληνική εξωτερική πολιτική να ρίχνει πλέον στην Αίγυπτο το κέντρο βάρους της στη Μέση Ανατολή. Το 2006, η αναπτυξιακή βοήθεια στην Αίγυπτο είναι περίπου στο ίδιο επίπεδο με το 2005 (2,61 εκατομμύρια), με μόνους προορισμούς ελληνικής αρωγής που υπερβαίνουν στη Μέση Ανατολή την Αίγυπτο να είναι ο Λίβανος και η Παλαιστινιακή αρχή. Ωστόσο, πρέπει να σημειωθεί ότι τη χρονιά εκείνη ο Λίβανος έχρηζε προτεραιότητας λόγω του πολέμου του 2006, ενώ τόσο σε αυτόν όσο και στην Παλαιστινιακή Αρχή, η βοήθεια ήταν περισσότερο ανθρωπιστική παρά αναπτυξιακή.

Χρονιά σταθμός μπορεί να χαρακτηριστεί το 2007, καθώς η Αίγυπτος αποκτά την πρωτοκαθεδρία αναπτυξιακής βοήθειας σε όλες τις χώρες της Μέσης Ανατολής. Από τα 17,80

⁴⁶ Βλ. ετήσιες εκθέσεις ΥΔΑΣ στον Ο.Ο.Σ.Α. για τα έτη 2003, 2004-2005, 2006, 2007, 2008, 2009, 2010, 2011, 2012, 2013, 2014, 2015, Πηγή: <http://hellenicaid.mfa.gr/etesies-ektheseis/udas/annual-reports.html>

εκατομμύρια αναπτυξιακής βοήθειας για τις χώρες της Μεσογείου και της Μέσης Ανατολής, σχεδόν το ένα τρίτο (5,07 εκατομμύρια €) αφορούν στην Αίγυπτο. Στα έργα που έγιναν συγκαταλέγονται η δημιουργία κέντρων απασχόλησης σε περιοχές υψηλής ανεργίας, η διαχείριση νερού με έμφαση στην υγειονομική διάσταση, κυρίως για τις πιο αδύναμες κοινωνικά ομάδες και η προστασία του περιβάλλοντος εν όψει και των αναπτυξιακών στόχων χιλιετίας του Ο.Η.Ε. για βιώσιμη ανάπτυξη. Συγχρόνως δόθηκαν υποτροφίες για ελληνικά πανεπιστήμια και συνεισφορά στην κατασκευή Μουσείου στο Ασουάν και του Εθνικού Μουσείου Αιγυπτιακού Πολιτισμού στο Κάιρο, όπως και τεχνογνωσία σε μια σειρά από τομείς.

Το 2008 η Αίγυπτος συνεχίζει να αποτελεί το επίκεντρο της ελληνικής προσοχής στη Μέση Ανατολή καθώς δίνεται το ποσό των 20,41 εκατομμυρίων € που υπερβαίνει κάθε προηγούμενο. Πρωταγωνιστές της αναπτυξιακής βοήθειας συνεχίζουν να είναι τα προγράμματα εκπαίδευσης και παροχής τεχνογνωσίας, ιδίως στον τομέα της βιώσιμης ανάπτυξης. Η έμφαση δίνεται στη χρήση νερού για γεωργικούς, υγειονομικούς και τουριστικούς σκοπούς, στην προστασία των υδροβιοτόπων, στην παροχή υποτροφιών για σπουδές σε ελληνικά ιδρύματα ανώτατης εκπαίδευσης, στην παροχή τεχνογνωσίας για κέντρα κατάρτισης ανέργων, στην προστασία των μειονοτικών πληθυσμών και στην προώθηση της επιχειρηματικότητας για μικρομεσαίες επιχειρήσεις.

Από το 2009 ξεκινά η μείωση στα κονδύλια αναπτυξιακής βοήθειας λόγω της οικονομικής κρίσης, αν και η Αίγυπτος συνεχίζει να αποτελεί χώρα προτεραιότητα με 10,26 εκατομμύρια € σε δράσεις που αποτελούν πρακτικά συνέχεια των προηγούμενων ετών, με επιπλέον δράσεις: εναντίον του trafficking, υπέρ της πιστωτικής συνεργασίας μεταξύ τραπεζών και επιχειρήσεων, παροχής τεχνογνωσίας στα μέλη του Εμπορικού Επιμελητηρίου της Αλεξάνδρειας για την παγκόσμια ανάπτυξη των επιχειρήσεών του και διαχείρισης των κοινών αγροτικών και περιβαλλοντικών προβλημάτων μέσω του σχεδίου GI@MED που οφείλονται σε κοινούς κλιματολογικούς και γεωγραφικούς παράγοντες.

Στη συνέχεια, το 2010, η Αίγυπτος όχι μόνο συνεχίζει να αποτελεί τη χώρα προτεραιότητα για αναπτυξιακή βοήθεια μεταξύ των χωρών της Μεσογείου, της Μέσης Ανατολής και του Κόλπου, αλλά ανεβαίνει στην τρίτη θέση μεταξύ των χωρών που η Ελλάδα παρέχει αναπτυξιακή αρωγή, αν και μειωμένη από την προηγούμενη χρονιά, στα 6,88 εκατομμύρια. Η βοήθεια συνεχίζει να εστιάζει σε θέματα εκπαίδευσης, κυρίως σχολικής, αλλά και στην παροχή υποτροφιών για σπουδές σε ελληνικά τριτοβάθμια εκπαιδευτικά ιδρύματα, ενώ δεν εγκαταλείπεται η παροχή

συνδρομής στη διατήρηση και ανάδειξη υδροβιοτόπων στα πρότυπα της συνθήκης RAMSAR και η ολοκληρωμένη διαχείριση των υδάτων με γνώμονα το συμφέρον των φτωχότερων στρωμάτων.

Με την κρίση να βαθαίνει στην Ελλάδα, η βοήθεια συνεχίζει μειούμενη σε απόλυτους αριθμούς και το 2011, αν και η Αίγυπτος κρατά την πρωτοκαθεδρία στην ελληνική αναπτυξιακή βοήθεια στη Μέση Ανατολή με 6,04 εκατομμύρια €. Τώρα πια, το περιεχόμενο της βοήθειας είναι αναγκαστικά πιο περιορισμένο σε εύρος, κρατώντας τη στήριξη στη λειτουργία σχολικών μονάδων πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης και την παροχή υποτροφιών για σπουδές σε ελληνικά ιδρύματα τριτοβάθμιας εκπαίδευσης. Το δε 2012, με την διμερή αναπτυξιακή βοήθεια να έχει σχεδόν εκλείψει, η Αίγυπτος λαμβάνει περίπου 1,22 εκατομμύρια € με τη σύνθεση να μην αναφέρεται, προφανώς επειδή τα ποσά αφορούν στη συνέχιση υπαρχόντων αναπτυξιακών έργων.

Το 2013, η αναπτυξιακή βοήθεια περιορίζεται στα 0,52 εκατομμύρια που αφορούν μόνο σε υποτροφίες για ελληνικά εκπαιδευτικά ιδρύματα και τη στήριξη σχολείων, ενώ σε παρόμοια επίπεδα κινούνται και τα έτη 2014 και 2015 με 0,62 και 0,42 εκατομμύρια € αναπτυξιακής βοήθειας αντίστοιχα. Τα δύο μάλιστα τελευταία αυτά έτη σηματοδοτούν την εκθρόνιση της Αιγύπτου από τις ελληνικές αναπτυξιακές προτεραιότητες στη Μέση Ανατολή λόγω της κρίσης στη Συρία και των ανθρωπιστικών αναγκών της Δυτικής Όχθης, με το 2015 μάλιστα να αποτελεί χρονιά εμφάνισης και ενός ακόμα διεκδικητή στην ευρύτερη περιοχή, του Ιράν που υπερβαίνει το 2015 την Αίγυπτο.

Γ. Οι ενεργειακές σχέσεις Ελλάδας- Αιγύπτου

1. Το οικονομικό και γεωπολιτικό πλαίσιο μέσα στο οποίο αναπτύσσονται οι σχέσεις

Η ενέργεια είναι ίσως το μεγαλύτερο διακύβευμα του 21^{ου} αιώνα επειδή αποτελεί έννοια με πολλαπλές προεκτάσεις: οικονομικές (φθηνή ενέργεια σημαίνει ώθηση στην οικονομική ανάπτυξη και το αντίστροφο), περιβαλλοντικές (η μεγαλύτερη έκλυση ρύπων γίνεται για την παραγωγή ενέργειας, ενώ και άλλοι κλάδοι, όπως οι μεταφορές, γίνονται περισσότερο ή λιγότερο ρυπογόνοι

λόγω της ενέργειας που καταναλώνουν), στρατιωτικές (χωρίς επαρκή και ασφαλή πηγή ενέργειας δεν μπορούν να μετακινηθούν στρατεύματα) και κοινωνικές (η ενεργειακή πενία που βιώνουν πολλά κράτη είναι γενεσιουργός αιτία της φτώχειας, του αποκλεισμού και της επιδείνωσης των βιοτικών συνθηκών). Γίνεται έτσι αντιληπτός ο λόγος για τον οποίο τα κράτη αποδίδουν τόσο μεγάλη σημασία σε έναν τομέα, πάνω στον οποίο χτίζονται συμμαχίες ή προκαλούνται συρράξεις.

Είναι προφανές ότι οι ενεργειακές σχέσεις δύο χωρών δεν αναπτύσσονται επουδενί σε επίπεδο αποκλειστικά διμερές, αλλά μέσα σε ένα ορισμένο πολιτικό, οικονομικό και νομικό πλαίσιο που σε μεγάλο βαθμό τις καθορίζει. Προτού όμως αναλυθεί το πλαίσιο που θέτει τους περιορισμούς και ορίζει τις ευκαιρίες για τις χώρες που ενδιαφέρουν το σκοπό της εργασίας, αξίζει να αναφερθεί ότι καίτοι είναι σήμερα που έχουν γίνει σε μεγάλο βαθμό γνωστές, λόγω της ευρύτερης προβολής τους από τα Μ.Μ.Ε., οι ενεργειακές σχέσεις Ελλάδας-Αιγύπτου δεν αρχίζουν από το μηδέν.

Η Αίγυπτος διέθετε δύο σταθμούς υδροποίησης φυσικού αερίου προς εξαγωγή, εκείνους της Νταμιέττα (σε λειτουργία από το 2004) και του Ινκού⁴⁷ (σε λειτουργία από το 2005) και σημαντικά κοιτάσματα υδρογονανθράκων, ήδη πολύ προτού ανακαλυφθεί το σημαντικότερο αιγυπτιακό κοιτάσμα Ζορ στη λεκάνη της Λεβαντίνης το 2015. Για αρκετά χρόνια, με αποκορύφωμα το 2011 όταν οι εισαγωγές καυσίμων από την Αίγυπτο αντιπροσώπευσαν σχεδόν το 75% των εισαγωγών από τη χώρα, φορτία υδροποιημένου φυσικού αερίου διένυαν την απόσταση ανάμεσα στις αιγυπτιακές και τις ελληνικές ακτές, τροφοδοτώντας τις ελληνικές μονάδες παραγωγής ρεύματος με φυσικό αέριο και τα διυλιστήρια με αργό. Από τη χρονιά εκείνη παρατηρείται μείωση στις εισαγωγές ενέργειας⁴⁸.

Η μείωση αυτή εξηγείται καταρχήν από τις αυξημένες ενεργειακές ανάγκες της Αιγύπτου, οι οποίες είναι εξαιρετικά υψηλές λόγω και των επιδοτήσεων που δίνονται για να κρατούνται οι τιμές χαμηλά και κατ'επέκταση οι κοινωνικές αντιδράσεις επίσης, σε μια χώρα που μέχρι πρόσφατα μαστιζόταν από πολιτική αστάθεια. Επίσης, οι μειωμένες εξαγωγές φυσικού αερίου κατέστησαν τους δύο προαναφερθέντες ιδιωτικούς σταθμούς υδροποίησης ασύμφορους για χρήση, αφού το φυσικό αέριο καταναλωνόταν εγχώρια. Η έλλειψη νέων επενδύσεων, οι συγκρούσεις της προηγούμενης αιγυπτιακής κυβέρνησης με τις εταιρείες που λειτουργούσαν τους σταθμούς υδροποίησης λόγω της μη παροχής της ζητούμενης ποσότητας φυσικού αερίου ώστε να μπορούν οι μονάδες να έχουν κερδοφορία, αλλά και η αυξημένη εγχώρια ζήτηση, κατέστησαν τη χώρα εισαγωγέα φυσικού αερίου, με τις ανάγκες εισαγωγής να υπολογίζονται το 2017 σε 108 φορτία

⁴⁷ Για τη γεωγραφική τοποθεσία και την παραγωγική δυνατότητα των δύο μονάδων, βλέπε Παράρτημα, Χάρτη Νο 2.

⁴⁸ Βλ. Παράρτημα, Πίνακας 5

υγροποιημένου φυσικού αερίου (Baconi, 2017).

Οι συζητήσεις όμως για συνεργασία στον ενεργειακό τομέα δεν σταμάτησαν ούτε την περίοδο που η στρόφιγγα φυσικού αερίου έκλεινε και η Ελλάδα αναγκαζόταν να αναζητήσει φυσικό αέριο σε άλλους προμηθευτές, όπως η Αλγερία. Οι εισαγωγές αιγυπτιακών καυσίμων κινούνται σταθερά σε ποσοστό άνω του 70% των συνολικών ελληνικών εισαγωγών από την Αίγυπτο, αλλά προσανατολίζονται στο αργό πετρέλαιο. Παράλληλα, αυξημένες εμφανίζονται και οι αιγυπτιακές εισαγωγές καυσίμων επεξεργασμένων σε ελληνικά διυλιστήρια, λόγω της μη δυνατότητας των αιγυπτιακών υποδομών να καλύψουν την τοπική αγορά⁴⁹.

Αν οι διμερείς ενεργειακές σχέσεις παραμένουν ζωντανές παρά τις διακυμάνσεις σε ζήτηση και προσφορά λόγω της οικονομικής κρίσης στην Ελλάδα, αλλά και των λόγων που προαναφέρθηκαν για την Αίγυπτο, η διμερής ενεργειακή συνεργασία περνά σε μια νέα σφαίρα από το 2014 και έπειτα. Αφενός, την εξουσία καταλαμβάνει ο πρόεδρος Αλ Σίσι, ο οποίος, όπως έχει γραφεί, βλέπει με καχυποψία την Τουρκία λόγω του ρόλου της στη στήριξη των Αδελφών Μουσουλμάνων και μεταστρέφει την εξωτερική πολιτική της Αιγύπτου προς τον άξονα Ελλάδας-Κύπρου. Αφετέρου, ήδη η Noble Energy έχει ανακαλύψει το 2009 το κοιτάσμα Ταμάρ χωρητικότητας 283 δις κ.μ. περίπου και ένα χρόνο αργότερα το κοιτάσμα Λεβιάθαν στο Ισραήλ, χωρητικότητας ως 566 δις κ.μ., ενώ το 2011 η ίδια εταιρεία ανακαλύπτει το κοιτάσμα Αφροδίτη στο Θαλάσσιο Οικόπεδο 12 της Κύπρου με χωρητικότητα ως 198 δις κ.μ. (Andoura, Koranyi, 2014), γεγονότα που αλλάζουν τον ενεργειακό χάρτη της περιοχής, ικανά από μόνα τους να την καταστήσουν ένα εναλλακτικό κέντρο άντλησης ενεργειακών πόρων.

Με δεδομένη την αυξανόμενη κατανάλωση της Αιγύπτου και την περιορισμένη τροφοδοσία των δύο μονάδων υγροποίησης, ενδεχομένως ήδη η αιγυπτιακή πολιτική ελίτ διαβλέπει μια ευκαιρία ενεργειακής συνεργασίας με τις δύο χώρες, κάτι που σφραγίζεται με την ανακάλυψη νέου κοιτάσματος το 2015, αιγυπτιακού αυτή τη φορά, από την ιταλική ENI, το οποίο μάλιστα υπερβαίνει τα ως τώρα ανευρεθέντα κοιτάσματα του Ισραήλ και της Κύπρου μαζί, εκτιμώμενο στα 850 δις κ.μ. Αν και το μέγεθος του κοιτάσματος είναι μεγάλο και επιτρέπει στην Αίγυπτο να κάνει εξαγωγές και κατά μόνας, ωστόσο η περίσσεια παραγωγής αερίου σε σχέση με την εσωτερική της κατανάλωση, δεν είναι τέτοια που να μπορεί να καταστήσει τις μονάδες υγροποίησης του Ιντκού και της Νταμιέττα αρκούντως ανταγωνιστικές για να συναγωνιστούν τιμολογιακά τις άλλες πηγές από τις οποίες προμηθεύεται αέριο η Ευρώπη (σχιστολιθικό αέριο από τις ΗΠΑ, υγροποιημένο από την Αλγερία, αζέρικο και κυρίως ρώσικο).

⁴⁹ Βλ. σχετικά Παράρτημα, Πίνακες 4,5

Ενδεικτικά, υπολογίζεται ότι το Ζορ θα παράγει αρχικά γύρω στα 30 δις κ.μ. ετησίως (Baconi, 2017) που μαζί με το σύνολο της παραγωγής των υπολοίπων κοιτασμάτων (κάτι λιγότερο από 50 δις κ.μ.)⁵⁰ υπερβαίνουν την ετήσια κατανάλωσή της (50 δις κ.μ.) κατά 30 δις κ.μ. ετησίως. Αυτό σημαίνει πως αν η Αίγυπτος θέλει να καταστεί αξιόπιστος πάροχος φυσικού αερίου στην Ευρώπη, είναι μονόδρομος να συνεργαστεί με τις υπόλοιπες χώρες της περιοχής που διαθέτουν το αγαθό αυτό, ώστε, αθροισμένα, τα κοιτάσματα να βοηθήσουν στην επίτευξη οικονομικών κλίμακας μέσα από την κοινή χρησιμοποίηση των κοστοβόρων υποδομών, ενώ η συνεργασία βοηθά στην εμπιστοσύνη των αγορών και αποτελεί επενδυτικό κίνητρο. Σε κάθε περίπτωση, είναι η τελική τιμή πώλησης του φυσικού αερίου που θα γίνει αντικείμενο εκμετάλλευσης, σε συνάρτηση με την τιμή του φυσικού αερίου άλλων προελεύσεων που θα καθορίσει όχι μόνο το αν τελικά η λεκάνη της Λεβαντίνης καταφέρει να καταστεί ενεργειακός τροφοδότης της Ευρώπης ή και άλλων αγορών και κατά πόσο η συνεργασία των επιμέρους δρώντων θα είναι συμφέρουσα και εφικτή, πέραν από τις όποιες γεωπολιτικές στοχεύσεις έχουν Ελλάδα και Αίγυπτος, αλλά και Κύπρος και Ισραήλ.

Αν μάλιστα μέχρι πρόσφατα υπήρχε για την Αίγυπτο ή το Ισραήλ η διέξοδος της εξαγωγής του φυσικού τους αερίου σε άλλες μεγάλες αγορές, επέκεινα της ευρωπαϊκής, εγγύτερες και εξίσου ικανές να απορροφήσουν μεγάλες ποσότητες φυσικού αερίου όπως είναι κατά βάση η Τουρκία, χώρα καθαρή εισαγωγέας ενεργειακών πόρων, ωστόσο η έγκριση του αγωγού Turkish Stream τον Οκτώβριο του '16 για μεταφορά ρωσικού φυσικού αερίου σε πολύ ανταγωνιστικές τιμές στην τουρκική επικράτεια άλλαξε τα δεδομένα. Η ολοένα και βαθύτερη συνεργασία Ρωσίας-Τουρκίας μετά τη μεταστροφή της στάσης του Τούρκου πρωθυπουργού και την επικείμενη, όπως όλα δείχνουν αυτή τη χρονική στιγμή, αγορά, ρωσικών αντιεροπορικών συστημάτων S-400 για τον Τουρκικό Στρατό, αλλά και οι επιδεινούμενες σχέσεις μεταξύ Τουρκίας αφενός και Ισραήλ και Αιγύπτου αφετέρου, όπως και η συνεχιζόμενη τουρκική κατοχή του βόρειου τμήματος της Κύπρου, καθιστούν τις χώρες της περιοχής επιφυλακτικές σε σχέση με το ενδεχόμενο το φυσικό τους αέριο να καταλήγει στην Τουρκία.

Κάπου εδώ έρχεται στην ενεργειακή εξίσωση να μπει η Ελλάδα, διότι στην περίπτωση που οι τρεις προαναφερθείσες χώρες συνεργαστούν τελικά στην από κοινού εξαγωγή φυσικού αερίου, που είναι το πιθανότερο ενδεχόμενο, όσο συμφερότερη κι αν είναι η εξαγωγή μέσω Τουρκίας λόγω γεωγραφικής εγγύτητας και υπαρχουσών υποδομών, εκ των πραγμάτων λόγω των πολιτικών προβλημάτων που προαναφέρθηκαν, η Ελλάδα, είτε επιλεγεί η λύση της μεταφοράς του φυσικού αερίου σε υγροποιημένη μορφή με ειδικά διασκευασμένα πλοία από σταθμούς υγροποίησης σε

⁵⁰ Βλ. Index Mundi, Egypt Natural Gas Production, http://www.indexmundi.com/egypt/natural_gas_production.html

Κύπρο, Αίγυπτο ή Ισραήλ, είτε το αέριο φτάσει με τον αγωγό Eastmed στην ευρωπαϊκή επικράτεια, θα έχει καθοριστικό ρόλο να διαδραματίσει.

Στην πρώτη περίπτωση, η ελληνόκτητη εμπορική ναυτιλία αναμένεται να έχει κομβικό ρόλο στη μεταφορά του φυσικού αερίου στις ευρωπαϊκές αγορές καθότι ο ελληνόκτητος στόλος ελέγχει περίπου το 25% των δεξαμενόπλοιων και το 10,5% των πλοίων μεταφοράς αερίου (Καραγεώργος, 2017), ενώ και η γεωγραφική εγγύτητα της Ελλάδας και οι άριστες σχέσεις της με τις υπόλοιπες χώρες της περιοχής και ειδικότερα με την Κύπρο συνηγορούν σε αυτή την εξέλιξη. Στη δεύτερη περίπτωση, η Ελλάδα αποκτά σημαίνοντα ρόλο ως εναλλακτικός κόμβος διαμετακόμισης ενός αξιοσημείωτου όγκου φυσικού αερίου στην ευρωπαϊκή αγορά⁵¹.

Αν μάλιστα βρεθούν, όπως εικάζεται, ενεργειακοί πόροι στις θαλάσσιες περιοχές νότια της Πελοποννήσου, στο Ιόνιο, αλλά και δυτικά της Κρήτης⁵², η Ελλάδα μπαίνει στον ενεργειακό χάρτη όχι μόνο ως χώρα διαμετακόμισης, αλλά και ως χώρα-εξαγωγέας ενεργειακών κοιτασμάτων, με ό,τι αυτό συνεπάγεται για την ανταγωνιστικότητα της οικονομίας, τα δημόσια έσοδα και την αύξηση της γεωπολιτικής σημασίας της χώρας. Γίνεται έτσι πρόδηλη η αιτία που στις τριμερείς επαφές κορυφής μεταξύ των εκπροσώπων Ελλάδας-Αιγύπτου-Κύπρου, η ενέργεια αποτελεί πάντα ένα σημαντικό διακύβευμα συνεργασίας⁵³.

Υπάρχουν ωστόσο πέραν από τους θετικούς οιωνούς και περιορισμοί στη συνεργασία των δύο χωρών, οι οποίοι πρέπει να λαμβάνονται υπ' όψη τόσο από τους λήπτες αποφάσεων, όσο και από τους ενδιαφερόμενους επενδυτές, επιχειρηματίες, αναλυτές, κ.ο.κ. Ένας από αυτούς είναι ότι, όσο και αν η πολιτική κίνηση των Αδερφών Μουσουλμάνων έχει απομακρυνθεί πια από την εξουσία, εξακολουθεί να ασκεί επιρροή στην αιγυπτιακή πολιτική σκηνή και να εκφράζει ένα μέρος της, το οποίο βλέπει με δυσπιστία τη συνεργασία με Ελλάδα και Κύπρο και ιδίως τη συνεργασία με το Ισραήλ. Δεν πρέπει να λανθάνει της προσοχής ότι παρότι έχει, σε επίπεδο ομάδων εργασίας, συζητηθεί το θέμα της οριοθέτησης Α.Ο.Ζ., τέτοια δεν έχει ακόμα οριοθετηθεί, καθώς η Αίγυπτος φαίνεται να λαμβάνει ακόμα υπ' όψη τις αντιρρήσεις της Τουρκίας ως προς την επιρροή ορισμένων ελληνικών νησιών, όπως το Καστελόριζο, στον καθορισμό της (Συρίγος, 2015).

⁵¹ Για μια αναλυτική παρουσίαση του Eastmed, των πλεονεκτημάτων και των μειονεκτημάτων του, βλ. ενότητα 3 πιο κάτω.

⁵² Ενδιαφέρον έχει ήδη εκδηλωθεί από την ιταλική ENI και την κοινοπραξία ΕΛΠΕ-Total-Exxon Mobil για την περιοχή νοτίως της Κρήτης και οι διαγωνισμοί αναμένεται να προχωρήσουν με fast track το προσεχές χρονικό διάστημα. Βλ. «Όλοι οι "μεγάλοι" στην ελληνική ΑΟΖ - Ενδιαφέρον και από την ENI για τους υδρογονάνθρακες της Κρήτης», 09/10/2017, Energy Press, Πηγή: <https://energypress.gr/news/oloi-oi-megaloi-stin-elliniki-aoz-endiaferon-kai-apo-tin-eni-gia-toys-ydrogonanthrakes-tis>

⁵³ Βλ. «Ενέργεια και περιφερειακή ασφάλεια στο επίκεντρο της τριμερούς», 15/06/2017, Εφημερίδα των Συντακτών, Πηγή: <http://www.efsyn.gr/arthro/energeia-kai-perifereiakí-asfaleia-sto-epikentro-tis-trimerous>

2. Νομικές Προεκτάσεις

Με δεδομένο ότι ο ενεργειακός πλούτος των χωρών της περιοχής βρίσκεται στη Λεκάνη της Λεβαντίνης, ήτοι ανοιχτά των συνόρων τους, είναι κομβικής σημασίας για την εκμετάλλευση των κοιτασμάτων η οριοθέτηση των Α.Ο.Ζ. τους, έτσι ώστε να επικρατούν συνθήκες σταθερότητας και ειρήνης που να επιτρέπουν στην υποψήφια για έρευνα και εκμετάλλευση εταιρεία να κάνει το επενδυτικό της βήμα. Η αναγκαιότητα αυτή επιτείνεται από το γεγονός ότι τα κοιτάσματα βρίσκονται πέραν της χωρικής θάλασσας, εκεί όπου το κράτος έχει από τη Νέα Σύμβαση του Δικαίου της Θάλασσας, τις κυριαρχικές αρμοδιότητες επί της υφαλοκρηπίδας και της Α.Ο.Ζ.

Η Α.Ο.Ζ. και η υφαλοκρηπίδα είναι έννοιες που έχουν οριοθετηθεί από τη νέα Σύμβαση του Δικαίου της Θάλασσας του 1982. Η δεύτερη έννοια προσδιορίζεται περισσότερο με βάση γεωλογικά χαρακτηριστικά (η έκταση της φυσικής προέκτασης του χερσαίου εδάφους ως την εξωτερική απόκλιση του υφαλοπλαισίου, σε έκταση 200 ν.μ. από τις γραμμές βάσης και πάντως δεν μπορεί να υπερβαίνει τα 350 ν.μ.), ενώ η πρώτη εκτείνεται στα 200 ν.μ. ανεξαρτήτως των γεωλογικών δεδομένων. Η υφαλοκρηπίδα είναι περισσότερο συνυφασμένη με την εκμετάλλευση του βυθού και του υπεδάφους, ενώ η Α.Ο.Ζ., με την υδάτινη κολόνα και τα δικαιώματα αλιείας και παραγωγής ενέργειας του παράκτιου κράτους. Αν και είναι έννοιες αλληλοσυμπληρωματικές και δεν αποδίδουν στο κράτος πλήρη κυριαρχία, παρά ορισμένα κυριαρχικά δικαιώματα, η υφαλοκρηπίδα είναι συμφυές δικαίωμα του κράτους ως εκ της κυριαρχίας του, χωρίς να χρειάζεται κατ'ανάγκη αποτελεσματική άσκηση του δικαιώματος, κάτι που σημαίνει ότι κανένας άλλος δρών δεν μπορεί να εκμεταλλευτεί ή να εξερευνήσει τη ζώνη αυτή χωρίς τη συγκατάθεση του κράτους, ενώ η Α.Ο.Ζ. είναι μια ζώνη που πρέπει το ίδιο το κράτος να κηρύξει (Ρούκουνας, 2005. σσ 181-195).

Στις περιπτώσεις όπου τα κυριαρχικά δικαιώματα που προκύπτουν από την υφαλοκρηπίδα (αφορούν στην έρευνα και εκμετάλλευση των ορυκτών του εδάφους και υπεδάφους του βυθού, τους μη ζώντες οργανισμούς όπως τα απολιθωμένα είδη και τους ζώντες που αποτελούν καθιστικά είδη) ή την Α.Ο.Ζ. (έρευνα, εκμετάλλευση και διατήρηση των φυσικών πόρων της θαλάσσιας περιοχής, δικαιοδοσία τοποθέτησης και χρησιμοποίησης τεχνητών νησιών και εγκαταστάσεων για τη θαλάσσια επιστημονική έρευνα και προστασία του θαλάσσιου περιβάλλοντος από ρύπανση) δεν μπορούν να ασκηθούν σε όλο τους το γεωγραφικό εύρος επειδή παρεμβάλλονται οι θαλάσσιες ζώνες άλλου κράτους, τότε ισχύει η αρχή της μέσης γραμμής, με ορισμένες όμως παρεκκλίσεις. Αυτές είναι που ενδιαφέρουν εδώ περισσότερο, επειδή τις επικαλείται η Τουρκία ώστε να

εμποδίσει την Ελλάδα και την Κύπρο να ασκήσουν τα κυριαρχικά τους δικαιώματα, ενώ παράλληλα, αυτό έχει συνέπειες στις ενεργειακές σχέσεις Ελλάδας-Αιγύπτου που ενδιαφέρουν την εργασία.

Πιο συγκεκριμένα, αν, όπως διατείνεται η τουρκική γραμμή, ορισμένα από τα ελληνικά νησιά του Ανατολικού Αιγαίου δεν διαθέτουν Α.Ο.Ζ. και υφαλοκρηπίδα, τότε η Τουρκία αποκτά σύνορα με την Αίγυπτο και η Ελλάδα παύει να έχει σύνορα με την Κύπρο⁵⁴. Στη συνέχεια γίνεται αδρομερής παρουσίαση των επιχειρημάτων της τουρκικής και της ελληνικής πλευράς, καθώς και γνώμες ακαδημαϊκών πάνω στο ζήτημα.

Το πρώτο επιχείρημα που προβάλλει η Τουρκία ώστε να κερδίσει οικονομικά και γεωπολιτικά οφέλη μέσα από την αποστέρηση υφαλοκρηπίδας και Α.Ο.Ζ. των νοτιοανατολικών Δωδεκανήσων και τη μείωση των αντίστοιχων ζωνών της Κύπρου είναι η αρχή της ευθυδικίας ή equity. Η ευθυδικία σημαίνει, όπως αποφάνθηκε το Διεθνές Δικαστήριο της Χάγης στην οριοθέτηση της υφαλοκρηπίδας της Βόρειας Θάλασσας το 1969, ότι σε ορισμένες περιπτώσεις, η οριοθέτηση με βάση τη μέση γραμμή δεν είναι υποχρεωτική και οι οριοθετήσεις πρέπει να γίνονται με συμφωνία των ενδιαφερομένων και να προκύπτει δίκαιο αποτέλεσμα με βάση τη μορφολογία των ακτών, τη γεωλογική διαμόρφωση, το ενιαίο των αποθεμάτων, το μήκος της ακτογραμμής και την έννοια της φυσικής προέκτασης. Η Τουρκία χρησιμοποιεί το σκεπτικό αυτό ισχυριζόμενη ότι ενώ έχει το μεγαλύτερο ηπειρωτικό θαλάσσιο μέτωπο (7200 χμ. σε Μεσόγειο και Μαύρη Θάλασσα), στην ουσία το ελληνικό αρχιπελαγικό σύμπλεγμα με την Κύπρο της αποστερούν την πρόσβαση στην ανοιχτή θάλασσα και το δικαίωμα να έχει αντίστοιχη με τις ακτές της Α.Ο.Ζ. και υφαλοκρηπίδα. Παράλληλα, διατείνεται ότι αποτελεί εθμική αρχή ότι η ξηρά κυριαρχεί του θαλάσσιου χώρου, άρα οι ηπειρωτικές ακτές της Τουρκίας έχουν μεγαλύτερη επίρεια στη διαμόρφωση θαλασσιών ζωνών από τα νησιά του Αιγαίου. Θεωρεί δε την υφαλοκρηπίδα των νησιών του Ανατολικού Αιγαίου ως γεωλογική προέκταση της Ανατολίας⁵⁵.

Σε ό,τι αφορά τα επιχειρήματα της Ελλάδας, σε απαντητική επιστολή⁵⁶ στο γράμμα του Τούρκου Αντιπροσώπου, κρίνει ως αποσπασματική την ανάγνωση από την Τουρκία της νομολογίας του Διεθνούς Δικαστηρίου, τονίζει ότι δεν υφίσταται κανόνας του Διεθνούς Δίκαιου για την οριοθέτηση σε ημίκλειστες θάλασσες, όπως είναι η Μεσόγειος (άρα δεν ισχύει το επιχείρημα περί ευθυδικίας και υπεροχής της ξηράς) και ότι σύμφωνα με τη Νέα Σύμβαση του

⁵⁴ Βλ. Χάρτες Νο 1,2 στο Παράρτημα της εργασίας.

⁵⁵ Βλ. Letter dated 15 June 2016 from the Chargé d'affaires of the Permanent Mission of Turkey to the United Nations addressed to the Secretary-General, A/70/945-S/2016/541, Πηγή: <http://undocs.org/A/70/945>

⁵⁶ Βλ. Letter dated 8 December 2016 from the Permanent Representative of Greece to the United Nations addressed to the Secretary-General, A/71/675-S/2016/1043, Πηγή: <http://undocs.org/A/71/675>

Δικαίου της Θάλασσας, οι οριοθετήσεις «θα πρέπει να γίνονται με την συμφωνία όλων των σχετιζόμενων μερών, ώστε να μην βλάπτονται τα κυριαρχικά δικαιώματα και οι δικαιοδοσίες άλλων ενδιαφερομένων κρατών». Η ίδια σύμβαση ορίζει λεπτομερώς τους τομείς της συνεργασίας των κρατών στην περίπτωση των κλειστών και ημίκλειστων θαλασσών στο άρθρο 123 και δεν περιλαμβάνει διάταξη για την οριοθέτηση των θαλάσσιων περιοχών.

Προσθέτει ότι για την οριοθέτηση θαλασσιών ζωνών με άλλες γειτονικές χώρες, όπως είναι η Αίγυπτος δεν απαιτείται σύμφωνη γνώμη όλων των παράκτιων χωρών, κάτι που ζητά η Τουρκία. Το σημείο αυτό είναι σημαντικό καθώς οι συνομιλίες Ελλάδας-Αιγύπτου για οριοθέτηση της υφαλοκρηπίδας είναι σε προχωρημένο στάδιο⁵⁷, αλλά εμποδίζονται να ευοδωθούν από την αρνητική στάση της Τουρκίας. Τέλος, η ελληνική πλευρά απορρίπτει τη μη συμβατικά, ούτε και εθιμικά κατοχυρωμένη θέση της Τουρκίας ότι η ξηρά κυριαρχεί της θάλασσας στην οριοθέτηση και το εξ'αποκοπής αποτέλεσμα, δηλαδή ότι τα νησιά του Ανατολικού Αιγαίου είναι φυσικές γεωλογικές απολήξεις της τουρκικής υφαλοκρηπίδας και ως τέτοια δεν δικαιούνται αυθύπαρκτων θαλάσσιων ζωνών.

Διάφορες θέσεις έχουν εκφραστεί από την ακαδημαϊκή κοινότητα για το πώς η Ελλάδα μπορεί να υπερβεί τον τουρκικό σκόπελο και να προχωρήσει σε ταχεία εκμετάλλευση των πλεονεκτημάτων που της προσφέρει η υφαλοκρηπίδα της. Ο Θ. Καρυώτης (Καρυώτης, 2011), μέλος της ελληνικής αντιπροσωπείας στη Διάσκεψη του ΟΗΕ για το Δίκαιο της Θάλασσας, υποστηρίζει ότι όσο και αν η Τουρκία προβάλλει τις γνωστές της θέσεις για την υφαλοκρηπίδα των νησιών, μεγαλύτερη αξία έχει η Α.Ο.Ζ., που σε κάθε περίπτωση οριοθετείται εναργέστερα σε σχέση με την υφαλοκρηπίδα στο διεθνές δίκαιο της θάλασσας από το άρθρο 121, παράγραφος 2 της Σύμβασης του Montago Bay. Το άρθρο αυτό προβλέπει ότι όλα τα νησιά διαθέτουν ΑΟΖ και ότι η ΑΟΖ ενός νησιού καθορίζεται με τον ίδιο ακριβώς τρόπο που καθορίζεται και για τις ηπειρωτικές περιοχές. Ο ίδιος θεωρεί την Α.Ο.Ζ. ως πιο «μοντέρνα» έννοια σε σχέση με την υφαλοκρηπίδα, η οποία περιλαμβάνει και την εκμετάλλευση του υπεδάφους του βυθού που ενδιαφέρει για την εκμετάλλευση των υποθαλάσσιων ενεργειακών κοιτασμάτων.

Ωστόσο, δεν φαίνεται στη θέση αυτή να υπάρχει απόλυτη σύμπνοια. Ο καθηγητής διεθνούς δικαίου Γ.Τσαλτας γράφει σε άρθρο του (Τσαλτας, 2012) ότι η θέση της Τουρκίας να μην αναγνωρίζει την υφαλοκρηπίδα του Καστελόριζου και της Μεγίστης συμπαρασύρει και την Α.Ο.Ζ. σε ενδεχόμενη οριοθέτησή της. Προς επίρρωση αυτού αναφέρεται η θέση του Διεθνούς Δικαστηρίου στην υπόθεση οριοθέτησης της υφαλοκρηπίδας Λιβύης – Μάλτας (1985) :

⁵⁷ Βλ. «Νέες φήμες για οριοθέτηση ΑΟΖ Ελλάδας-Αιγύπτου», 03/08/2017, Sigmalive, Πηγή: <http://www.sigmalive.com/news/energia/447497/nees-fimes-gia-oriothetisi-aoz-elladasaigyptou>

«...τα δικαιώματα στον υποθαλάσσιο χώρο (βυθό και υπέδαφος) της ΑΟΖ ορίζονται σε πλήρη αναφορά με το καθεστώς της υφαλοκρηπίδας», «...αν και είναι δυνατή η ύπαρξη υφαλοκρηπίδας χωρίς ΑΟΖ δεν είναι δυνατό να υπάρξει ΑΟΖ χωρίς αντίστοιχη υφαλοκρηπίδα».

Κατά τον καθηγητή Α. Συρίγο (Συρίγος, 2015) , η Αίγυπτος είναι φυσικό να μην επιθυμεί να γίνει τμήμα της ελληνοτουρκικής διένεξης, πόσω μάλλον που καμία χώρα δεν αμφισβητεί τη δική της θαλάσσια περιοχή. Αν ακολουθηθεί η οριοθέτηση βάσει μέσης γραμμής, η αιγυπτιακή ΑΟΖ δεν αλλάζει είτε υπογράψει συμφωνία με την Τουρκία είτε με την Ελλάδα, ενώ δεν αποκλείεται το ενδεχόμενο Ελλάδα ή Τουρκία να τη δελεάσουν προσφέροντάς της ευρύτερη υφαλοκρηπίδα/ΑΟΖ. Το άρθρο του καθηγητή αναφέρει την εκτίμηση η Αίγυπτος να προτιμούσε να υπογράψει με την Ελλάδα μερική οριοθέτηση μέχρι και την Κρήτη αφήνοντας εκτός οριοθέτησης την υπόλοιπη περιοχή έως το τριεθνές Κύπρου-Αιγύπτου-Ελλάδας, κάτι που αν η Ελλάδα το αποδεχόταν θα ήταν λανθασμένο γιατί θα καλλιεργούσε την εντύπωση ότι η τελευταία έχει παραιτηθεί των δικαιωμάτων της στην υπόλοιπη περιοχή. Για την ευόδωση του σκοπού της οριοθέτησης, ο καθηγητής συνιστά απόλυτη μυστικότητα όπως αποδεικνύει το επιτυχημένο προηγούμενο των συμφωνιών της Κύπρου με την Αίγυπτο, τον Λίβανο και το Ισραήλ.

Σε κάθε περίπτωση, τα διακυβεύματα είναι μεγάλα. Αν για παράδειγμα το κομμάτι ανοιχτής θάλασσας μεταξύ Κύπρου και Ελλάδας αποτελούσε τουρκική και όχι ελληνική, κυπριακή ή ελλαδική Α.Ο.Ζ., αυτό θα σήμαινε ότι η Τουρκία θα είχε, πέραν του συμβολικού, πολιτικού και γεωπολιτικού πλήγματος για Ελλάδα και Κύπρο, το δικαίωμα να αλλάξει τη διαδρομή του σχεδιαζόμενου αγωγού Eastmed και να τον καταστήσει λιγότερο συμφέροντα προβάλλοντας τα δικαιώματά της για διατήρηση των θαλάσσιων πόρων και προστασία του θαλάσσιου οικοσυστήματος. Η εξέλιξη αυτή, αν πραγματοποιούταν, θα μπορούσε να πλήξει καίρια και τα συμφέροντα του Ισραήλ, της Αιγύπτου και της Κύπρου, καθιστώντας τες ενεργειακές ομήρους της Τουρκίας αφού ενδεχομένως να έπρεπε να υποχρεωθούν να διοχετεύσουν τα κοιτάσματά τους μέσω Τουρκίας στην ευρωπαϊκή αγορά.

Παράλληλα, αν αποδειχθεί ότι το τμήμα αυτό της λεκάνης της Λεβαντίνης είναι παρόμοιας γεωλογικής σύστασης με εκείνα ανοιχτά του Ισραήλ, της Αιγύπτου και της Κύπρου, ίσως η Ελλάδα αποστερηθεί μια σημαντική πηγή εσόδων και ενεργειακής ασφάλειας και αυτονομίας που θα της προσέφεραν τυχόν αποθέματα υδρογονανθράκων. Τέλος, η Ελλάδα θα μπορούσε να χάσει το τραίνο της ανάδειξής της, αν μη τι άλλο, σε καθοριστικής σημασίας κόμβο διέλευσης ενεργειακών πόρων, συνέπεια που θα είχε παράπλευρα αρνητικά αποτελέσματα και στις οικονομικές σχέσεις με τις χώρες της περιοχής, καθώς είναι δεδομένο ότι όσο πιο απαραίτητη γίνεται η μία χώρα για την

άλλη και όσο αυξάνονται οι πολιτικές τους σχέσεις, τόσο πιο γόνιμο γίνεται το έδαφος για επικερδείς οικονομικές συμφωνίες, επενδύσεις και εμπορική δραστηριότητα.

3. Διακρατικές ενεργειακές συμφωνίες

Οι ενεργειακές σχέσεις Ελλάδας-Αιγύπτου διέπονται από ένα σύνολο συμφωνιών, τόσο σε ευρωπαϊκό, όσο και σε διμερές επίπεδο. Όσον αφορά στο διμερές επίπεδο, υπάρχει Μνημόνιο Συνεργασίας στον Τομέα της Ενέργειας του 2006⁵⁸ που θέτει το πλαίσιο συνεργασίας στους τομείς του φυσικού αερίου και της διερεύνησης, εξόρυξης και εκμετάλλευσης πετρελαίου. Το Μνημόνιο προβλέπει συνεργασία στους ακόλουθους τομείς: εξαγωγή φυσικού αερίου από την Αίγυπτο στην Ευρώπη, συμμετοχή ελληνικών εταιρειών στις δραστηριότητες εφοδιασμού μέσω διαγωνισμών Αιγυπτιακών Οργανισμών, όπως της Egyptian Company for Natural Gas και της Egyptian General Petroleum Corporation, συνεργασία στον τομέα του παραγωγής εξοπλισμού και υλικών για έργα ακάθαρτου πετρελαίου, δυνατότητα συμμετοχής της Ελλάδας σε έργα εξαγωγής φυσικού αερίου και έρευνα και ανάπτυξη δραστηριοτήτων πετρελαίου και αερίου μέσα από τα ΕΛ.ΠΕ.

Παράλληλα, στο πλαίσιο της 6^{ης} μικτής διυπουργικής επιτροπής οικονομικής και τεχνικής συνεργασίας του 2006, συζητήθηκε και το ενδιαφέρον των ΕΛ.ΠΕ. για τη διακίνηση πετρελαιοειδών μεταξύ των δύο χωρών και για εισαγωγές αργού πετρελαίου από την Αίγυπτο. Αμφότερα τα Κράτη εξέφρασαν την προθυμία τους να διευκολύνουν τη συνεργασία μεταξύ των ΕΛ.ΠΕ. και των Αιγυπτιακών Κρατικών Εταιρειών Πετρελαίου και Φυσικού Αερίου. Η Ελλάδα εξέφρασε την ετοιμότητά της να μεταφέρει τεχνογνωσία και μηχανολογικό εξοπλισμό για σημαντικά έργα στην Αίγυπτο στον τομέα των Πηγών Ενέργειας, με τις δύο Πλευρές να συμφωνούν να ανταλλάξουν πληροφορίες στους ακόλουθους τομείς: ηλεκτρολογικές έρευνες και μελέτες για την μετάδοση και διανομή παραγωγής, περιβαλλοντικά ζητήματα, αιολική ενέργεια περιλαμβανομένης της παραγωγής του εξοπλισμού της, διατήρηση ενέργειας, συντονισμός και λειτουργία διεθνών δικτύων ηλεκτρικής διασύνδεσης και δημιουργία κοινοπραξιών για την κατασκευή ηλεκτρικού εξοπλισμού περιλαμβανομένης της ανανεώσιμης ενέργειας. Μάλιστα, το Κ.Α.Π.Ε. με την Αιγυπτιακή Αρχή Νέας και Ανανεώσιμης Ενέργειας συνήψαν Μνημόνιο για την υλοποίηση έργων όσον αφορά: στην εγκατάσταση ηλιακών συστημάτων σε δημόσια κτίρια, στην προώθηση της βιομηχανικής συνεργασίας για δομικά υλικά εξοικονόμησης ενέργειας και στις τεχνολογίες ηλιακής και αιολικής ενέργειας και την προώθηση της επιχειρηματικής ανάπτυξης

⁵⁸ Ibid με υποσημείωση 14

στον τομέα της Ανανεώσιμης Ενέργειας.

Σε ευρωπαϊκό επίπεδο έχουν υπάρξει διάφορες πρωτοβουλίες για την ενεργειακή και ηλεκτρική διασύνδεση Ε.Ε.- Αιγύπτου και κατ'επέκταση Ελλάδας-Αιγύπτου, αλλά πιο σημαντικά είναι τα σχέδια για τον αγωγό Eastmed στον οποίο έγινε νωρίτερα αναφορά, αλλά και το Euro-Asia Interconnector που εντάσσονται στα λεγόμενα P.C.I.⁵⁹. Νωρίτερα αναλύθηκαν οι προϋποθέσεις για να χαρακτηριστεί ένα έργο ως P.C.I. Τι σημαίνει όμως αυτό για την προώθησή του; Άπαξ ένα έργο χαρακτηριστεί ως κοινού ενδιαφέροντος από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, έχει πρόσβαση σε ένα σύνολο χρηματοδότησης 5,35 δις € από τα: Connecting Europe Facility (CEF) και κεφάλαιο της Ε.Ε. για την τόνωση της ενέργειας, των μεταφορών και των ψηφιακών υποδομών 2014-2020 (30 δις). Η χρηματοδότηση αυτή έχει σκοπό να επιταχύνει την υλοποίηση σχετικών προγραμμάτων και να προσελκύσει ιδιώτες επενδυτές.

Όσον αφορά στον αγωγό Eastmed⁶⁰, αν τελικά υλοποιηθεί, θα φέρνει φυσικό αέριο από τη λεκάνη της Λεβαντίνης στην Ελλάδα, με ένα πρώτο τμήμα να συνδέει την Κύπρο και το Ισραήλ με την Κρήτη και από εκεί με την υπόλοιπη, ηπειρωτική Ελλάδα ώστε στη συνέχεια, μέσω Ιταλίας πια να συνδέεται με το ευρωπαϊκό δίκτυο αερίου, ίσως αφού έχει πρώτα συνδεθεί και με τον αγωγό TAP. Η χωρητικότητα του αγωγού προγραμματίζεται στα 30 δις κ.μ. το χρόνο με μήκος που αναμένεται να φτάνει κοντά στα 1.900 χμ. σε βάθος της τάξης των 3.000 μέτρων, αποτελώντας τον μακρύτερο και βαθύτερο υποθαλάσσιο αγωγό⁶¹. Αξίζει να σημειωθεί ότι το έργο αυτό χαρακτηρίζεται από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή ως Project of Common Interest (P.C.I.) που σημαίνει ότι πληροί τις εξής προϋποθέσεις: επηρεάζει την αγορά ενέργειας σε τουλάχιστον δύο ευρωπαϊκές χώρες, βελτιώνει τον ανταγωνισμό, συνεισφέρει στην ενεργειακή ολοκλήρωση και ασφάλεια, βοηθά στη διαφοροποίηση των πηγών και τέλος συνεισφέρει στους στόχους αειφορίας⁶².

Είναι ωστόσο εμπορικά βιώσιμος; Οι αναλύσεις δεν συμφωνούν σε ένα κοινό συμπέρασμα. Έτσι, ο Eastmed αποτελεί σύμφωνα με μελέτη της ιταλικής Edison⁶³ ένα βιώσιμο οικονομικά σχέδιο με εκτιμώμενο κόστος περί τα 6 δις \$, ο οποίος καθίσταται οικονομικά βιώσιμος χάρη στα σημαντικά κοιτάσματα που προσδοκούν οι εμπλεκόμενες ενεργειακές εταιρείες να βρουν ανοικτά της Κύπρου. Άλλες αναλύσεις ωστόσο, ανεβάζουν το κόστος τους αγωγού στα 6,2 δις €

⁵⁹ Βλ. υποσημείωση 48

⁶⁰ Για Χάρτη που να απεικονίζει την όδευση του Eastmed και δυνητικές πηγές τροφοδοσίας του, βλ. Χάρτη 4.

⁶¹ Βλ. Κότταρη, Μ.(2015), *Η ενεργειακή πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης και ο ρόλος των χωρών της Ανατολικής Μεσογείου*, Πάντειο Πανεπιστήμιο, σσ.185-186

⁶² Βλ. European Commission, Energy, Projects of Common Interest, Πηγή: <https://ec.europa.eu/energy/en/topics/infrastructure/projects-common-interest>

⁶³ Βλ. "EastMed pipeline commercially viable", 25/01/2017, Cyprus Mail, Πηγή: <http://cyprus-mail.com/2017/01/25/112983/>

(Tagliapietra, 2017), υποστηρίζοντας ότι ο αγωγός δεν είναι οικονομικά βιώσιμος και τον συγκρίνουν με το σχέδιο Ναμπούκο που επίσης είχε θετική υποδοχή στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή, αλλά ποτέ δεν είδε το δρόμο της υλοποίησης.

Από πλευράς πλεονεκτημάτων, ο αγωγός αναβαθμίζει γεωπολιτικά τόσο την Κύπρο, όσο και την Ελλάδα, δίνοντας διέξοδο και στο φυσικό αέριο του Ισραήλ και πολύ πιθανώς της Αιγύπτου κατευθείαν στις αγορές της Ευρώπης, χωρίς τη μεσολάβηση της Τουρκίας, η οποία δεν είναι πάντοτε προβλέψιμος δρων. Ένα άλλο πλεονέκτημα του αγωγού είναι η ένταξή του στα έργα P.C.I., κάτι που πρακτικά σημαίνει ότι μεγάλο μέρος της κατασκευής του μπορεί να καλυφθεί από ειδικά κονδύλια που η Ε.Ε. προβλέπει προκειμένου να επιτύχει την ενεργειακή της ασφάλεια και τη διαφοροποίηση πηγών και οδούσεων ενέργειας. Αυτό επιτυγχάνεται με τον Eastmed σε ικανοποιητικό βαθμό (τρεις χώρες παραγωγοί, ενώ μπορούν μελλοντικά να συνδεθούν και άλλες, όπως ο Λίβανος, η Συρία κ.α.). Αν μάλιστα συνδεθεί στην Ελλάδα και με τον δρομολογημένο αγωγό TAP (Trans-Adriatic Pipeline), οι δυνατότητες ενεργειακής διαφοροποίησης αυξάνονται έτι περαιτέρω.

Μολαταύτα, δεν πρέπει να υποβαθμίζεται ούτε η τεχνική δυσκολία υλοποίησης του αγωγού, ο οποίος σε ορισμένα σημεία θα κληθεί να διασχίσει βάθη μεγαλύτερα των 3.000 μέτρων, ούτε, κυρίως, η απουσία συμφωνίας ως προς την οριοθέτηση υφαλοκρηπίδας και Α.Ο.Ζ. ως εκ της άτεγκτης στάσης της Τουρκίας για τους λόγους που αναφέρθηκαν στο υποκεφάλαιο με τις νομικές προεκτάσεις του ζητήματος. Παράλληλα, ο Eastmed αναμένεται να είναι κοστοβόρος και αποτελεί την ακριβότερη λύση όδευσης λόγω μήκους και τεχνικών δυσκολιών. Σίγουρα το φυσικό αέριο καμίας χώρας της περιοχής δεν φτάνει από μόνο του να καλύψει τη δυναμικότητα του αγωγού και δεν είναι βέβαιο ότι το θετικό μομέντουμ που υπάρχει αυτή τη στιγμή στις σχέσεις Ελλάδας-Κύπρου με Αίγυπτο και Ισραήλ θα συνεχιστεί για τα επόμενα χρόνια, ούτε και το ότι Ισραήλ και Αίγυπτος δεν θα αποκαταστήσουν τις σχέσεις τους με την Τουρκία και άρα θα επιχειρήσουν μελλοντικά να εξαγάγουν τα ενεργειακά τους αποθέματα στην ενεργειακά εξαρτώμενη Τουρκία ή μέσω αυτής. Ο πιο σημαντικός όμως παράγοντας είναι το κόστος εξόρυξης του φυσικού αερίου της λεκάνης της Λεβαντίνης και η δυνατότητά του να συναγωνιστεί κυρίως το ρωσικό φυσικό αέριο. Το τελευταίο σύμφωνα με τον Τσαρλς Έλληνα τροφοδότησε κατά 34% τις ενεργειακές ανάγκες της Ευρώπης το 2016 σε πολύ ανταγωνιστικές τιμές της τάξης των \$4,7/mmBTU, με δυνατότητες περαιτέρω μελλοντικής μείωσης της τιμής λόγω χαμηλού κόστους εξόρυξης. Αυτό θα είναι που θα κρίνει τελικά κατά πόσο ο Eastmed θα μείνει κενό γράμμα ή θα ανταποκριθεί στις υψηλές προσδοκίες των εμπλεκόμενων σε αυτόν φορέων και κρατών.

Περνώντας στον EuroAsia Interconnector, αν υλοποιηθεί, θα είναι το μεγαλύτερο έργο ηλεκτρικής υποδομής στην Ευρώπη. Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή έχει ήδη δώσει οικονομική ενίσχυση στο έργο μέσα από τη χρηματοδότηση της προπαρασκευαστικής μελέτης. Η όδυσή του προβλέπει την ηλεκτρική διασύνδεση Ισραήλ- Κύπρου- Κρήτης- Αττικής και από εκεί και πέρα διασύνδεση με το ευρωπαϊκό σύστημα μεταφοράς ενέργειας, με εκατέρωθεν δυνατότητα μεταφοράς 2.000 MW και αποτελεί το μοναδικό ενεργειακό διάδρομο διασύνδεσης Βορρά-Νότου που έχει εγκριθεί από την Επιτροπή. Έχουν δε ήδη εγκριθεί 14,5 εκατομμύρια € για την τελική μελέτη προ υλοποίησης. Ακόμα και αν δεν έχει θεωρητικά άμεση συνάφεια με τις ελληνοαιγυπτιακές ενεργειακές σχέσεις, ωστόσο, το σκεπτικό είναι να στέλνεται ενέργεια από την πλούσια ενεργειακά περιοχή της νοτιοανατολικής Μεσογείου στην Ευρώπη όχι ως φυσικό αέριο, αλλά ως ηλεκτρική ενέργεια, κάτι στο οποίο η Αίγυπτος θα έχει το ρόλο της. Παράλληλα, όταν γίνει ο κορμός του έργου διασύνδεσης Ισραήλ-Κύπρου-Ελλάδας, θα είναι τεχνικά και οικονομικά εύκολο να διασυνδεθεί ηλεκτρικά η μεγάλη αγορά της Αιγύπτου με το ευρωπαϊκό ηλεκτρικό δίκτυο. Τα έργα αναμένονται να ξεκινήσουν εντός 2017, ώστε ο μήκους 1500 περίπου χμ αγωγός να λειτουργήσει εντός πενταετίας.

Επιπρόσθετα, στο πλαίσιο της Μεσογειακής Ένωσης, η οποία περιλαμβάνει τα κράτη μέλη της Ε.Ε., την Ευρωπαϊκή Επιτροπή και δεκαπέντε μεσογειακά κράτη μεταξύ των οποίων κι η Αίγυπτος, εγκρίθηκαν το Μάρτιο του 2015 τρεις Ενεργειακές Πλατφόρμες: η Πλατφόρμα Αγοράς Ηλεκτρισμού, η Πλατφόρμα Ανανεώσιμης Ενέργειας και Ενεργειακής Αποδοτικότητας και η Πλατφόρμα Αερίου. Η πρώτη έχει ως στόχο την προοδευτική ενσωμάτωση όλων των επιμέρους ενεργειακών αγορών των χωρών μελών και την επίτευξη ηλεκτρικών διασυνδέσεων και ανταλλαγών ώστε η ενέργεια να καταστεί ασφαλής, προσιτή και αειφόρος για όλα τα κράτη μέλη. Η Πλατφόρμα Ανανεώσιμης Ενέργειας και Αποδοτικότητας από τη μεριά της, στοχεύει στην προσαρμογή στην κλιματική αλλαγή και στην κοινωνικοοικονομική ανάπτυξη της περιοχής μέσα από την ενίσχυση μέτρων ενεργειακής αποδοτικότητας και την προώθηση ανανεώσιμων πηγών ενέργειας. Τέλος, η Πλατφόρμα Αερίου στοχεύει στην ανάπτυξη ενός Ευρω-μεσογειακού δικτύου αερίου για να προωθηθεί η ενεργειακή ασφάλεια και η προβλεψιμότητα προσφοράς και ζήτησης ώστε χώρες παραγωγί και χώρες καταναλωτές να εξισορροπήσουν τα συμφέροντά τους διασφαλίζοντας την ανάπτυξη των άφθονων αποθεμάτων της περιοχής.

Συμπεράσματα

Ανακεφαλαιώνοντας όσα αναλύθηκαν στην εργασία, η παρατήρηση της εισαγωγής για στρατηγικής φύσης συνεργασία μοιάζει να δικαιώνεται. Καταρχάς, σε ό,τι αφορά στις οικονομικές σχέσεις των δύο χωρών, καλύπτονται από ένα όλο και στενότερο και ευνοϊκότερο θεσμικό πλαίσιο, χάρη και στη συμφωνία Σύνδεσης Ε.Ε.-Αιγύπτου, αλλά και στις συμφωνίες που υπογράφηκαν στα πλαίσια των Συναντήσεων κορυφής των ηγετών των δύο κρατών. Επιπρόσθετα, το διμερές εμπόριο έχει σταθεροποιηθεί πάνω από το ένα δις ευρώ και ακολουθεί μια σταθερά αυξητική πορεία, η οποία αναμένεται να συνεχιστεί αν ο νέος Αιγύπτιος Πρόεδρος καταφέρει να βάλει τη χώρα του στις ράγες της πολιτικής σταθερότητας και της οικονομικής προόδου και η Ελλάδα ξεπεράσει επίσης τα οικονομικά προβλήματα που την ταλανίζουν. Οι ελληνικές επενδύσεις που είχαν γίνει τα προηγούμενα χρόνια φαίνεται να δρέπουν τους καρπούς τους και η παραίνεση της Αιγύπτιας υπουργού Επενδύσεων και Διεθνούς Συνεργασίας, η Ελλάδα να ανέβει από την 36^η στην 20^η θέση σε επενδύσεις⁶⁴ σημαίνει ότι το έδαφος είναι γόνιμο και ευνοϊκό και για νέες ελληνικές επενδύσεις και ότι οι τελευταίες αντιμετωπίζονται θετικά.

Το πεδίο των οικονομικών σχέσεων αναμένεται να ενισχυθεί και από το μέτωπο του τουρισμού και τη σημαίνουσα πρωτοβουλία συνεργασίας των δύο χωρών για από κοινού προσέλκυση τουριστών. Πάντα στο ίδιο πεδίο σχέσεων, η αναπτυξιακή βοήθεια υπήρξε ένα σημαντικό όχημα ανάπτυξης των διμερών οικονομικών σχέσεων και άσκησης οικονομικής διπλωματίας για την Ελλάδα. Αν σήμερα έχει σχεδόν εκλείψει, τουλάχιστον σε διμερές επίπεδο, αυτό δεν σημαίνει ότι δεν μπορεί, μόλις η Αθήνα ανακάμψει, να συνεχίσει την παροχή αναπτυξιακής βοήθειας, ενώ σε κάθε περίπτωση και οι ελληνικές επιχειρήσεις συνεχίζουν, μέσα από προγράμματα εταιρικής και κοινωνικής ευθύνης και μέσα από τις επενδύσεις τους να συνεισφέρουν στους αναπτυξιακούς στόχους της Αιγυπτιακής Κυβέρνησης.

Περνώντας στο ενεργειακό πεδίο, οι μέρες του Ιουλίου του 1956, όταν ο πρόεδρος Νάσσερ εθνικοποιούσε τη Διώρυγα του Σουέζ, αποκόπτοντας μία ζωτική αρτηρία για την παγκόσμια διακίνηση αγαθών και θέτοντας κατά τον Jean Monnet, τις ευρωπαϊκές εισαγωγές αργού σε κίνδυνο και άρα την ενεργειακή τροφοδοσία της ενεργειακά εξαρτώμενης τότε Ε.Ο.Κ., φαίνεται να έχει παρέλθει ανεπιστρεπτή. Σήμερα, εξήντα χρόνια μετά, η ενεργειακή τροφοδοσία της Ευρώπης

⁶⁴ Βλ. σχετικά το άρθρο «Επαφές στην Αίγυπτο για αύξηση των ελληνικών επενδύσεων» με ημερομηνία δημοσίευσης 28/05/2017 στο Euro2day. Πηγή: <http://www.euro2day.gr/news/economy/article/1542228/epafes-sthn-aigypto-gia-ayxhsh-ton-ellhnikon-epend.html> , Επίσκεψη ιστοτόπου: 26/10/2017

εξακολουθεί να κρίνει την πρόοδο ή την παρακμή των ευρωπαϊκών χωρών, όπως ο ίδιος είχε πει τότε. Η ειδοποιός διαφορά είναι ότι, αν τότε η Αίγυπτος ήταν, για τις χώρες της Ε.Ο.Κ., μέρος του προβλήματος, σήμερα αποτελεί, χάρη και στη διευρυμένη, στρατηγικής φύσης συνεργασία της με την Ελλάδα, την Κύπρο και το Ισραήλ, στα σημαντικά της κοιτάσματα και στην ξανακερδισμένη πολιτική της σταθερότητα, μέρος της λύσης.

Η λύση αυτή περνά μέσα από τον καθορισμό της υφαλοκρηπίδας και κατ'επέκταση της Α.Ο.Ζ. με την Ελλάδα, κίνηση που αναμένεται να προσελκύσει νέες επενδύσεις, να παγιώσει την πλέον πολιτικά, οικονομικά και οικολογικά συμφέρουσα διαδρομή του φυσικού αερίου προς τη διψασμένη ενεργειακά Ευρώπη και να δώσει ενδεχομένως τη δυνατότητα προκήρυξης και νέων διαγωνισμών σε θαλάσσιες εκτάσεις που ήταν μέχρι τότε διαφιλονικούμενες. Οι διακρατικές συμφωνίες που έχουν υπογραφεί ήδη και αυτές που προετοιμάζονται επιτρέπουν να ατενίζει κανείς το μέλλον με αισιοδοξία και σε αυτό το ζήτημα, χωρίς ωστόσο να παραγνωρίζονται οι αντιδράσεις άλλων δρώντων της περιοχής, όπως η Τουρκία.

Εν κατακλείδι, σε μια εποχή που Αίγυπτος και Ελλάδα ψάχνουν το διεθνή τους βηματισμό, η στρατηγικής φύσης συνεργασία τους μπορεί να λύσει πολλά από τα προβλήματά τους και να τις καθιερώσει και πάλι στο παγκόσμιο στερέωμα ως υπολογίσιμες περιφερειακές δυνάμεις, δίνοντας διέξοδο στα πιο παραγωγικά τμήματα των κοινωνιών τους.

Παράρτημα

Πίνακας Νο1

Οι κυριότεροι εξαγωγείς αγαθών προς την Αίγυπτο. Μόνο η Ιταλία και το Η.Β. φιγουράρουν στις πρώτες θέσεις από πλευράς Ε.Ε., ωστόσο η Ε.Ε. παραμένει μακράν ο κύριότερος εμπορικός εταίρος της Αιγύπτου συνολικά. Πηγή: WITS

Partner Name	Export (US\$ Thousand)	Export Partner Share (%)
Saudi Arabia	2,027,096.43	9.23
Italy	1,615,613.35	7.35
Turkey	1,272,011.42	5.79
United States	1,232,180.10	5.61
United Arab Emirates	1,111,976.44	5.06
United Kingdom	951,002.47	4.33

Πίνακας Νο2

Οι κυριότεροι εισαγωγείς αιγυπτιακών αγαθών: ισχύει κι εδώ η ίδια παρατήρηση με πριν για τις χώρες της Ε.Ε. Πηγή: WITS

Partner Name	Export (US\$ Thousand)	Export Partner Share (%)
United States	2,058,112,208.51	13.21
China	1,323,771,077.92	8.49
Germany	979,357,223.55	6.28
Hong Kong, China	646,221,084.14	4.15
United Kingdom	608,455,502.11	3.90
France	554,892,566.63	3.56
Japan	513,881,088.50	3.30
Netherlands	509,474,569.89	3.27

Πίνακας Νο 3

Συμφωνίες οικονομικού & εμπορικού περιεχομένου Ελλάδας-Αιγύπτου, Πηγή: Έκθεση της Β3 Διεύθυνσης για το Διμερές Θεσμικό Πλαίσιο με τις χώρες της Β. Αφρικής, Μ. Ανατολής και Κόλπου

1. Συμφωνία για τη Ναυτιλία και τις θαλάσσιες μεταφορές (1981). Κύρωση: 1984.
2. Συμφωνία για τους μετακλητούς εργάτες (1981). Κύρωση: 1984. Αλληλένδετη με τη Συμφωνία για απαλλαγή των εργαζομένων από την καταβολή τελών(1981) & τη Συμφωνία για την κοινωνική ασφάλεια (Υπογραφή:1985-Κύρωση: 1986)
3. Συμφωνία οικονομικής & τεχνικής συνεργασίας (1986). Κύρωση: 1987, σε ισχύ από '89.
4. Πρωτόκολλο συνεργασίας στον αγροτικό τομέα (1987). Κύρωση: 1991.
5. Συμφωνία Προώθησης και Αμοibaίας Προστασίας των Επενδύσεων(1993). Κύρωση: 1995
6. Συμφωνία για την Αποφυγή της Διπλής Φορολογίας (2004). Κύρωση: 2006
7. Μνημόνιο Συνεργασίας στον τομέα του Τουρισμού (2005). Κύρωση: 2006
8. Μνημόνιο Συνεργασίας στις Θαλάσσιες Μεταφορές και Ανάπτυξη Λιμένων (2005)
9. Μνημόνιο Συνεργασίας για την Ενέργεια (2006). Κύρωση: 2006
10. Πρωτόκολλο Συνεργασίας μεταξύ Εμπορικού και Βιομηχανικού Επιμελητηρίου Θεσσαλονίκης και του Εμπορικού Επιμελητηρίου Αλεξάνδρειας (2004)
11. Μνημόνιο Κατανόησης διμερούς λιμενικής συνεργασίας μεταξύ του Οργανισμού Λιμένος Πειραιά κι εκείνου της Αλεξάνδρειας (2013)
12. Μνημόνια Κατανόησης και μεταξύ των Οργανισμών Λιμένων Καβάλας και Αλεξάνδρειας, καθώς και Αλεξανδρούπολης και Νταμιέττα (2015)

Πίνακας Νο4

Κατανομή των κυριότερων εισαγωγών και εξαγωγών προϊόντων για τις δύο χώρες, 2010-2014. Πηγή: Πανελλήνιος Σύνδεσμος Εξαγωγέων

Κατηγορίες Προϊόντων	% ΚΑΤΑΝΟΜΗ									
	Εξαγωγές ελληνικών προϊόντων					Εισαγωγές αιγυπτιακών προϊόντων				
	2010	2011	2012	2013	2014	2010	2011	2012	2013	2014
Γεωργικά προϊόντα	7,39%	8,59%	15,10%	7,32%	6,05%	8,74%	6,04%	3,36%	4,12%	1,62%
Πρώτες ύλες	20,51%	8,11%	7,35%	12,48%	9,26%	2,92%	2,25%	3,03%	1,63%	0,97%
Καύσιμα	48,44%	68,49%	58,13%	66,04%	73,66%	56,04%	74,84%	71,58%	76,03%	82,95%
Βιομηχανικά αγαθά	23,64%	14,77%	19,33%	14,12%	11,02%	32,30%	16,87%	22,03%	18,21%	14,46%
Άλλα	0,02%	0,04%	0,09%	0,04%	0,01%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%

Πίνακας Νο 5

Τα κυριότερα εισαγώγιμα και εξαγώγιμα προϊόντα μεταξύ των δύο χωρών. Πηγή: ITC Trademap

Product label	Greece's imports from Egypt			Greece's exports to Egypt		
	Value in 2014	Value in 2015	Value in 2016	Value in 2014	Value in 2015	Value in 2016
All products	1117131	729432	638981	1004022	1156893	830035
Mineral fuels, mineral oils and products of their distillation; bituminous substances; mineral ...	927287	587223	495375	739687	938609	640410
Fertilisers	51469	36288	48419	83275	57747	61334
Edible vegetables and certain roots and tubers	13589	23338	20129	31772	30830	23186
Organic chemicals	33204	5357	15968	8704	16285	15995
Plastics and articles thereof	25824	17639	12732	13695	14675	12249
Salt; sulphur; earths and stone; plastering materials, lime and cement	7097	9021	7351	7678	9067	7627
Other made-up textile articles; sets; worn clothing and worn textile articles; rags	4684	3355	3885	3383	4617	6809
Preparations of vegetables, fruit, nuts or other parts of plants	3110	1185	3275	12992	16262	6781
Iron and steel	7705	2502	3126	3807	7424	6516
Articles of apparel and clothing accessories, not knitted or crocheted	1908	2127	2712	7476	5723	5464
Paper and paperboard; articles of paper pulp, of paper or of paperboard	3868	2204	2670	3437	3954	4151
Raw hides and skins (other than furskins) and leather	925	1347	2614	1740	3067	3310
Carpets and other textile floor coverings	1502	1425	1764	6421	3512	3029
Wood and articles of wood; wood charcoal	2409	1625	1574	929	843	2807
Cotton	1735	1826	1458	0	95	2486
Sugars and sugar confectionery	35	19	1350	1212	1947	2322
Residues and waste from the food industries; prepared animal fodder	0	0	1123	45184	10840	2066
Glass and glassware	2664	1190	1013	3944	3462	2044
Copper and articles thereof	3773	6939	583	393	799	971
Articles of stone, plaster, cement, asbestos, mica or similar materials	787	820	524	614	273	951
Soap, organic surface-active agents, washing preparations, lubricating preparations, artificial ...	707	216	471	97	104	913
Furniture; bedding, mattresses, mattress supports, cushions and similar stuffed furnishings; ...	742	488	423	961	786	739
Aluminium and articles thereof	4115	214	67	1147	204	136

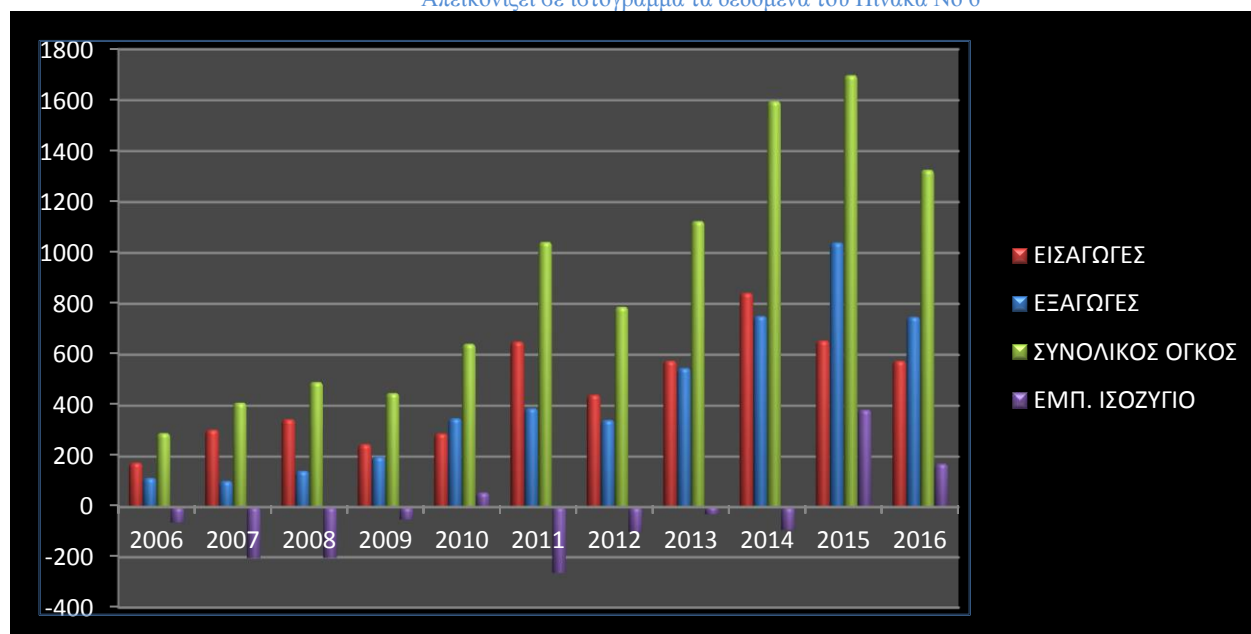
Πίνακας Νο6

Η πορεία του διμερούς εμπορίου την τελευταία δεκαετία. Ακολουθεί ιστόγραμμα που απεικονίζει τα δεδομένα του πίνακα.
 Πηγές: Egypt Statistics, ΕΛΣΤΑΤ, Έκθεση για το Διμερές εμπόριο Ελλάδας-Αιγύπτου το 2016, Γραφείο Ο.Ε.Υ. Καΐρου, ITC Trademap

ΔΙΜΕΡΕΣ ΕΜΠΟΡΙΟ (ΕΚΑΤ. €)	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
ΕΙΣΑΓΩΓΕΣ	177,2	307,9	347,9	250	292,2	653,2	444	577,4	844	657	577
ΕΞΑΓΩΓΕΣ	116,7	104,7	145,7	200,3	351,4	391	345	549	753	1042	750
ΣΥΝΟΛΙΚΟΣ ΟΓΚΟΣ	293,9	412,6	493,6	450,3	643,6	1044	789	1126	1597	1699	1.327
ΕΜΠ. ΙΣΟΖΥΓΙΟ	-60,5	-203,2	-202,2	-49,7	59,2	-262,2	-99	-28,4	-91	385	173

Ιστόγραμμα Νο 1

Απεικονίζει σε ιστόγραμμα τα δεδομένα του Πίνακα Νο 6

Πίνακας Νο 7

Εμπόριο με χώρες της Βόρειας Αφρικής και της Μέσης Ανατολής, Πηγή: Πανελλήνιος Σύνδεσμος Εξαγωγέων

Γεωγραφικές περιοχές	(σε εκατ. ευρώ)					
	Εξαγωγές		Εισαγωγές		Όγκος εμπορίου	
	2016	2015	2016	2015	2016	2015
Μαρόκο	82,5	33,4	45,6	25,4	115,9	58,8
Αλγερία	202,7	195,7	143,1	132,3	345,8	328
Τυνησία	102,3	157,2	19,5	20,6	121,8	177,8
Λιβύη	331,8	149,3	134,2	265,3	466	141,6
Αίγυπτος	750,1	1 043,0	577,0	657,4	1.327,1	1.100,4
Λίβανος	1 051,4	767,0	24,4	34,1	1.075,8	801,1
Συρία	10,0	7,6	1,9	8,4	11,9	16
Ιράκ	27,5	48,1	2 365,4	2 996,9	2.392,9	3.045
Ιράν	31,6	23,5	745,7	12,5	777,3	36
Ισραήλ	270,5	236,0	301,3	444,9	571,8	680,9
Ιορδανία	36,5	36,3	5,2	5,1	41,7	41,4
Σ.Αραβία	447,1	736,2	837,2	956,5	1.284,3	1.692,7
Κουβέιτ	23,5	21,6	17,9	19,3	41,4	40,9
Μπαχρέιν	9,8	7,5	16,4	0,3	26,2	7,8
Κατάρ	41,8	35,0	46,0	47,2	87,8	82,2
Ην. Αρ. Εμιράτα	241,7	269,7	38,8	62,3	280,5	332
Ομάν	18,5	9,8	1,6	3,3	20,1	13,1
Υεμένη	3,2	1,9	2,2	0,9	5,4	2,8

Χάρτης Νο 1

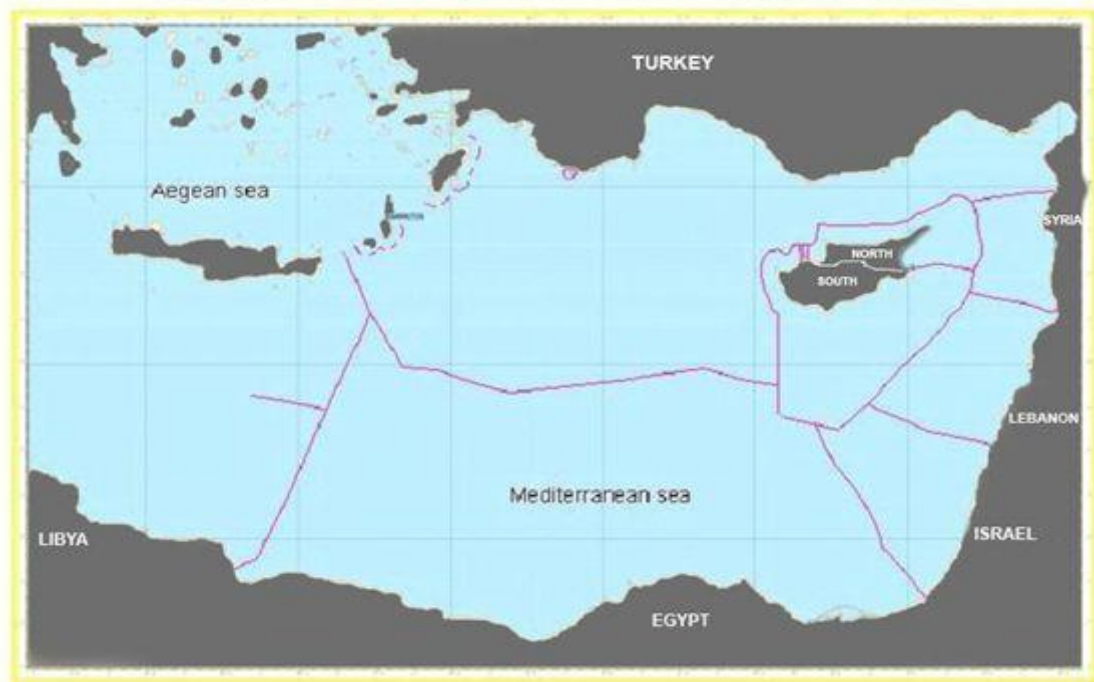
Ο χάρτης απεικονίζει την ελληνική Α.Ο.Ζ. χωρίς να λαμβάνει υπ' όψη τις αντιρρήσεις της Τουρκίας. Πηγή: Καθημερινή

Χάρτης Νο 2

Πηγή: Άρθρο του καθηγητή Γ. Τσάλτα στο Foreign Affairs (βλ. Βιβλιογραφία)

Χάρτης 2
ΑΥΘΑΙΡΕΤΗ ΤΟΥΡΚΙΚΗ ΠΡΟΤΑΣΗ ΧΑΡΑΞΗΣ ΑΟΖ
ΣΤΗ ΝΟΤΙΟ-ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΜΕΣΟΓΕΙΟ [18]

Χάρτης Νο 3

Ο χάρτης δείχνει την εξαγωγική υποδομή φυσικού αερίου της Αιγύπτου, Πηγή: European Council on Foreign Relations

Egypt's natural gas export infrastructure

Χάρτης Νο 4

Χάρτης που απεικονίζει τη διαδρομή του Eastmed και δυνητικές πηγές τροφοδοσίας. Πηγή: National Enrgy group of companies, <http://negc.com.mm/challenges-east-med-pipeline/>

Βιβλιογραφία

❖ ΒΙΒΛΙΑ

i. Ελληνικά

1. Θ. Ντόκος, Πιέρρος, Φ. (1996), *Η Μεσόγειος προς τον 21^ο Αιώνα, Η Θέση της Ελλάδας*, Αθήνα: Παπαζήσης.
2. Πανέλλα, Κ. (2007[2010]), *Ιστορία των Ισλαμικών Καθεστώτων 1914-2006*, μτφρ. Δ. Κωνσταντινίδης, Αθήνα: Ωκεανίδα.
3. Προδρομίδου, Α. (επιμ.)(2012-2013), *Η ενίσχυση των σχέσεων σε θέματα Ασφάλειας μεταξύ των κρατών στην περιοχή της Νοτιοανατολικής Μεσογείου*, Αθήνα: Ινστιτούτο Έρευνας και Κατάρτισης Ευρωπαϊκών Θεμάτων.
4. Ρούκουνας, Ε. (2005), *Διεθνές Δίκαιο Τεύχος Δεύτερο, Το κράτος και το έδαφος- Το δίκαιο της θάλασσας*, Αθήνα:Σάκκουλας.
5. Ρούσσοι, Σ. (2005), «Η Ελληνική Πολιτική στη Μέση Ανατολή: «Μεταξύ «Επιχειρησιακής Νοοτροπίας», «Εσωτερικής Πολιτικής» και Νέων Προκλήσεων» στο Αρβανιτόπουλος, Κ., Κοππά, Μ. (επιμ.)(2005), *30 Χρόνια Ελληνικής Εξωτερικής Πολιτικής, 1974-2004*, Αθήνα: Λιβάνης, σσ 79-98.
6. Σακκάς, Γ. (2015), *Η Ελλάδα στη Μεσόγειο, 1950-2004. Εξωτερική Πολιτική και Περιφερειακές Διενέξεις*, Αθήνα: Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών.
7. Τσαρδανίδης, Χ. (1992), *Η Ανανεωμένη Μεσογειακή Πολιτική της Ευρωπαϊκής Κοινότητας και η Ελλάδα*, Αθήνα: ΕΚΕΜ.
8. Τσαρδανίδης, Χ. (2008), «Οικονομική Διπλωματία» στο Τριανταφύλλου, Δ., Υφαντής, Κ., Χατζηβασιλείου, Ε.(επιμέλεια)(2008), *Διεθνείς Σχέσεις: Σύγχρονη Θεματολογία και Προσεγγίσεις*, Αθήνα: Παπαζήσης, σσ 485-510.

ii. Ξενόγλωσσα

1. Abdullah, N.(2016), *Jewish and Greek Communities in Egypt, Entrepreneurship and Business before Nasser*, London-New York: I.B.Tauris.

2. Mishrif, A. (2010) *Investing in the Middle East : The Political Economy of European Direct Investment in Egypt*, London-New York: I.B.Tauris.
3. Petasis, A. (editor)(2016), *Intractable Dilemmas in the Energy- Rich Eastern Mediterranean*, Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing.
4. Polyzoides, A.J. (2014), *Alexandria-City of Gifts and Sorrows, From Hellenistic Civilization to Multiethnic Metropolis*, Eastbourne: Sussex Academic Press.
5. Starr, D.A. (2005), *Recuperating cosmopolitan Alexandria: Circulation of narratives and narratives of circulation*, Ithaca, New York: Elsevier.
6. Tagliapietra, S. (2017), *Energy Relations in the Euro-Mediterranean: A Political Economy Perspective*, Milan: Palgrave Macmillan.

❖ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΑ ΑΡΘΡΑ

1. Baconi, T.,“Pipelines and Pipedreams: How the EU can support a regional gas hub in the Eastern Mediterranean”, European Council on Foreign Relations, April 2017, Πηγή: http://www.ecfr.eu/publications/summary/pipelines_and_pipedreams_how_the_eu_can_support_a_regional_gas_hub_in_7276, επίσκεψη ιστοτόπου: 12/10/2017.
2. Bahgat, G., “Egypt’s Energy Outlook: Opportunities and Challenges”, *Mediterranean Quarterly*, Vol.24, No 1, 2013, pp. 12-37.
3. Escribano, G., “Convergence towards Differentiation: The Case of Mediterranean Energy Corridors”, *Mediterranean Politics*, Vol. 15, No. 2, July 2010, pp. 211-229.
4. Giannakopoulos A.(editor), “Energy Cooperation and Security in the Eastern Mediterranean: A Seismic Shift towards Peace or Conflict?”, The S. Daniel Abraham Center for International and Regional Studies, Research Paper No 8, February 2016.
5. Grigoriadis, I. “Energy Discoveries in the Eastern Mediterranean: Conflict or

- Cooperation?», *Middle East Policy*, Vol. XXI, No. 3, Fall 2010, pp. 124-133.
6. Hazakis, K.J., M.S. Chailis, “The role of economic diplomacy on energy projects: the exploration of natural gas resources at Cyprus exclusive economic zone”, *International Journal of Diplomacy and Economy*, Vol. 1, Nos. 3/4, 2013, pp. 291-308.
 7. Ibrahim, S.E., “Reform And Frustration in Egypt”, *Journal of Democracy*, Vol. 7, No. 4, 1996, pp. 125-135.
 8. Katiri, L. El, Katiri, M. El, “Regionalizing East Mediterranean Gas, Energy Security, Stability and the U.S. Role”, U.S. Army War College, Strategic Studies Institute, December 2014.
 9. Khadduri, W., “East Mediterranean Gas: Opportunities and Challenges”, *Mediterranean Politics*, Vol.17, No.1, 2012, pp. 111-117.
 10. Maskus, K.E. Konan, D.E., “Trade Liberalization in Egypt”, *Review of Development Economics*, Vol.1, No.3, 1997, pp. 275-293.
 11. Roll, S., “Finance Matters!, The Influence of Financial Sector Reforms on the Development of the Entrepreneurial Elite in Egypt”, *Mediterranean Politics*, Vol. 15, No. 3, 2010, pp. 349–370.
 12. Ρούσσος, Σ. (2011), «Αίγυπτος: Η εξέγερση ηττήθηκε;», Επίκαιρη Ανάλυση Κέντρου Μεσογειακών, Μεσανατολικών και Ισλαμικών Σπουδών Πανεπιστημίου Πελοποννήσου.
 13. Tagliapietra, S., “Towards a New Mediterranean Energy Corridor? Natural Gas Developments Between Market Opportunities and Geopolitical Risks”, Fondazione Eni Enrico Mattei, December 2013.
 14. Tsakiris, T. “Greece and the Energy Geopolitics of the Eastern Mediterranean”, LSE IDEAS Strategic Update 14.1, June 2014.
 15. Τσάλτας, Γ.Ι., «Η παγίδα των ΑΟΖ. Γιατί το «κλειδί» είναι η υφαλοκρηπίδα», Τεύχος Μαρτίου, *Foreign Affairs*, 2012, σσ. 23-32 Πηγή: <http://foreignaffairs.gr/articles/68746/grigoris-i-tsaltas/i-pagida-ton-aoz?page=show>, Επίσκεψη ιστοτόπου: 16/10/2017.

16. Winrow, G. M., “Energy Security in the Broader Mediterranean”, *European Security*, Vol. 17, Iss. 1, 2008, pp. 161-183.

❖ ΑΝΑΦΟΡΕΣ- ΣΗΜΕΙΩΜΑΤΑ- ΕΚΘΕΣΕΙΣ

1. Διμερές εμπόριο Ελλάδας-Αιγύπτου το 2016, Γραφείο Ο.Ε.Υ. Καΐρου, Μάρτιος 2017.
2. Έκθεση της Β3 Διεύθυνσης για το Διμερές Θεσμικό Πλαίσιο με τις χώρες της Β. Αφρικής, Μ. Ανατολής και Κόλπου με έμφαση στις Εμπορικές και τις Οικονομικές Σχέσεις, Νοέμβριος 2009, Πηγή: http://www.agora.mfa.gr/images/pdfs/B3/DIM_THESMIKO_PLAISIO_NO_EMBRIOS_2009.pdf, επίσκεψη ιστοτόπου: 01/10/2017.
3. Ετήσια Έκθεση του Ελληνικού Γραφείου Ο.Ε.Υ. στο Κάιρο για το 2014, Ιούλιος 2015.
4. Ετήσιες Εκθέσεις Υ.Δ.Α.Σ. στον Ο.Ο.Σ.Α. για τα έτη 2003-2015, Πηγή: <http://hellenicaid.mfa.gr/etesies-ektheseis/udas/annual-reports.html>, επίσκεψη ιστοτόπου: 05/10/2017.
5. Σημείωμα Β3 Οικονομικής Διεύθυνσης του Υπουργείου Εξωτερικών για τις Οικονομικές- Εμπορικές Σχέσεις Ελλάδας- Αιγύπτου.
6. Σημείωμα της θυγατρικής της Εθνικής Τράπεζας στην Αίγυπτο για το χρονικό της δραστηριοποίησής της εκεί, Πηγή : http://www.nbg.com.eg/en/pages/2/about_nbg_egypt, επίσκεψη ιστοτόπου: 16/09/2017.
7. Egypt State Information Service, Economic Relations with Greece, Πηγή: <http://www.sis.gov.eg/Story/97534?lang=en-us>, επίσκεψη ιστοτόπου: 28/09/2017.
8. S. Andoura, D. Koranyi, “Energy in the Eastern Mediterranean, Promise or Peril?”, Joint Report, Egmont Institute, Atlantic Council, May 2014.
9. Santander Trade Portal, Egypt: Foreign Investment, Πηγή: <https://en.portal.santandertrade.com/establish-overseas/egypt/foreign->

[investment?&actualiser_id_banque=oui&id_banque=0&memoriser_choix=memoriser](#), επίσκεψη ιστοτόπου: 4/10/2017.

❖ ΑΡΘΡΑ ΤΟΥ ΤΥΠΟΥ

1. «Αίγυπτος: Μπήκε σε πρόγραμμα του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου», 14/11/2016, Euronews, Πηγή: <http://gr.euronews.com/2016/11/14/challenge-and-hope-analysing-egypt-s-loan-from-the-imf>, επίσκεψη ιστοτόπου: 03/10/2017.
2. «Αίγυπτος: Το καλοκαίρι θα αλλάξει η τιμή της τουριστικής βίζας», 27/02/2017, Newsit, Πηγή: <http://www.newsit.gr/kosmos/aigyptos-to-kalokairi-tha-allaksei-i-timi-tis-toyristikis-vizas/1066180/>
3. «Διμερή συμφωνία για τον τουρισμό υπέγραψε στο Κάιρο η Αν. Υπουργός Τουρισμού Έλενα Κουντουρά με τον Αιγύπτιο ομόλογό της Χ. Ζααζούα», 23/02/2016, Pyramis News, Πηγή: <http://pyramisnews.gr/mnimonio-synergasias-elladas-aigyptou-apo-kountoura-zazoua/>, Επίσκεψη ιστοτόπου: 04/10/2017.
4. «Δυναμική παρουσία μεγάλων ελληνικών ομίλων στην Αίγυπτο», 03/02/11, Εφημερίδα Καθημερινή, Πηγή: <http://www.kathimerini.gr/842127/article/epikairothta/politikh/h-8alassia-orio8ethsh-me-thn-aigypto>, Επίσκεψη ιστοτόπου: 15/10/2017.
5. «Επαφές στην Αίγυπτο για αύξηση των ελληνικών επενδύσεων», 28/05/2017, Euro2day, Πηγή: <http://www.euro2day.gr/news/economy/article/1542228/epafes-sthn-aigypgia-ayxhsh-ton-ellhnikon-epend.html>, Επίσκεψη ιστοτόπου: 26/10/2017.
6. “EastMed pipeline commercially viable”, 25/01/2017, Cyprus Mail, Πηγή: <http://cyprus-mail.com/2017/01/25/112983/>, Επίσκεψη ιστοτόπου: 05/10/17.
7. «Egypt: Central Bank eases capital controls», 08/01/2014, The Economist, Πηγή: <http://www.eiu.com/industry/article/511402235/egypt-central-bank-eases-capital-controls/2014-01-08>, Επίσκεψη ιστοτόπου: 24/09/2017.
8. «Who are Egypt's Coptic Christians?», 26/05/2017, CNN, Πηγή: <http://edition.cnn.com/2017/04/09/middleeast/egypt-coptic->

- [christians/index.html](#), Επίσκεψη ιστοτόπου:27/09/2017.
9. «Ενέργεια και περιφερειακή ασφάλεια στο επίκεντρο της τριμερούς», 15/06/2017, Εφημερίδα των Συντακτών, Πηγή: <http://www.efsyn.gr/arthro/energeia-kai-perifereiaiki-asfaleia-sto-epikentro-tis-trimeroyis>, Επίσκεψη ιστοτόπου: 15/10/2017.
 10. «Νέες φήμες για οριοθέτηση ΑΟΖ Ελλάδας-Αιγύπτου», 03/08/2017, Signalive, Πηγή: <http://www.signalive.com/news/energia/447497/nees-fimes-gia-oriothetisi-aoz-elladasaigyptou>, Επίσκεψη ιστοτόπου:16/10/2017.
 11. «Όλοι οι "μεγάλοι" στην ελληνική ΑΟΖ - Ενδιαφέρον και από την ENI για τους υδρογονάνθρακες της Κρήτης», , 9 Οκτωβρίου 2017, Energy Press, Πηγή: <https://energypress.gr/news/oloi-oi-megaloi-stin-elliniki-aoz-endiaferon-kai-apo-tin-eni-gia-toys-ydrogonanthrakes-tis>, Επίσκεψη ιστοτόπου: 14/10/2017.
 12. «Ολοκλήρωση πώλησης της Piraeus Bank Egypt στην ABK», 10/11/2015, Εφημερίδα Ναυτεμπορική, Πηγή: <http://www.naftemporiki.gr/finance/story/1029245/oloklirosi-polisis-tis-piraeus-bank-egypt-stin-abk>, Επίσκεψη ιστοτόπου:28/09/2017.
 13. «ΣΕΒ: Επιχειρηματική συνεργασία Ελλάδας-Αιγύπτου», 03/05/2017, Business News, Πηγή: <http://www.businessnews.gr/article/72982/sev-epiheirimatiki-synergasia-elladas-aigyptoy>, Επίσκεψη ιστοτόπου: 01/10/2017.
 14. Βικέτος, Α., «Οι άριστες σχέσεις Ελλάδας και Κύπρου με Αίγυπτο βοηθούν το Πατριαρχείο Αλεξανδρείας», 21/08/2017, ΑΠΕ-ΜΠΕ, Πηγή: <http://mignatiou.com/2017/08/i-aristes-schesis-elladas-ke-kiprou-me-egipto-voithoun-to-patriarchio-alexandrias/>, Επίσκεψη ιστοτόπου: 02/10/2017.
 15. Σ. Γκουτζάνης, «Καταλύτης η τριμερής συνεργασία Ελλάδας - Αιγύπτου – Κύπρου», 09/12/2015, Εφημερίδα Πρώτο Θέμα, Πηγή: <http://www.protothema.gr/politics/article/534476/katalutis-i-trimeris-sunergasia-elladas-aiguptou-kuprou/>, Επίσκεψη ιστοτόπου:09/10/2017.
 16. Κ. Ζαφειρόπουλος, «Και Πρέσβεις σε σκάνδαλο με ΜΚΟ», 04/03/2015,

Εφημερίδα των Συντακτών, Πηγή: <http://www.efsyn.gr/arthro/kai-presveise-skandalo-me-mko>, Επίσκεψη ιστοτόπου: 04/10/2017.

17. Λ. Καραγεώργος, «Αυξάνει μερίδια παγκοσμίως ο ελληνόκτητος στόλος», 17/03/2017, Ναυτεμπορική, Πηγή: <http://www.naftemporiki.gr/finance/story/1215180/auksanei-meridia-pagkosmios-o-ellinoktitos-stolos>, Επίσκεψη ιστοτόπου 10/10/2017.
18. Θ. Καρυώτης, «Υφαλοκρηπίδα και ΑΟΖ, μύθοι και πραγματικότητα», 11/12/2011, Εφημερίδα Καθημερινή, Πηγή: <http://www.kathimerini.gr/445226/article/epikairothta/politikh/yfalokrhpidai-kai-aoz-my8oi-kai-pragmatikothta>, Επίσκεψη ιστοτόπου: 16/10/2017.
19. Ν. Κάτσικας, «Στο υψηλότερο επίπεδο, οι επιχειρηματικές επαφές μεταξύ Ελλάδας – Αιγύπτου», 28/05/2017, ΑΠΕ-ΜΠΕ Πηγή: <http://mignatiou.com/2017/05/sto-ipsilotero-epipedo-i-epichirimatikes-epafes-metaxi-elladas-egiptou/>, Επίσκεψη ιστοτόπου: 23/09/2017.
20. Κουλούρης, Γ., «Το δυσοίωνα μέλλον των Τουρκοαιγυπτιακών Σχέσεων» στο Modern Diplomacy, Μάρτιος 2016, Πηγή: <http://presscode.gr/2016/03/dysiono-mellon-ton-tourko-egyptiakon-scheseon/>, Ημερομηνία επίσκεψης ιστοτόπου: 18/09/17.
21. Συρίγος, Α. «Η θαλάσσια οριοθέτηση με την Αίγυπτο», 13/12/2015, Εφημερίδα Καθημερινή, Πηγή: <http://www.kathimerini.gr/842127/article/epikairothta/politikh/h-8alassia-orio8ethsh-me-thn-aigypto>, Επίσκεψη ιστοτόπου: 15/10/2017.

❖ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ- ΔΙΑΤΡΙΒΕΣ

1. Καριπίδης, Δ.(2013), *Η Μεσογειακή Πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης*, Επιβλέπων διπλωματικής εργασίας: Η. Κουσκουβέλης, Πανεπιστήμιο Μακεδονίας.
2. Κότταρη, Μ.(2015), *Η ενεργειακή πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης και ο ρόλος των χωρών της Ανατολικής Μεσογείου*, Επιβλέπων διδακτορικής

διατριβής: Δ. Σιδέρης, Πάντειο Πανεπιστήμιο.

❖ ΟΠΤΙΚΟΑΚΟΥΣΤΙΚΟ ΥΛΙΚΟ

1. Ντοκιμαντέρ του Al Jazeera, «Egypt: The Other Homeland», ημερομηνία δημοσίευσης: 4/4/2012, Πηγή: https://www.youtube.com/watch?v=Cjw4VIg1_r0, Ημερομηνία επίσκεψης ιστοτόπου : 15/09/2017.

❖ ΑΠΟΦΑΣΕΙΣ- ΣΥΜΒΑΣΕΙΣ- ΑΛΛΑ ΚΕΙΜΕΝΑ

1. Απόφαση 2004/635/ΕΚ του Συμβουλίου της Ε.Ε. για τη σύναψη Ευρωμεσογειακής Συμφωνίας Σύνδεσης μεταξύ των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων και των κρατών μελών της και της Αραβικής Δημοκρατίας της Αιγύπτου.
2. Εφημερίδα της Κυβέρνησης, 7 Νοεμβρίου 2008, Τεύχος Πρώτο, Αρ. Φύλλου 226 (ΦΕΚ Α 226/2008).
3. Εφημερίδα της Κυβέρνησης, 13 Ιανουαρίου 2017, Τεύχος Πρώτο, Αρ. Φύλλου: 1 (ΦΕΚ Α 1/2017).
4. Fact Sheet on Egypt-Greece Economic and Trade Relations, Alexandria Chamber of Commerce, Πηγή: <http://english.alexcham.org/c1563/Egypt---Greece---Economic-and-Trade-relations>, επίσκεψη ιστοτόπου: 02/10/2017.
5. Letter dated 15 June 2016 from the Chargé d'affaires of the Permanent Mission of Turkey to the United Nations addressed to the Secretary-General, A/70/945-S/2016/541, Πηγή: <http://undocs.org/A/70/945>, επίσκεψη ιστοτόπου: 16/10/2017.
6. Letter dated 8 December 2016 from the Permanent Representative of Greece to the United Nations addressed to the Secretary-General, A/71/675-S/2016/1043, Πηγή: <http://undocs.org/A/71/675>, επίσκεψη ιστοτόπου: 16/10/2017.

7. Συμπεράσματα Ημερίδας για τη Χρήση του Φυσικού Αερίου στην Κρήτη ως καυσίμου για την παραγωγή ηλεκτρικής ενέργειας, ΔΕΠΑ Α.Ε., Ηράκλειο, 24 Απριλίου 2004, Πηγή: http://www.rae.gr/old/K1/Crete_NGSupply/Crete-DEPA.pdf, Επίσκεψη ιστοτόπου: 07/10/2017.
8. Τομαρά-Σιδέρη, Μ.: “Αιγυπτιώτης Ευεργετισμός : ιστορία και ιδεολογία”, Πρακτικά του Γ' Ευρωπαϊκού Συνεδρίου Σπουδών (EENS) Βουκουρέστι, 2007, Πηγή: <https://hellenicdiaspora.com/2014/10/06/αιγυπτιωτης-εθελοντισμος-και-ευεργε/>, Επίσκεψη ιστοτόπου: 17/09/2017.

❖ ΙΣΤΟΣΕΛΙΔΕΣ

1. http://www.capmas.gov.eg/Pages/IndicatorsPage.aspx?page_id=6128&ind_id=2129: Egypt Statistics on Foreign Trade
2. <https://www.statistics.gr/statistics/-/publication/SFC02/->: ΕΛΣΤΑΤ, Εξωτερικό Εμπόριο
3. <http://euromed.macmap.org/euromed#carousel-institutions>: Euromed Trade Helpdesk
4. <http://ec.europa.eu/trade/policy/countries-and-regions/countries/egypt/>: European Commission Directorate General for Trade, Egypt
5. <http://ec.europa.eu/trade/policy/countries-and-regions/regions/euro-mediterranean-partnership/> : European Commission, Euro-Mediterranean Partnership
6. <https://ec.europa.eu/energy/en/topics/infrastructure/projects-common-interest>: European Commission, Energy, Projects of Common Interest
7. www.trademap.org : International Trade Center, Trade Map
8. <https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=CRS1>: OECD Creditor Reporting System
9. <https://data.worldbank.org/>: World Bank
10. <http://interfaxenergy.com>: Interfax Global Energy Analysis and Intelligence

11. <https://energypress.gr>: Δημοσιογραφικό Ενημερωτικό portal για την ενέργεια
12. <https://www.mena.org.eg/#ad-image-0>: Middle East News Agency
13. http://www.indexmundi.com/egypt/natural_gas_production.html: Index Mundi, Egypt Natural Gas Production
14. <http://www.vfsglobal.com/greece/egypt/shortstayvisa.html>: VFS Global Visa Center

Ε.Π.
**ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΗ
ΔΗΜΟΣΙΟΥ
ΤΟΜΕΑ**
LONEX

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Εθνική Σχολή Δημόσιας Διοίκησης και Αυτοδιοίκησης (ΕΣΔΔΑ)
Πειραιώς 211, ΤΚ 177 78, Ταύρος
τηλ: 2131306349 , fax: 2131306479
www.ekdd.gr